

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XCIII

La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936

ALBERT BALCELLS

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

La Universitat de Barcelona
i el Parlament de Catalunya
durant la Guerra Civil de 1936

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XCIII

La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936

ALBERT BALCELLS

Barcelona, 2013

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Balcells, Albert

La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936. —
(Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 93)

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499651668

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica II. Títol

III. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 93

1. Universitat de Barcelona — Història — S. XX 2. Catalunya. Parlament — Història — S. XX

3. Catalunya — Història — 1936-1939, Guerra Civil

378.4(467.1 Ba Barcelona)(091)“1936/1939”

328(467.1)(091)“1936/1939”

Imatge de la coberta: El setembre de 1936 el rectorat decidí, arran d'una campanya de premsa, cobrir l'escut reial de la façana de la Universitat de Barcelona amb una senyera catalana, i el 31 de juliol de 1937 l'escut de Catalunya, en pedra, substituï l'escut de la monarquia espanyola. Després de la guerra, l'escut monàrquic espanyol tornaria a ser col·locat en lloc del català. (Fons Pérez de Rozas. Arxiu Fotogràfic de Barcelona.)

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

© Albert Balcells i González

© 2013, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: maig del 2013

Tiratge: 300 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a

ISBN: 978-84-9965-166-8

Dipòsit Legal: B-11828-2013

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Abreviacions	7
LA UNIVERSITAT EN GUERRA (1936-1939)	9
L'impacte de la guerra damunt la Universitat	9
Una Universitat en plena reforma interna	11
Un retrocés quan tot just havia començat el canvi	23
La proposta de reforma parcial de l'Estatut de la Universitat Autònoma, poc després de recuperat	26
L'esclat de la Guerra Civil i les conseqüències immediates	28
La repressió i la depuració	30
La FNEC en el nou context revolucionari	34
Bosch Gimpera, rector comissari	35
D'estudiants a combatents	42
Continuació de la depuració de personal docent i evasions amb permís	46
Gestió del rector accidental Quero Morales	47
Bosch Gimpera, conseller de Justícia alhora que rector de la Universitat	50
Represa de les classes i restabliment del Patronat	52
EL PARLAMENT DE CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL	69
El Parlament abans de l'esclat de la guerra	69
L'eclipsi del Parlament arran de l'esclat de la Guerra Civil	71
El primer exili del president del Parlament Joan Casanovas	78
Retorn de Casanovas i pròrroga de la legislatura fins a l'acabament de la guerra	82
El segon exili de Casanovas en ple retrocés del poder de la Generalitat	92
El Parlament a les acaballes de la Guerra Civil	95
LA RECONSTRUCCIÓ DEL PODER DE LA GENERALITAT DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA	101

Abreviacions

ACR	Acció Catalana Republicana
BEN	Bloc Escolar Nacionalista
CCMAF	Comitè Central de Milícies Antifeixistes
CEDA	Confederació Espanyola de Dretes Autònomes
CENU	Consell de l'Escola Nova Unificada
CNT	Confederació Nacional del Treball
col.l.	col·lecció
CSIC	Consell Superior d'Investigacions Científiques
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
etc.	etcètera
FAI	Federació Anarquista Ibèrica
FETE	Federació de Treballadors de l'Ensenyament
FJCC	Federació de Joves Cristians de Catalunya
FNEC	Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya
FUE	Federación Universitaria Escolar
IEC	Institut d'Estudis Catalans
ILC	Institució de les Lletres Catalanes
JAE	Junta para Aplicación de Estudios e Investigaciones Científicas
JEREC	Joventuts d'Esquerra Estat Català
núm.	número
p.	pàgina
PCE	Partit Comunista d'Espanya
PNB	Partit Nacionalista Basc
POUM	Partit Obrer d'Unificació Marxista
PSOE	Partit Socialista Obrer Espanyol
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya

sign. top.	signatura topogràfica
SIM	Servei d'Investigació Militar
UDC	Unió Democràtica de Catalunya
UGT	Unió General de Treballadors
UR	Unió de Rabassaires
URSS	Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques
USC	Unió Socialista de Catalunya

La Universitat en guerra (1936-1939)

L'IMPACTE DE LA GUERRA DAMUNT LA UNIVERSITAT

Era inevitable que la Guerra Civil espanyola representés una sotragada per a la Universitat de Barcelona, com per a la gran majoria de les altres institucions. Foren insuficients tots els esforços desplegats perquè tornés a tenir l'activitat i la vida que havia tingut durant la primavera de 1936. Per començar, no hi hagueren classes durant el curs 1936-1937 encara que funcionessin els laboratoris i encara que els seminaris i biblioteques restessin oberts atenent els estudiants que hi anaven. Només a Medicina les classes es tornaren a donar a partir del 14 d'abril de 1937, ateses les necessitats sanitàries de la guerra.¹ La Universitat es va trobar qüestionada com a institució burgesa o com a supèrflua en situació de guerra. Quan les classes es reprengueren a tota la Universitat l'octubre de 1937 ho feren només per als dos primers cursos de carrera.

En segon lloc, la purga de professors considerats desafectes al règim (terme oficialment emprat aleshores) suposà l'exclusió de cinquanta-cinc docents, molts dels quals ja havien abandonat la zona republicana. La xifra de 55, sobre un total de 283 que dona l'*Anuari de la Universitat* per al curs 1934-1935, el darrer que es publicà, representava el 19 % del professorat.² D'un total de 67 catedràtics foren 32 els sancionats i/o els evadits. Al mateix temps s'incorporaren com a agregats circumstancials 24 professors procedents de les universitats de Madrid, Saragossa, Salamanca, Santiago i Sevilla. En tercer lloc, la mobilització general, que es féu efectiva a l'estiu de 1937 i arribà el 1938 fins a la denominada lleva del biberó

1. Jacint CORBELLA, *Història de l'Hospital Clínic de Barcelona: Un centenari: 1906-2006*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2006, p. 89.

2. Eren 283 segons la suma feta de la relació del professorat de l'*Anuari de la Universitat* de 1934, el darrer publicat: 68 a Filosofia i Lletres, 32 a Dret, 49 a Ciències, 112 a Medicina i 22 a Farmàcia.

(disset anys), buidà les aules dels alumnes masculins, que aleshores eren la gran majoria dels estudiants, atès que les noies, el curs 1935-1936, representaven només el 15 % de l'alumnat de les cinc facultats que componien l'antiga Universitat, si bé ja eren el 56 % a Filosofia i Lletres.³

I, finalment, el mateix edifici vuitcentista de la Universitat literària, que aleshores allotjava, al centre de la ciutat, tots els estudis superiors, inclosos els d'arquitectura, llevat dels de medicina i els d'enginyeria industrial (aquest darrer no pertanyia a la Universitat), patí els efectes dels bombardejos aeris el 17 de març de 1938 i el 31 de desembre del mateix any. No s'hagueren de lamentar víctimes, però hi va haver desperfectes considerables, que, arran del primer atac, aconsellaren desplaçar els ensenyaments de ciències i farmàcia a la Facultat de Medicina i els de dret a l'Institut Obrer de Sarrià, l'antic Institut Químic dels jesuïtes, i això després de dos mesos de suspensió total de classes a l'edifici central de la Universitat. El curs 1938-1939 començà per a l'alumnat de Filosofia i Lletres a l'edifici de la plaça Universitat, un cop reparats només parcialment els danys del mes de març anterior.

Al marge d'aquests fets, des del punt de vista institucional, el Patronat de la Universitat Autònoma deixà de funcionar el 15 d'agost de 1936 amb el decret de la Generalitat que convertí el rector Bosch Gimpera en rector comissari amb plens poders, alhora que la Universitat passava a dependre només de la Generalitat i a denominar-se Universitat de Catalunya. Però, com ja s'ha dit, durant aquell curs no es donaren les classes ni es matricularen nous alumnes. Un any més tard, el 15 de setembre de 1937, es va restablir el Patronat de la Universitat Autònoma. Dins del període del rector comissari cal distingir una primera etapa, que va del començament de la guerra fins al 24 d'octubre de 1936, durant la qual es féu càrrec del poder un comitè revolucionari de personal no docent i del professorat, amb la finalitat prioritària de depurar els seus rengles de sospitosos d'afinitat amb l'enemic. Un segon període començà el 24 d'octubre de 1936 amb el cessament del comitè revolucionari, substituït per una petita comissió assessora del rector, formada per Serra Hünter, en representació del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), Antoni Sbert, en tant que director de l'Institut d'Acció Social Universitària, i el president de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya, FNEC, Josep Aluja. El Patronat, un cop restaurat i remodelat en part el setembre de 1937, funcionà fins al final de la guerra.

El setembre de 1937 el restabliment del Patronat de la Universitat Autònoma significà que el Govern de la República recuperava les seves posicions. La reforma de l'estatut universitari, que estava llesta a la primavera de 1936 en un sentit d'apro-

3. Josep QUERO MORALES, *La Universitat de Catalunya: Report del comissari rector accidental. 29 octubre - 28 desembre 1936*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1936, p. 31.

fundir l'autonomia universitària, no arribà a ser aprovat pel Govern republicà, establert a Barcelona des de finals d'octubre de 1937.

L'hàbit de fer un sol bloc dels fets que van de 1931 a 1939 —República i Guerra Civil— desfigura la realitat històrica. Es basa en la tesi que el règim democràtic, constitucional i legítim de 1931 continuà vigent després de l'aixecament del 18 de juliol de 1936. Però, si la façana constitucional continuà sent la mateixa a la zona en mans de les forces republicanes, l'aparell de l'Estat —i, amb aquest, l'ensenyament en tots els graus— experimentà una alteració que fou efecte de la reacció revolucionària contra el cop militar, cosa que generà una atomització del poder real i uns canvis decisius de l'aparell productiu en funció dels canvis socials imposats per les organitzacions obreres.

En realitat el 19 de juliol de 1936 comportà a Catalunya una profunda fractura entre un abans i un després i l'evolució social i política posterior tingué molt poc a veure amb l'anterior, encara que els dirigents polítics i sindicals fossin els mateixos i encara que existissin ja abans gèrmens per a una revolució.

En lloc del bloc «República i Guerra Civil», seria més adient que la segona anés junta amb el franquisme, que va perpetuar la fractura de la ciutadania i no la va voler superar. No hi fa res que en el bloc «Guerra Civil i Franquisme», amb una durada llarga de quaranta anys, s'hagin de distingir diversos subperíodes perquè es donaren canvis rellevants malgrat el continuisme polític de la dictadura del general Franco.

Aquesta digressió preliminar resulta congruent amb la tesi que la Universitat de Barcelona experimentà un trasbals de tals dimensions amb la Guerra Civil, que difícilment es pot considerar idèntica a la d'abans, encara que la majoria dels professors més prestigiosos —amb algunes excepcions— continuessin als seus llocs i encara que el tall imposat el 1939 pels vencedors de la guerra fos molt més profund, ateses la dimensió de la depuració i la imposició d'una ideologia integrista de tipus contrarevolucionari, acompanyada del bandejament de la llengua i la cultura catalanes.

Ni la dictadura de Primo de Rivera ni la República havien comportat depuracions del professorat. Sí, en canvi, la Guerra Civil primer i el règim franquista després. Aquests fets són indicis d'una ruptura de dimensions abans no experimentades tot i canvis polítics tan rellevants com el de 1923 i el de 1931, perquè ni la dictadura del general Primo de Rivera ni la República en els seus primers cinc anys van expulsar docents.

UNA UNIVERSITAT EN PLENA REFORMA INTERNA

Les cinc facultats que componien la Universitat de Barcelona tenien el curs 1934-1935 un total de 1.959 alumnes i no arribaven a quatre mil sumant-hi l'Es-

cola d'Arquitectura (situada al tercer pis del pati de Lletres), la d'Enginyers Industrials (situada a l'edifici de la torre del rellotge de l'Escola Industrial), la de Belles Arts (a Llotja) i les escoles de Magisteri, aquestes darreres no considerades universitàries en aquella època.

Era una universitat de dimensions petites i, a més, no es trobava en aquell moment en procés de creixement. La prova és que tenia 3.145 matriculats el curs 1932-1933 i dos anys més tard, 2.126. Totes les facultats, llevat la de Medicina, es trobaven a l'edifici vuitcentista de la plaça Universitat, on, a més d'Arquitectura, hi havia l'Institut Balmes, l'edifici del qual passà a formar part de la Facultat de Ciències i els seus laboratoris, en traslladar-se l'esmentat Institut al palau Montaner, a la cruïlla dels carrers Mallorca i Llúria, el curs 1936-1937.⁴

El nombre d'universitaris suposava dotze estudiants d'ensenyament superior per cada deu mil habitants quan Catalunya tenia una mica més de tres milions d'habitants. Actualment els 176.900 estudiants universitaris presencials, descomptant-hi els 40.800 de la Universitat Oberta de Catalunya, representen 252 per cada deu mil habitants sobre una població de més de set milions o el que és el mateix: un 2,5 per cent en comptes del 0,1 per cent dels anys trenta.

Abans de la guerra, com ha recordat Miquel Siguan, aleshores estudiant, el diari més llegit pels estudiants era *La Publicitat*, òrgan oficiós d'Acció Catalana Republicana, un partit que va veure reduït el seu espai entre Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) i la Lliga Catalana i que a partir de principis de 1934 va haver d'optar per una aliança subordinada amb ERC. Hi predominava ideològicament, per tant, entre els universitaris un catalanisme de centreesquerra, però Acció Catalana tenia molt escassa representació parlamentària. Marxisme, feixisme i anarquisme hi tenien molt poca influència, a la Universitat, i, segons Siguan, si en algun lloc tenia més possibilitat de trobar ressò l'admonició de «fer pinya» per defensar Catalunya per sobre de l'enfrontament entre dretes i esquerres que amenaçava Espanya, era a la Universitat de Barcelona.⁵

Quan esclatà la Guerra Civil la Universitat de Barcelona es trobava en una fase de canvis interns, que s'havien iniciat amb el decret d'autonomia de la Universitat de Barcelona del primer de juny de 1933, uns canvis que a la Facultat de Filosofia i Lletres havien començat dos anys abans.⁶ El decret de 15 de setembre de 1931 havia concedit autonomia a les facultats de Filosofia i Lletres de Madrid i de Bar-

4. Enric JARDÍ, «Poc abans de la guerra», a *Institut Jaume Balmes: Cent cinquanta anys d'història (1845-1995)*, Barcelona, 1995, p. 169-171.

5. Miquel SIGUAN, *Els estudiants catalans i la Guerra Civil*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1993, p. 16.

6. Albert RIBAS i MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976, p. 75- 85 i 232-246.

celona, de manera que la reforma d'aquesta Facultat prefigurà la de tota la Universitat de Barcelona.

El 24 de setembre de 1933 el rector Manuel Serra Húnter, el primer elegit pel Claustre, dimití, un cop designat el Patronat i decretat l'Estatut de la Universitat Autònoma. No sembla que la seva renúncia tingués a veure únicament amb els càrrecs públics que havia assumit, sinó també amb el fet que les funcions i els poders del rector no serien ara els mateixos que abans. El rector seria un membre més del Patronat i l'únic amb un mandat temporal.⁷ Ben mirat no era el Patronat quelcom tan nou. La Junta para la Ampliación de Estudios (JAE) a Madrid i l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) a Barcelona eren consells vitalicis amb renovació per cooptació, que regien centres de recerca i serveis. La novetat radicava que per primera vegada un organisme d'aquest tipus regia una universitat.

A partir de l'estiu de 1933 un patronat de deu membres, designats per temps il·limitat, la meitat designats pel Govern de la República i l'altra meitat per la Generalitat, regia la Universitat de Barcelona, que des d'aquell moment podia donar el grau de doctor (fins aleshores reservat a la Universitat de Madrid), canviar els plans d'estudis dins de certs límits, organitzar el professorat en seminaris per impulsar la recerca, controlar l'economia de la institució i nomenar nou professorat de diversos graus —el més alt era el d'agregat, retribuït aquest darrer per la Generalitat.⁸ El rector, elegit pel Claustre General per tres anys, formava part del Patronat. Encara que aquest consell de deu membres —onze amb el rector— era l'autoritat màxima, també actuava la Junta Universitària, formada pel rector, els degans electes i quatre vocals professors (numeraris o agregats) de cadascuna de les cinc facultats (vint), elegits cada dos anys, i un vocal estudiant de cada una d'aquelles, cinc en total, elegits anualment. Per primera vegada els alumnes tenien una repre-

7. FRANCISCO GRACIA ALONSO, *Pere Bosch Gimpera: Universidad, política, exilio*, Madrid, Marcial Pons Historia, 2011, p. 262.

8. Els vocals del Patronat nomenats pel Govern de la República foren Cándido Bolívar (entomòleg i catedràtic de la Universitat de Madrid), Américo Castro (catedràtic d'història de la llengua de la Universitat de Madrid), Antonio García Banús (catedràtic de química orgànica de la Universitat de Barcelona), Gregorio Marañón (catedràtic d'endocrinologia de la Universitat de Madrid) i Antoni Trias Pujol (catedràtic de patologia quirúrgica de la Universitat de Barcelona). Els vocals designats pel Govern de la Generalitat foren Joaquim Balcells (catedràtic de llatí de la Universitat de Barcelona), Domingo Barnés (pedagog institucionalista, diputat a Corts i catedràtic de l'Escola Superior d'Estudis de Magisteri de Madrid), Pompeu Fabra (catedràtic de filologia catalana des del 1931 de la Universitat de Barcelona), August Pi i Sunyer (catedràtic de fisiologia de la Universitat de Barcelona) i Josep Xirau Palau (catedràtic de dret processal de la Universitat de Barcelona). Els vocals elegiren president Pompeu Fabra i secretari Joaquim Balcells. Dimití Serra Húnter, que era rector electe després de la proclamació de la República, i el Claustre General, el 13 de desembre de 1933, elegí rector el catedràtic d'arqueologia i història antiga Pere Bosch Gimpera, fins aleshores degà de la Facultat de Filosofia i Lletres.

sentació al govern, als claustres de facultat (en nombre de quatre) i al Claustre General (en nombre de vint).⁹

La llengua catalana era cooficial. Desapareixien els alumnes lliures i s'ampliava el nombre de les beques. S'establí un examen d'ingrés a la Universitat, que no existia a la resta d'Espanya. Les qualificacions serien globals i no per assignatura i la capacitat seria certificada per una prova davant un tribunal a mitja carrera i una altra al final, quan l'alumne considerés que estava preparat per a passar-les. Per assignatura només es donava un certificat d'assistència o d'escolaritat. La biblioteca general, el jardí i tot l'edifici experimentaren una millora i dignificació notòries, a la vegada que al soterrani s'obria un bar.¹⁰ La Facultat de Filosofia i Lletres incorporà la Secció de Pedagogia i la de Dret amplia el seu camp i passà a denominar-se Facultat de Ciències Jurídiques, Econòmiques i Socials. El Ministeri d'Instrucció concedí als catedràtics —ara professors numeraris— de la Universitat de Barcelona un termini de quatre anys per a cercar una altra universitat, a la qual es poguessin agregar si no volien restar a la Universitat Autònoma. Cal remarcar el valor simbòlic del canvi de denominació dels catedràtics, que passaven a dir-se professors numeraris.

Les escoles tècniques quedaven al marge d'aquests canvis. Existí una ponència per a dotar d'un nou estatut la Universitat Industrial, inspirat en el de la Universitat Autònoma, però no passà de projecte.¹¹ A aquesta darrera foren nomenats pel Patronat 87 nous professors de les diverses categories: 33 a Filosofia, 9 a Ciències, 21 a Dret, 19 a Medicina i 5 a Farmàcia.¹² Poc després també hi hagueren professors catalans que guanyaren càtedres fora i aconseguiren ser agregats a la Universitat de Barcelona com Marià Bassols (llatí), Joan Cuatrecasas (clínica mèdica) o Josep Quero Morales (dret internacional).

Malgrat les millores, la por a les novetats introduïdes en l'avaluació provocà trasllats de matrícula i una reducció de l'alumnat, tal com ja s'ha indicat. Totes les

9. *Universidad de Barcelona: Anuario 1934-1935*, Barcelona, Universidad Autónoma de Barcelona, 1934. Es tracta, com ja s'ha indicat, del darrer anuari editat.

10. Alexandre CIRICI PELLICER, *El temps barrat*, Barcelona, Destino, 1971, p. 28-38; Jordi MARAGALL, *Balanç de la Universitat Autònoma*, Barcelona, Nova Terra, 1969; Jordi MARAGALL, *El que passa i els qui han passat*, Barcelona, Edicions 62, 1985.

11. Francesc X. BARÇA, Ramon GRAUS, Guillermo LUSA, Antoni ROCA, Jaume ROSELL i Montserrat VILLAVARDE, *L'Escola Industrial de Barcelona: Cent anys d'ensenyament tècnic i d'arquitectura*, Barcelona, Diputació de Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Consorci de l'Escola Industrial de Barcelona, 2008, p. 128-131.

12. Entre aquests figuraren, en distintes categories i com una simple mostra: a Filosofia i Lletres, Ramon d'Alós-Moner, Ramon Aramon, Enric Bagué, Pere Bohigas, David García Bacca, Joan Coromines, Manuel de Montoliu, Carles Riba i Ferran Soldevila; a Dret, Josep Oriol Anguera de Sojo, Ramon Coll i Rodés, Josep Maria Pi i Sunyer, Manuel Reventós, Josep M. Tallada, Miquel Vidal i Guardiola i Josep Anton Vandellós. A Medicina, Ignasi Barraquer, Vicenç Carulla Riera, Manuel Corachan, Emili Mira i Lluís Sayé.

facultats perderen estudiants llevat de la de Filosofia i Lletres, que va créixer de 150 matriculats que tenia el curs 1932-1933 fins als 293 assolits el 1935-1936. Aquest augment es degué a l'increment de les noies matriculades en aquesta Facultat, atès que passaren de 23 a 166 entre el 1933 i el 1935, mentre que el nombre d'alumnes de sexe masculí al mateix centre cresqué molt poc, seguint la tònica general.

El Claustre General elegí rector Pere Bosch Gimpera, fins aleshores degà de Filosofia i Lletres, el 13 de desembre de 1933 per 88 vots enfront de 7 per a Josep Mur, 1 per a Jaume Peyrí i 8 en blanc, amb una participació de 104 dels 141 amb dret de vot. Gairebé al mateix temps es produïren les eleccions a degans i foren escollits Joaquim Xirau a Filosofia i Lletres, Josep Mur a Ciències, Joaquim Trias Pujol a Medicina, Josep Deulofeu a Farmàcia i Josep M. Boix i Raspall a Dret, un càrrec que aquest deixaria en ser nomenat president de la Caixa de Pensions.

El Patronat aviat va ser criticat per alguns catedràtics per ser pràcticament vitalici i fins i tot el titllaven d'hereditari, atès que les seves baixes havien de ser cobertes a proposta del mateix Patronat. Censuraven que hagués dictat l'Estatut, aprovat per decret de 7 de setembre de 1933, sense comptar en absolut amb el Claustre de professors, el qual no havia convocat per a tractar del tema.¹³ De fet,

13. Així ho deia, abans de novembre de 1933, el catedràtic de Farmàcia Josep Deulofeu en uns articles publicats al diari *El Diluvio*, abans d'editar-los en un fullet titulat *La verdad acerca de la Universidad Autónoma de Barcelona*, Barcelona, Librería Castells, 1933. Deulofeu deia que responia l'article que havia publicat Joaquim Balcells a *La Vanguardia* el 22 d'octubre del mateix any amb el títol «Organización de la Universidad Autónoma». Deulofeu, que es declarava partidari de la catalanització i de la reforma de la Universitat, escrivia que no s'havia concedit a la Universitat de Barcelona un règim d'autonomia sinó que se li havia imposat un règim de patronat. De fet, tal com indicava Balcells, el Patronat havia partit de l'experiència de 1919 per evitar llargues dins el Claustre per part dels contraris a la reforma, com havia passat amb el debat al Claustre per a elaborar un projecte d'autonomia per a la Universitat de Barcelona entre l'abril i l'octubre de 1919 basant-se en el decret del ministre César Silió de 17 d'abril de 1919, que havia obert la possibilitat de l'autonomia universitària, immediatament després del segon Congrés Universitari Català, d'abril de 1918, que l'havia reclamat. El ministre Tomás Montejo, després d'observar el poc entusiasme autonomista de la major part d'universitats, anul·là el decret de Silió el 29 de juliol de 1922 amb el suport del senador per la Universitat de Barcelona Josep Daurella, que contravenia així el mandat explícit del Claustre que l'havia reelegit, però comptava amb una xarxa de relacions que el feia inexpugnable a cada elecció senatorial pel professorat. No hi hagué reacció rellevant a la Universitat de Barcelona. La minoria dels catedràtics catalans reformistes resultà completament frustrada i restà justificat l'escepticisme del president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, sobre la viabilitat d'una reforma des de dins de la Universitat. Onze anys després, el 1933, el Patronat decidia prescindir del Claustre, dins el qual els reformistes estaven en minoria, i accelerà el procés. La premsa resultava justificada perquè era evident l'esgotament de la coalició republicanosocialista governant i la possibilitat d'una victòria electoral de les dretes al conjunt d'Espanya, com així succeí el novembre de 1933. Un canvi polític en aquest sentit era un marc desfavorable per al nou sistema que inaugurava la Universitat de Barcelona. No obstant això, el cost de la reforma accelerada des de dalt no seria petit i els reaccionaris pretenien presentar-se com a més democràtics i autonomistes dins la Universitat que uns reformadors que comptaven amb el suport del Govern de la Generalitat, en mans de les esquerres.

els nomenaments de professors fets pel Patronat li permetrien comptar amb una majoria al Claustre a partir d'aleshores.

La primera oposició al nou estatut fou la representada per les protestes dels alumnes lliures per la desaparició de la seva condició, atès que no es considerava normal més que la dels oficials i assistents a classe. Dels alumnes que treballaven i no podien anar a classe només uns cinquanta pogueren acceptar les solucions que se'ls proposaren, i en resultaren exclosos més de set-cents cinquanta, car el cens dels lliures del curs anterior era d'uns vuit-cents. Una institució prestigiosa com l'Ateneu Enciclopèdic Popular va donar suport als alumnes lliures.

El segon entrebanc fou la publicació, el gener de 1934, d'un manifest signat per quaranta-un catedràtics, sobre un total de seixanta-tres. Demanaven que l'estatut fos revisat i aprovat pel Claustre i sotmès a l'aprovació posterior dels governs de la República i de la Generalitat, que el Patronat es limités a garantir les normes de convivència de les dues llengües, a assegurar el funcionament general d'acord amb el decret de primer de juny de 1933 i que els vocals del Patronat fossin periòdicament renovables per elecció del Claustre, igual que passava amb el rector.¹⁴

L'escrit, que aparegué a tota la premsa, fou entregat a Pompeu Fabra després del claustre del 22 de gener, sense que s'hagués traslluït res durant la reunió malgrat que hi intervingueren alguns dels signants del manifest dels quaranta-un. Existia una crítica implícita a la manera en què s'havia redactat l'estatut de la Universitat prescindint del professorat. El fullet de Deulofeu, *La verdad sobre la Universidad Autónoma de Barcelona*, indica l'existència d'altres motivacions que no apareixien en un text poc explícit com era aquell. Per alguns, existien temors per la manera en què pogués aplicar-se la cooficialitat del català dificultant l'entrada d'alumnes no catalans. Tots censuraven la forma no democràtica de designació del Patronat, amb un mandat de duració il·limitada i alguns recelaven de la designació directa de professors, sense passar un concurs.¹⁵ El text entregat a Pompeu Fabra era, això

14. *El Dia Gráfico* (23 gener 1934). El text portava data d'11 de desembre de 1933 i va ser entregat a Pompeu Fabra el 22 de gener. Conté els noms dels signants.

15. Entre els protestataris eren de Dret Jaume Algarra, Gonzalo del Castillo (candidat no elegit a les eleccions de novembre de 1933 pel Bloque Nacional de Derechas), Eugenio Cuello Calón, Eusebio Díaz González, Luis García de Valdeavellano, Francisco Gómez del Campillo, Blas Pérez González i Josep M. Trias de Bes. A Filosofia i Lletres pertanyien J. V. Amorós, Àngel de Apraiz, Josep Banqué, Tomàs Carreras Artau, Martiniano Martínez Ramírez, J. M. Millàs Vallicrosa, Eduardo Pérez Agudo, Antonio de la Torre i Lluís Segalà (candidat no elegit a les eleccions de 20 de novembre de 1932 per la Derecha de Cataluña). De Ciències eren Eduard Alcobé, Emilio Fernández Galiano, Benito Fernández Riofrío, Josep Fuset, Ramon Jardí, Emilio Jimeno, Daniel Marín, Josep Mur, Josep M. Orts i Aracil, Francisco Pardillo, Esteve Terradas i Antoni Torroja. A Medicina pertanyien Àngel Ferrer Cagigal, Salvador Gil Vernet, Agustí Pedro Pons, Jaume Peyrí, Antoni Salvat, Mario Soria, Manuel Taure i Gregorio Vidal Jordana. De Farmàcia eren Ramon Casamada, Josep Deulofeu, Francisco Javier Palomas, Enric Soler i Batlle i Cándido Torres.

no obstant, prou ambigu i breu per aconseguir que el signessin no sols notoris espanyolistes dretans com Blas Pérez i Gonzalo del Castillo i catedràtics mancats de crèdit científic i alarmats per l'allau de nomenaments de nous professors, sinó també alguns dels que havien donat suport a les conclusions del II Congrés Universitari Català de 1918 com Alcobé, Carreras Artau o Soler i Batlle, així com alguns que tenien prestigi reconegut com Apraiz, Gil Vernet, Pedro Pons, Millàs-Vallicrosa, Terradas o García de Valdeavellano.¹⁶ Entre els signants n'hi havia catorze dels vint-i-sis que havien signat el manifest de desembre de 1918 en favor de l'autonomia, la catalanització i la reforma de la Universitat.

La resposta del Patronat va ser que no estava al seu abast modificar les bases d'un estatut que estava aprovat pels governs de la Generalitat i de la República i era a aquests a qui s'havien d'adreçar els crítics.¹⁷ Aquesta resposta negativa provocà l'aparició, el febrer de 1934, d'un segon manifest, signat ara només per trenta-vuit catedràtics.¹⁸ La Universitat de Barcelona no era, segons ells, autònoma sinó *patronada*.

Per l'altre cantó, un manifest d'adhesió al Patronat va recollir cent catorze signatures, encapçalades per la d'Emili Mira, que va ser el primer professor de psiquiatria a Espanya.¹⁹ El Patronat no volgué publicar aquest document per no

16. Jaume CLARET MIRANDA, *La repressió franquista a la universitat catalana*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives i Eumo, 2003, p. 40.

17. *El Noticiero Universal* (7 febrer 1934).

18. Alcobé, Algarra, Amorós, Apraiz, Banqué, Carreras Artau, Casamada, Gonzalo del Castillo, Cuello, Deulofeu, Fernández Galiano, Fernández Riofrío, Ferrer Cagigal, Fuset, García Valdeavellano, Gil Vernet, Gómez del Campillo, Jardí, Jimeno, Marín, Millàs Vallicrosa, Mur, Orts, Pardillo, Pedro Pons, Pérez Agudo, Blas Pérez, Peyrí, Salvat, San Miguel, Segalà, Soler i Batlle, Marian Soria, Taure, Antonio de la Torre, Torres, Torroja i Vidal Jordana. *La Veu de Catalunya* (1, 3 i 7 juny 1934).

19. Pel mateix ordre de la llista que es conserva a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona (ES CAT-UB 02 AI) eren: Emili Mira, Carles Riba, Jesús Maria Bellido, Pere Domingo, Miquel Masriera, Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau d'Olwer, Lluís Pericot, Josep Maria Pi i Sunyer, Lluís Sayé, Joaquim Trias Pujol, M. Vidal i Guardiola, Joaquim Xirau, Jordi Rubió, Josep M. Tallada, Àngel Valbuena Prat, Marcel Chevalier, Alexandre Gallart Folch, Ramon Sarró, Jacint Muñoz Arbat, Josep M. Muñoz Arbat, Josep Oriol Anguera de Sojo, J. Usúa, Eduardo Tolosa, Ramon Aramon i Serra, Joan Mascaró, Francesc Mirabent, Jaume Serra Hünter, Josep M. Balcells, Alberto del Castillo, Manuel Reventós, Manuel Sánchez Sarto, A. Moles Caubet, Josep Quero Morales, Josep Giralt, Higini Anglès, Marià Bassols, Eduard Nicol, Josep de Calasanz Serra Ráfols, Marcel Olivar, Vicent Carulla, P. Martínez García, F. Gallart Monés, Ignasi Vidal Guitart, M. Faura Sans, F. Domènech Alsina, M. Corchan, L. Suñé Medan-Ave, Miquel Santaló, Jaume Vicens Vives, Jordi Udida Martorell, Margarida Comas, Miquel Molinas, Jesús Isamat Vila, Pedro González Juan, B. Oliver Suñé, Antoni Peyrí, J. Cuatrecases, B. Rodríguez Arias, J. Puig Sureda, Joan Guiteras, Eduardo Salas, José Moche, F. Buqué, I. Barraquer Barraquer, Lluís Gubern, Josep Fontanet, F. Martorell Otzet, Cristián Cortés, J. Fuster Pomar, A. Trias Maxença, P. Camps Juncosa, Jaume Sunyer i Pi, Jaume Raventós Pijoan, J. Bofill Deulofeu, Ramon Surinyac Oller, J. Casanovas Carnicer, A. Sanchiz, F. Ladaría Caldentey, J. Alsina Bofill, J. Gómez Márquez, Luis Celis, E. Ribas i Ribas, Rossend Carrasco i Formiguera, Antoni Griñó, Carlos Soler Dopff, C. Cardenal de Salas, J. M. Roca de Vinyals, Joan Petit, Eduard Valentí, Ramon d'Alòs, Nicolás Hartong, Josep Vergés, Domènec Casanovas,

alimentar la polèmica i la divisió del Claustre i així ho féu saber Joaquim Balcells, per carta del 24 de setembre de 1934, a Emili Mira com a primer signant del manifest.²⁰ Només el signaven nou numeraris (catedràtics), cinc dels quals eren agregats a la Universitat de Barcelona, és a dir que havien guanyat una càtedra a una altra universitat i estaven agraïts al Patronat que els havia nomenat: Marià Bassols (Granada), Lluís Pericot (València), Alberto del Castillo (Santiago), tots de Filosofia i Lletres, i Cuatrecasas (Sevilla), de Medicina. La resta eren Jesús M. Bellido, amic del patró August Pi Sunyer; Joaquim Xirau —germà d'un altre patró i degà de Filosofia i Lletres—, Joaquim Trias Pujol —germà d'un altre patró i degà de Medicina—, Angel Valbuena Prat i Serra Hünter. A destacar que Tallada i Vidal i Guardiola, tots dos de la Lliga Catalana, signaven el document d'adhesió al Patronat —mentre que Carreras Artau i Trias de Bes, companys seus de la Lliga Catalana i com ells diputats, havien signat el manifest dels quaranta-un perquè eren catedràtics. Igualment significatiu és trobar entre els signants del document de suport al Patronat Oriol Anguera de Sojo, agregat de dret català, un polític que havia evolucionat des d'Acció Catalana a la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA), partit que representaria com a ministre al govern Lerroux del 4 d'octubre del mateix any.

Per tant, encara que el partidisme polític influís en el posicionament en contra del Patronat, el factor més important va ser la pertinença a un estament, de manera que es pot parlar d'un manifest de catedràtics contra el Patronat que en va provocar un altre de professors no numeraris a favor del Patronat amb l'afegit d'uns pocs catedràtics, la meitat dels quals devien al Patronat el seu trasllat a Barcelona des d'altres universitats i els altres estaven vinculats per càrrec o parentiu amb el mateix organisme al qual donaven suport. De fet, és significatiu que fins i tot la denominació de catedràtic havia desaparegut de la terminologia oficial de la Universitat Autònoma, substituïda per la de professor numerari; fins aquest punt el terme *catedràtic* estava associat a l'«antic règim». Un cop identificats per facultats i per categories els 114 signants del document de suport del Patronat per mitjà de l'Anuari de 1934-1935, en resultaven pertànyer 49 a Medicina, 39 a Filosofia i

J. M. Calsamiglia, Jordi Maragall, Pere Bohigas, Joan Coromines, Pablo Martínez de Salinas, Pere Grases, Enrique d'Aoust, Enric Bagué, Ferran Soldevila, J. F. Bertrand, Joan Roura, Adela Maria Trepas, Francesc M. Gimeno Vidal, Antoni Armengol, J. Sala Roig, Lluís Carulla Minguell, A. Valls Conforto, Tomàs Seix, Pau Cartanyà i Josep Pascual Vila. Al costat de la llista no s'ha trobat el text del document a l'Arxiu de la Universitat.

20. La carta s'ha conservat amb la llista de signants. Possiblement el parer de Fabra va ser determinant en aquest cas. Diu a la darrera reunió del Patronat, del 2 de setembre de 1934: «Fou acordat en aquesta sessió manifestar-vos que el Patronat agraeix profundament la cordial adhesió que li feu constar, però que, malgrat tot, no judica oportuna la seva publicació car considera que així podrien ésser accentuats els partidismes i les lluites dins de la Universitat, que —sense voler nosaltres— ha provocat l'obra del Patronat i que no desitgem de cap manera fomentar.»

Lletres, 12 a Dret, 6 a Ciències, 4 a Farmàcia i 4 no han pogut ser ubicats. Per categories eren 9 numeraris, 24 agregats, 8 auxiliars, 22 encarregats de curs, 2 lectors, 5 professors lliures d'hospital, 40 ajudants i 4 no classificats.

El 1919 s'havia vist la indiferència i la hostilitat sorda de la major part dels catedràtics davant del projecte d'autonomia de la Universitat de Barcelona, que, malgrat la seva tímidesa, el Ministeri no arribà a aprovar perquè el 1922 fou anul·lat el Decret de 17 d'abril de 1919 que la permetia. Aquella experiència havia demostrat que només amb un poder autònom català era possible l'autonomia i la reforma de la Universitat de Barcelona. Per a implantar-la calgué el canvi de règim de 1931, la Generalitat republicana i l'Estatut de Catalunya de setembre de 1932. Malgrat tot, l'Estatut de la Universitat de Barcelona de juliol de 1933, derivat del de Catalunya, fou una solució moderada enfront de les altres opcions inviables que tingueren els seus defensors: deixar la Universitat de Barcelona inalterada com a dependència exclusiva del poder central o crear-ne una altra de catalana. Ni el nombre d'estudiants, ni el pressupost de la Generalitat ni els efectes polítics d'una rivalitat entre dues universitats, una catalana i l'altra espanyola, feien ni desitjable ni viable la solució extrema.

No és possible entendre les dificultats internes de 1934 sense el context de reacció política arran de la victòria electoral de les dretes el 19 de novembre de 1933, la victòria de la coalició d'esquerres a les municipals catalanes del 14 de gener de 1934 i la retirada a continuació de la minoria de la Lliga Catalana del Parlament de Catalunya, que fou el preludi de la seva impugnació de la llei catalana de contractes de conreu davant del Tribunal de Garanties Constitucionals.²¹ La reforma

21. De fet, així ho confirma un informe intern del Patronat sense data ni autor, però de finals de 1933. Diu: «Un grupo de profesores ha iniciado una campaña contra el Patronato. El movimiento partió de Medicina —Peyrí, Ferrer Cagigal, Nubiola, Pedro Pons, Gil Vernet— y ha prendido en las restantes Facultades. Advertimos su inminencia en cuanto fue conocido el resultado de la contienda electoral. Forman grupo los antiguos servidores de la Dictadura, llenos siempre de fobia catalana y los más intransigentes en catalanismo. Llegaron esos elementos de Medicina a esta casa, poseídos de furor destructor. Era preciso —decían— dirigirse a Madrid, echar al Patronato, entregar la Universidad al Claustro. Y que éste hiciera el Estatuto y gobernara la Universidad. La actitud era de violencia. Aquí se pusieron en contacto con Deulofeu (decano de Farmacia) y vieron a los elementos levantiscos de Derecho (Castillo, Gómez del Campillo) i por último encontraron a Soler y Batlle (antiguo rector). Éste logró encauzar la protesta por vías pacíficas: redactar un documento donde expusieran sus deseos, elevarlo al Patronato y si éste les escuchase comenzar a negociar. Soler advirtió a Fabra de estos propósitos. Estaba convocado el Claustro a fin de elegir rector: pretendían que ese Claustro no se celebrase pues querían ver el resultado de las negociaciones. Claro que veían el Claustro con todos los demás profesores y esto era precisamente lo que no querían. Se les contestó que la Universidad debe tener sus órganos de gobierno [...] y que el Patronato nunca trataría con el motín. [...] Desistieron los del soviet pero se juramentaron para ir al Claustro para elegir rector.»

El claustre es celebrà amb 140 assistents i per 89 vots va ser elegit Bosch Gimpera, mentre que hi va haver per a Mur 7 vots, Peyrí 1 i en blanc 8, com s'ha dit abans: «La impresión fue de triunfo y los protestatarios quedaron algo alicaídos.» A continuació l'informe diu que a Dret Blas Pérez va voler ser

universitària només havia estat possible amb el suport que la minoria reformista havia trobat en el poder polític català, que estava en mans d'ERC, i per això catedràtics que eren diputats de la Lliga Catalana, com Tomàs Carreras i Artau, de Filosofia, i Josep M. Trias de Bes, de Dret, que el 1918 havien defensat l'autonomia de la Universitat de Barcelona, setze anys més tard es manifestaven contra el Patronat i el nou sistema, al costat de catedràtics espanyolistes i de catedràtics medïocres, temorosos de la competència dels nous professors agregats nomenats pel Patronat.²² De fet, es trobaven que ara els reformistes, gràcies als professors nomenats pel Patronat, tenien majoria al Claustre i no com abans, quan, sense aquests, haurien estat en minoria i les reformes no haurien pogut tirar endavant ni ser elegits reformistes per a governar la Universitat. Contradictori era, en canvi, el gir dels catalans abans partidaris de l'autonomia universitària i ara girats en contra del Patronat. Veien reduïda la seva influència per motius polítics i s'ajuntaren amb els enemics de les reformes i de la catalanització.

En aquest clima conflictiu entre el professorat, però no, en canvi, entre els estudiants, es produí, el 31 de maig de 1934, la dimissió d'Américo Castro, un vocal del Patronat amb imatge progressista. Argumentava que considerava que el castellà estava sent desterrat de la Universitat de Barcelona, cosa que contradeïa una enquesta sobre la llengua de la docència.²³ Castro no va ser substituït. Encara que va ser l'únic vocal no català que va adoptar aquesta posició extrema, no s'ha de veure com un estirabot individual. El fet era conseqüència de la reacció que es respirava a Madrid i que induïa Américo Castro a considerar que el paper dels vocals de parla castellana en el Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona

degà i es trobà que fins i tot alguns espanyolistes com Sánchez Diezma van considerar millor elegir Josep Maria Boix, catedràtic de dret mercantil, per català i home de pau. Arxiu de la Universitat, ES CAT-UB 02 AI.

22. Tot i la importància de les motivacions polítiques en les adhesions al manifest contra el Patronat, hi predominà la motivació corporativa, com ja s'ha indicat: era una reacció de catedràtics numeraris del cos estatal, incloent-n'hi de catalans. Per això entre les signatures dels quaranta-un no figuraven encarregats de curs, que acabaven de ser nomenats pel Patronat i eren de la Lliga Catalana com Josep Maria Tallada i Miquel Vidal i Guardiola, professors respectivament d'economia política i de ciència financera de la Facultat de Dret en ampliar-se les àrees de coneixement del centre. No seguiren Carreras Artau i Trias de Bes, malgrat ser tots dos —Tallada i Vidal i Guardiola— diputats de la Lliga, primer al Parlament de Catalunya, igual que els anteriors, i a partir de novembre de 1933 sortiren elegits diputats de les Corts, és a dir que eren també figures de primera línia per al partit. Haurien, per tant, d'exiliar-se també després del 19 de juliol de 1936. Manuel Corachan és una altra figura propera a la Lliga, que signà el manifest de suport al Patronat i després seria depurat el 1936 en veure's obligat a exiliar-se. Després Corachan seria depurat pels franquistes.

23. Albert BALCELLS, «Un intento de convivencia y de diálogo entre las dos culturas: la Universidad Autónoma de Barcelona de 1933», a *Cataluña ante España: Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984*, Lleida, Milenio, 2011, p. 92-100; Eduard VALENTÍ, «La Universitat Autònoma de Barcelona en el record i en la història», *Serra d'Or*, núm. 132 (setembre 1970).

era el de zeladors d'un bilingüisme forçat del cinquanta per cent, que no volia tenir en compte l'espontània adopció pels docents i els alumnes de cada una de les dues llengües cooficials a la Universitat.²⁴

El 4 de juny de 1934 Américo Castro explicava al diari madrileny *El Sol* els motius de la seva dimissió i el periòdic posava com a titular: «El porvenir del castellano como instrumento de cultura dentro de la Universidad corre grave peligro».²⁵ El fet tenia més relleu perquè qui ho deia era un republicà progressista, procedent de la Institución Libre de Enseñanza, i perquè qui informava llargament del fet era un diari de perfil obert i no un de reaccionari. Aquesta fou, per tant, la tercera ensopegada del Patronat després de la protesta dels alumnes lliures i del manifest dels quaranta-un catedràtics.

En canvi sortejaren airosament el rector i el Patronat l'amenaça de vaga per part dels estudiants de Medicina, que reclamaven que els que havien començat la carrera abans d'octubre de 1933 es poguessin continuar examinant per assignatures i no globalment, conservessin les dues convocatòries de juny i setembre, no se'ls imposés l'obligatorietat d'assistència a les classes teòriques i no haguessin de passar l'examen final d'aptitud professional. Poc abans, fins i tot un adversari del Patronat com Trias de Bes havia remarcat el contrast entre l'agitació amb violència a altres universitats espanyoles durant aquell hivern i la normalitat a la de Barcelona. Però l'ordre no estava garantit. Bosch Gimpera amenaçà els estudiants que fessin vaga amb pèrdua de curs, perquè no podrien obtenir el certificat d'assistència, alhora que instituïa el carnet d'estudiant. L'amenaça de vaga indefinida s'esfumà.

Funcionaren el 1934 els Estudis Universitaris Obrers, al marge de les carreres i de les titulacions oficials, però dins l'edifici de la Universitat, al vespre. S'hi matricularen més de cent alumnes.²⁶ Aquesta extensió universitària no compensà la

24. Antoni Trias Pujol escrivia a Ramón Prieto Bances, que acabava de ser ministre d'Instrucció Pública del segon govern Lleroux el 1935, que no s'havia fet pressió sobre ningú pel que fa a la llengua que havia d'emprar a la Universitat de Barcelona i que Américo Castro no li diria cosa diferent. L'enquesta feta per encàrrec del Patronat i a instàncies d'Américo Castro mostrà que el 1934 la llengua de docència era la castellana a la Universitat de Barcelona en un 70 % a Dret, en un 99 % a Ciències, en un 100 % a Farmàcia, en un 50 % a Medicina i en un 44 % a Filosofia i Lletres. En aquesta darrera Facultat és on hi havia més matèries referides a la cultura catalana i més agregats contractats per a ensenyar-les, però també era la que més preocupava Américo Castro. La Facultat de Farmàcia era la que rebia més proporció d'alumnes de regions de parla castellana. Jaume CLARET, *La repressió franquista...*, p. 37.

25. Es pot imaginar la repercussió que una notícia així tingué a Madrid, on l'antic diari primerista *La Nación* encapçalava una informació irada i tendenciosa de César Viguri, el 2 de juny de 1934, així: «Un vivero de separatistas: la Universidad Autónoma». El to d'*ABC* no diferia gaire de *La Nación* en el contingut encara que la forma era menys extremista.

26. La xifra és de *La Hoja Oficial* del 16 de juliol de 1934. Els professors cobraven 2.400 pessetes anuals de la Generalitat i foren Ambrosi Carrión (que n'era el director), Josep M. Balcells, Leandre Cervera, Angel Rubio, Jaume Vicens, Lluís Pericot, Josep Xirau i Josep M. Pi Sunyer. Arxiu de la Universitat de Barcelona, 30/1/6/2.

imatge d'elitisme, com a mínim intel·lectual, que la Universitat va donar amb les proves d'ingrés. Els reformadors volien netejar la Universitat de senyorets de casa bona, abúlics i indisiplinats en els estudis. Amb el determini de seleccionar els més aptes, no tenien en compte que un estudiant procedent d'una casa sense llibres partia en desavantatge, llevat de casos excepcionals. Els reformadors pensaven en Cambridge i en Oxford. Això significava fer abstracció del context i també oblidar que a Catalunya i Balears no hi havia cap altra universitat.

Comentaris de premsa com el de Manuel Brunet a *La Veu de Catalunya*, el 13 de juliol de 1934: «Als exàmens d'ingrés la collita de carbasses ha estat fabulosa», obligaren el Patronat a publicar les dades. A les proves comunes i eliminatòries es van presentar 45 aspirants a facultats de lletres (Filosofia i Lletres i Dret) i 60 a les de ciències (Ciències, Medicina i Farmàcia). En passaren 34 de lletres i 42 de ciències. A aquests es van sumar aquells que l'any anterior havien passat la prova primera però no la segona. Així foren 55 els qui es presentaren a lletres i 86 a ciències a les proves finals. D'aquestes xifres pogueren ingressar efectivament a la Universitat de Barcelona: 38 de lletres i 41 de ciències.²⁷ Havien suspès el 31 % en lletres i el 52 % en ciències. Si els alumnes s'haguessin repartit uniformement —i no fou així—, tocaven a 19 de primer curs per a cada una de les dues facultats de lletres i a 13,6 a cada una de les tres de ciències.²⁸ Cal tenir en compte que no hi havia examen d'ingrés a les altres universitats espanyoles i que la de Barcelona corria el perill de buidar-se en benefici d'altres centres. El professorat de l'Institut Balnes, que era encara dins el recinte de la Universitat, s'indignà per l'alta proporció de suspesos del seu alumnat, un sever qüestionament de l'ensenyament que impartia, i el seu director dimití.

Tot plegat obligà a una rectificació del professorat reformista. El rector anuncià que hi hauria dues convocatòries —juny i setembre— i no una de sola, que la primera prova deixava de ser eliminatòria i faria mitjana amb la segona i que, finalment, s'organitzaria un curs preparatori per als suspesos d'ingrés a la Universitat. A la premsa de dretes es parlava sardònicament de la vida dels estudiants catalans a Múrcia —a la Universitat d'aquesta ciutat— en contraposició implícita als obrers murcians a Barcelona. Un cop ingressats, els estudiants consideraven molt més temibles aquells exàmens a la meitat i al final de la carrera, amb tribunal sortejat, que el vell sistema de notes per cada assignatura. Els defensors del nou sistema deien que així s'evitaven arbitriats de cada professor per separat, però

27. *El Noticiero Universal* (28 juliol 1934).

28. Fontseré havia publicat a *El Noticiero Universal* del 6 d'abril de 1933 un llarg article en què explicava la racionalitat i equitat de les proves d'ingrés al bloc de ciències. No deia quants n'havien passat, però els aspirants havien estat 227. Per tant, resulta que la caiguda del nombre de nous aspirants l'any següent fou d'una mica més de la meitat.

els alumnes consideraven menys dolent examinar-se per cada assignatura adaptant-se als criteris de cada docent, per discutibles que fossin de vegades.

El 3 de maig de 1934 la Universitat de Barcelona feia ús del dret que acabava d'aconseguir d'atorgar el grau de doctor, i féu quatre doctors *honoris causa*. Tota la premsa se'n féu ressò: foren els catalans Josep Puig i Cadafalch i Jaume Massó i Torrents —per mitjà dels quals es feia un reconeixement a l'Institut d'Estudis Catalans—, l'historiador alemany Enric Finke de la Universitat de Friburg i el prehistoriador belga Louis Siret.²⁹

UN RETROCÉS QUAN TOT JUST HAVIA COMENÇAT EL CANVI

Tot just quan anava a començar el segon curs dins del nou règim, l'autonomia universitària fou suspesa arran de la revolta del Govern de la Generalitat el 6 d'octubre de 1934 tot i que els universitaris com a tals foren absents d'aquell fet. El rector Bosch Gimpera i dos vocals del Patronat —Josep Xirau i Antoni Trias Pujol— foren detinguts tardanament el 27 d'octubre de 1934 per la seva presència a l'acte de proclamació de l'Estat Català dins la República Federal espanyola pel president Companys a la Generalitat i estigueren empresonats durant un mes al vaixell *Ciudad de Cádiz* igual que Pompeu Fabra, president del Patronat, a causa que aquest era alhora president de Palestra, entitat nacionalista de joventut, mobilitzada el 6 d'octubre, sense arribar a combatre.

El rector designat fou Josep Mur, degà de la Facultat de Ciències i un dels components del nucli dur del manifest dels quaranta-un del gener anterior, i això que Mur havia estat un dels signants del projecte de bases de l'autonomia universitària de 1918.

El Patronat restà dissolt, el nou professorat contractat deixà de percebre els seus sous encara que continuà fent classe i els enemics de les reformes i de la presència oficial de la llengua catalana a la docència tingueren l'oportunitat de fer tornar la Universitat a la situació anterior. Es suprimí la representació estudiantil a les juntes de Facultat i d'Universitat. Es deixaren de fer els Estudis Universitaris per a Obrers, que eren l'obra d'extensió universitària vespertina, començada el curs anterior a l'edifici de la Universitat.³⁰ Deixà de ser reconeguda la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC). Aquesta s'havia fundat l'abril de 1932 amb independència de la Federación Universitaria Escolar (FUE), d'àmbit general es-

29. *El Dia Gráfico* (4 maig 1934).

30. J. NAVARRO i COSTABELLA, a *La Universitat de Catalunya* (1937), escrigué: «Els mateixos que empresonaren el doctor Bosch i Gimpera, Pompeu Fabra, el doctor Josep Xirau i el doctor Antoni Trias i Pujol proclamaren que a la Universitat no volien espartanyes. Per aquesta gent, la cultura radicava al calçat.»

panyol.³¹ El rectorat havia reconegut la FNEC oficialment el 1933 com a federació apolítica, general i única de les associacions professionals de les cinc facultats.

Entre el febrer i el maig de 1935 l'Associació Professional d'Estudiants de Dret va organitzar a l'Ateneu Barcelonès un seguit de conferències sobre la Universitat de Barcelona a càrrec de Josep Puig i Cadafalch, August Pi i Sunyer, Joan Estelrich, Pere Coromines, Pompeu Fabra i Josep Xirau, amb una clara voluntat reivindicativa.³² Es posà en relleu que l'Estat dedicava a la Universitat de Barcelona la desena part dels diners que dedicava a la de Madrid. Resulta significatiu veure que mentre un conservador com Puig i Cadafalch es preocupava per la representativitat dels organismes rectors de la Universitat, un socialista com Josep Xirau declarava que era absurd aplicar les regles de la democràcia política a la universitat perquè com a institució era una aristocràcia.

Des de l'Institut d'Estudis Catalans, a la reunió plenària del 12 d'abril de 1935, Josep Puig i Cadafalch i Pere Coromines intentaren generar algun tipus de declaració i de negociació per fer front a la profunda divisió del professorat, amb la possibilitat implícita de l'acceptació d'alguns canvis en l'estatut universitari de 1933. Puig i Coromines eren presidents respectivament de la Secció Històrico-Arqueològica i de la de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans i pertanyien a partits contraris, el primer a la Lliga Catalana i el segon a ERC, un fet que feia més rellevant i imparcial la seva iniciativa. Puig se sentia moralment obligat a intervenir, atesa la seva condició de doctor *honoris causa* de la Universitat de Barcelona des de l'any anterior. Bosch, que encara no era membre de l'Institut d'Estudis Catalans, estava en contacte amb Puig i Cadafalch pel que fa a la qüestió. L'Institut d'Estudis Catalans no restava del tot fora del radi de la polèmica, atès que tenia dos membres del Patronat destituït —Pompeu Fabra i August Pi i Sunyer—, alhora que també hi pertanyien dos dels signants del manifest contra el Patronat: Segalà i Terradas. Ferran Valls i Taberner no es cansà d'oposar-se a qualsevol iniciativa de l'IEC sobre la qüestió perquè aquella, deia, era una divisió política i podia acabar dividint el mateix Institut. Al final, la negativa de Fabra, Pi i Sunyer i Serra Húnter a formar part de cap comissió negociadora frustrà la iniciativa i el fet segurament va ser tingut en compte per Bosch Gimpera.³³

Pel febrer de 1935 es fundà el Bloc Escolar Nacionalista (BEN), disposat a defensar els estudiants catalanistes dels falangistes i a reivindicar de totes les maneres la catalanització de la Universitat i la recuperació de l'autonomia. El BEN, amb Andreu Xandri com a líder, s'enfrontà el gener de 1936 amb la minoritària

31. Arnau FIGUERAS, *Història de la FNEC: La Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya de 1932 a 1986*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

32. Foren publicades en forma de llibre amb el patrocini de la Fundació Patxot.

33. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1, 1907-1942, Barcelona, IEC, 2002, p. 256.

Federación Española Universitaria, coalició de falangistes, tradicionalistes, cedistes i monàrquics a Barcelona.³⁴ Del 8 al 10 de gener de 1936 tingué lloc una vaga general sense incidents, declarada pels estudiants que reclamaven el restabliment de l'autonomia. El dia 17 d'aquell mes tingué lloc la «batalla del bar», en què van ser rebutjats a cops els atacants falangistes, la majoria d'ells externs a la Universitat.

A mitjan 1935 Bosch Gimpera havia decidit ingressar a Acció Catalana Republicana (ACR), que dirigia Lluís Nicolau d'Olwer, també professor de la Universitat. Acció Catalana era el partit més moderat de les esquerres coalitzades.³⁵ Era el final d'una evolució començada per Bosch de forma vacil·lant l'endemà de la proclamació de la República, moment en què encara ell formava part de la Unió Catalana d'Estudis Polítics i Socioeconòmics, creada el febrer de 1931, amb independència formal de la Lliga Regionalista de Cambó, però en la seva òrbita. Després la Unió Catalana havia entrat en una letargia, sense perdre l'adhesió activa de l'amic de Bosch Gimpera, Joaquim Balcells, que sí que estava afiliat a la Lliga. Bosch, en canvi, s'anà distanciant de la Unió Catalana a la vista dels mals resultats electorals de la Lliga.

L'ingrés a Acció Catalana de Bosch Gimpera anava lligat a la seva renúncia a la reforma del Patronat de la Universitat, que havia considerat privadament durant els primers mesos de 1935, cercant una alternativa que pogués atreure una part dels oponents, ara que fins i tot Deulofeu dimitia com a degà en protesta contra els excessos de la reacció. Bosch considerava necessari en un informe confidencial a Puig i Cadafalch, en tant que president de l'Institut d'Estudis Catalans i persona molt interessada a reduir la divisió del professorat universitari, que calia incorporar al Patronat representants del Claustre de professors, dels exalumnes i renovar tots els membres per meitats cada cinc anys.³⁶ Però després Bosch Gimpera comprengué que la manca de voluntat restauradora de l'autonomia per part dels governs de la República feia intocable el Patronat i abandonà tota idea de modificar-lo.

A partir de la victòria electoral aclaparadora del Front d'Esquerres el febrer de 1936 i de l'alliberament i restabliment del govern de Lluís Companys amb la restauració de l'Estatut de Catalunya, suspès des del gener de 1935, es restaurà el Patronat de la Universitat Autònoma, es pagaren els sous endarrerits i es disposà dels diners retinguts per a obres i material. També s'elaborà una reforma de diversos punts de l'estatut universitari, i en aquesta ocasió s'obrí un diàleg entre el Patronat, els degans i les juntes de facultat.

34. Rosa Maria TERRAFETA, *Andreu Xandri: mística i força*, Barcelona, Barcelonesa d'Edicions, 1988.

35. FRANCISCO GRACIA ALONSO, *Pere Bosch Gimpera*, p. 306.

36. FRANCISCO GRACIA ALONSO, *Pere Bosch Gimpera*, p. 293.

LA PROPOSTA DE REFORMA PARCIAL DE L'ESTATUT DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA, POC DESPRÉS DE RECUPERAT

El Patronat aprovà el 15 de juny de 1936 a la reunió celebrada a Madrid —les sessions tenien lloc alternativament a Barcelona i a Madrid— la reforma d'alguns punts de l'Estatut de la Universitat de Barcelona. Prèviament es donaven les gràcies a Domingo Barnés, membre del Patronat, per la bona voluntat que havia demostrat com a sotssecretari del Ministeri d'Instrucció Pública en el restabliment de l'autonomia universitària a Barcelona i pel pagament de les consignacions endarrerides. La reforma responia al desig de garantir l'autonomia econòmica de la institució per tal d'evitar la reducció unilateral de la contribució del poder central com havia passat el 1935 i també es volia reforçar el paper de la Junta Universitària, a la qual s'encarregava ara l'elaboració del pressupost, que el Patronat simplement aprovaria (article 11). També s'acceptava que el concurs i no la designació directa fos el procediment ordinari de nomenament del professorat (article 41).

Es volia evitar que, com estava passant, no s'anessin perdent dotacions de les places de catedràtic a mesura que es produïssin trasllats a altres universitats i jubilacions perquè aquestes places eren, en principi, a extingir. S'estaven perdent unes dues-centes mil pessetes per aquest motiu. I no es volia resoldre la qüestió simplement amb l'agregació de catedràtics d'altres universitats —generalment catalans— que volguessin venir a Barcelona. Per això calia considerar la Universitat de Barcelona com un servei traspassat i que l'Estat establís una consignació global en el cas del personal docent, fixant el nombre de catedràtics i permetent a la Universitat nomenar numeraris (el nom que es donava als catedràtics amb la significació de vitalicis fins a la jubilació), sense que aquests tinguessin ni dret de trasllat ni les altres prerrogatives del cos estatal. També calia fixar la contribució de l'Estat en altres despeses, negociades aquestes en cada cas.

Els representants dels alumnes tindrien a les juntes i al Claustre General vot col·lectiu i no individual i el mateix els professors encarregats de curs, els professors lliures i els ajudants. En el cas del nomenament de personal docent, els estudiants no tindrien ni aquest vot col·lectiu (article 30). Es temia la reacció dels estudiants, però Balcells i Xirau van dir que a Filosofia i Lletres i a Dret els delegats estudiantils havien renunciat a votar quan s'havien plantejat nomenaments de docents.

Els contractes dels agregats tindrien una durada de cinc anys —i a l'Estatut de 1933 això no hi havia constatat—, els dels extraordinaris, cinc anys també, renovables en tots dos casos, els dels encarregats, un any (article 41). Pel que fa als ajudants, que no podrien emprar el títol de professor com alguns demanaven, així com als lectors de llengües estrangeres, suposem que no tenien una durada superior, atès que no se'n diu res.

Els nomenaments de professorat serien normalment per concurs públic (article 41), llevat dels professors extraordinaris i dels catedràtics agregats, i en aquest cas caldria el vot afirmatiu de les dues terceres parts de la junta de la facultat corresponent. Les juntes de facultat participarien en els nomenaments fins i tot quan la iniciativa partís del Patronat.

Amb aquestes reformes, que no alteraven el conjunt del significat de l'Estatut de la Universitat de 1933, es pretenia aplacar aquelles crítiques que no responguessin a un propòsit deliberat de boicotejar el règim d'autonomia universitària ni la catalanització. I el projecte de reforma tingué bona part de l'efecte esperat. Havia estat fruit d'un diàleg que el professorat agraià. Resulta significatiu el pas de Deulofeu als rengles reformadors després d'haver estat un antireformista tan destacat.

Pel que fa als sous, que es reconeixia que eren manifestament insuficients per a una bona part del professorat, especialment els dels auxiliars, el Patronat no va arribar a un acord. Ni la proposta de l'abonament per part de la Generalitat dels descomptes d'impostos dels salaris (que no era coherent amb la disposició per part del Patronat d'una contribució global), ni l'establiment d'un sou mínim general de 12.000 pessetes anuals, no es van arribar a aprovar per l'oposició de Domingo Barnés i de la major part dels patrons no residents a Barcelona a establir una situació que resultava privilegiada respecte al professorat de la resta d'Espanya en el context d'una crisi econòmica gravíssima com la que travessava el país. Aquest va ser el punt més feble de la reforma que la Universitat Autònoma pretenia implantar: difícilment es podia demanar a un professorat mal pagat ni més dedicació, ni més qualitat de l'ensenyament ni aplicació a la recerca.³⁷ Aquells que es poguessin acollir a un dels nous seminaris tindrien, però, una compensació salarial. No podien ser tots.

37. Segons una nòmina del professorat que pagava el Patronat —és a dir, la Generalitat— i que havia de ser equivalent a la del professorat que pagava l'Estat, un catedràtic sense triennis cobrava entre 11.000 pessetes anuals —era el cas de Marià Bassols, que era un numerari agregat procedent de la Universitat de Granada— i 9.000 —en el cas d'Alberto del Castillo i de Joan Cuatrecasas. Un agregat, segons el nombre d'hores de classe, en cobrava entre 7.000 —Nicolau d'Olwer, Manuel de Montoliu, Ferran Soldevila, Ramon d'Alòs o Pius Font i Quer— i 6.000 —Jordi Rubió—; un encarregat de curs en percebia 4.000 l'any per sis hores de classe setmanals, com era el cas de Joan Coromines, Carles Riba o Pere Bohigas. Alguns encarregats de curs en cobraven menys, com Higiní Anglès o Josep M. Balcells —2.000— a Lletres, o Coll i Rodés —3.000— o Quero Morales —2.000— o Tallada —1.000—, tots tres a Dret, o Santiago Alcobé —1.000— a Ciències. Finalment, un ajudant cobrava 3.000 pessetes anuals, com en el cas de Jaume Vicens, Enric Bagué, Guillem Díaz Plaja, Jordi Maragall, Ramon Aramon o Eduard Valentí, tots a Filosofia i Lletres. Es podien cobrar encàrrecs de curs a diverses facultats com era el cas d'Emili Mira, que cobrava 7.000 pessetes com a agregat a Medicina i 3.000 més a la secció de Pedagogia. Les càtedres vacants i acumulades per catedràtics amb plaça fixa donaven 3.000 pessetes a Millàs Vallicrosa i 2.000 a Antonio de la Torre. La Generalitat, per mitjà del Patronat, dedicà a retribució de personal docent fins al 30 de setembre de 1934 la quantitat de 304.212 pessetes i 199.692 al personal administratiu i subaltern (els bidells). Arxiu de la Universitat de Barcelona ES CAT-UB 02/1/6/2.

Es donava per descomptada l'aprovació de la reforma pel Govern de la Generalitat i es demanava al de la República que l'aprovés per decret tan aviat com fos possible, però quan esclatà la guerra estava pendent. Durant el curs 1936-1937, amb l'alteració total de la situació anterior, no era possible esperar una ràpida resolució per part del poder central. Resulta molt interessant seguir la discussió del text reformat per part del Patronat en el llibre d'actes d'aquest, per a explicar-se el significat dels canvis proposats.

L'ESCLAT DE LA GUERRA CIVIL I LES CONSEQÜÈNCIES IMMEDIATES

S'havia recuperat la normalitat anterior a la Universitat de Barcelona, havien desaparegut del tot les violències anteriors a febrer de 1936 i tot estava encarrilat a la institució, quan, en plenes vacances, esclatà la Guerra Civil i l'aixecament militar va ser vençut a Catalunya. La matinada del 19 de juliol tropes del segon esquadro del regiment de cavalleria procedent de la caserna del carrer Tarragona, reforçades amb metralladores i manades pel comandant Gibert de la Cuesta, s'apoderaren sense trobar-hi resistència de l'edifici de la Universitat i de la seva plaça, amb la col·laboració d'alguns falangistes. Per allí pogué passar, en direcció a la plaça de Catalunya, el tretzè regiment d'infanteria procedent de la caserna del Bruc a Pedralbes. Tres camionetes de guàrdies d'assalt travessaren la plaça Universitat en direcció al Cinc d'Oros a tota velocitat. Una va poder passar, una segona, amb grans dificultats, arribà al carrer Bergara i ocupà el terrat del cinema Catalunya, però els d'una tercera camioneta caigueren presoners.

Al migdia irrompé a la plaça de la Universitat, per la part alta, el coronel Escobar, de la Guàrdia Civil, amb quatre-cents números i vuitanta soldats d'intendència, que aconseguiren una ràpida rendició dels militars insurrectes. En aquella plaça caigueren morts Ramon Jover i Brufau, de la Unió Socialista de Catalunya (USC), Germinal Vidal, secretari general de la Joventut Comunista del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) i un guàrdia d'assalt.³⁸ Aquella va ser la primera implicació involuntària de la Universitat en la Guerra Civil que acabava d'esclatar. Només quedaren alguns rastres dels combats a la torre del rellotge i a les oficines del rectorat.³⁹ La recuperació de la plaça de la Universitat va ser anterior al decisiu combat a la plaça de Catalunya el mateix 19 de juliol.

38. Frederic ESCOFET, *Al servei de Catalunya i de la República: La victòria, 19 de juliol de 1936*, París, Edicions Catalanes de París, 1973, p. 253 i 336.

39. FRANCISCO GRACIA ALONSO, «Bosch Gimpera, rector de l'Autònoma (1933-1939). II. La Guerra Civil i la desfeta d'un somni», *L'Avenç*, 288 (febrer 2004). Del mateix autor, les pàgines 82-98 del llibre: JORDI CASASSAS YMBERT, FRANCISCO GRACIA ALONSO i JOSEP MARIA FULLOLA PERICOT (coord.), *La Universitat de Barcelona: 'libertas perfundet omnia luce' (1450-2010)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2008. I també FRANCISCO GRACIA ALONSO, *Pere Bosch Gimpera*.

Les memòries de Pere Bosch Gimpera són un testimoni molt útil.⁴⁰ El dia 22 de juliol el rector Bosch Gimpera arribà a Barcelona des d'Empúries, on anava sovint per supervisar les excavacions. Els únics vocals del Patronat que es trobaven a Barcelona aquell diumenge 19 de juliol eren el secretari de Patronat, Joaquim Balcells i Pintó, i August Pi i Sunyer. La comunicació, fins i tot telefònica, amb els membres del Patronat residents a Madrid era total. El dia 23 de juliol es reuniren Pompeu Fabra, Joaquim Balcells, Antoni Trias Pujol, August Pi Sunyer i Josep Xirau i acordaren que el Patronat delegués totes les seves atribucions en el rector Bosch Gimpera. Entre el personal subaltern i administratiu havia sortit un primer comitè revolucionari amb voluntat depuradora. El seu promotor havia estat el conserge Crespillo, que Bosch Gimpera qualifica d'«amic del rectorat».⁴¹

Els components d'aquest comitè eren, amb el rector, Fèlix Martí Ibáñez, Ambrós Carrión, Jaume Vicens Vives, Bernardo Esparza, Francisco Crespillo i Josep Navarro i Costabella.⁴² Martí Ibáñez era estudiant, fill del mestre Martí Alpera i president de la Federació de Conciències Llibres i de la d'Idealistas Prácticos, associacions llibertàries. Carrión era professor de l'Institut Balmes, director dels Estudis Universitaris per a Obrers i a l'estiu de 1936 fou designat per Bosch secretari del districte universitari, càrrec vacant. Crespillo era un dels dos conserges que encapçalaven el personal subaltern. Esparza era un dels vint-i-sis ordenances de segona classe. Navarro i Costabella era l'encarregat de premsa del rectorat i publicà un opuscle, el 1937, titulat *La Universitat de Catalunya*. Fou secretari general de les Joventuts d'Esquerra Estat Català (JEREC), la fracció que es mantingué fidel a ERC i no passà a Estat Català, fundat com a partit independent i independentista el maig de 1936. Jaume Vicens era un jove professor encarregat de curs d'història moderna, s'acabava de doctorar alhora que impulsava el nou Seminari d'Història de Catalunya, que s'acabava de fundar i que dirigia Ferran Soldevila.⁴³

40. P. BOSCH GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980. Aquest llibre conté una informació sobre el període de la guerra molt superior a l'escadussera dels seus epistolaris editats: P. BOSCH GIMPERA i R. OLIVAR BERTRAND, *Correspondència 1969-1974*, Barcelona, Proa, 1978. Convé tenir en compte *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch Gimpera: 1939-1940*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer, 1998, col·l. «Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer», núm. 2. I també FRANCISCO GRACIA, JOSEP M. FULLOLA i FRANCESC VILANOVA, *58 anys i 7 dies (1919-1974): Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002.

41. P. BOSCH GIMPERA, *Memòries*, p. 199.

42. Aquests noms són els que figuren al plec de càrrecs de Jaume Vicens Vives amb motiu de la seva depuració el 1940. JOSEP M. MUÑOZ i LLORET, *Jaume Vicens Vives: Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, 1997, p. 91.

43. De l'estreta relació de Vicens amb Bosch Gimpera dóna idea el fet que Bosch el casés al rectorat amb Roser Rahola el 20 d'agost de 1936, després d'haver contret matrimoni eclesiàstic privadament davant l'arxiver Josep Sanabre. Bosch regalà a la parella una reproducció del cap d'Afrodita trobat a Empúries.

Bosch Gimpera diu a les seves memòries:

Amb el personal subaltern no vaig tenir cap dificultat, i tots romangueren lleialment i respectuosament al meu costat. Durant el desordre i els perills dels primers mesos tingueren la idea de formar el «comitè revolucionari» de la Universitat. Aquest comitè en realitat la protegí i es mantingué sempre en contacte amb mi i amb els degans i altres professors. Això ha motivat que per informacions defectuoses s'hagi escrit (Azaña, *La velada de Benicarló*) que, de la Universitat, se n'havien apoderat els bidells, generalitzant erròniament el fet que a la Facultat de Medicina els infermers de l'Hospital Clínic amb alguns bidells, els primers dies de la sublevació, havien desconegut realment l'autoritat del degà, que a la fi aconseguí imposar-se.⁴⁴

LA REPRESSIÓ I LA DEPURACIÓ

En una llista que s'havia trobat a casa d'un dels caps militars insurrectes, Luis López Varela, figurava com a futur rector de la Universitat Gonzalo del Castillo, catedràtic de la Facultat de Dret. Bosch Gimpera avisà el fill d'aquell, Alberto del Castillo, catedràtic d'història medieval i secretari de la Universitat alhora que deixeble i amic de Bosch. Castillo amagà el seu pare a un poble on passà tota la guerra.

En canvi, foren assassinats per un comitè anarquista tres professors de la Facultat de Farmàcia: Ramon Casamada, Francisco Javier Palomas, catedràtics, i Salvador Tayà, auxiliar numerari i secretari de la Facultat. Una patrulla, en un registre a casa del primer, on es reunien els tres professors, trobà un calze i una custòdia que li havien deixat abans de marxar els frares mexicans d'un convent del barri, que havien malparlat de la República en els seus sermons.⁴⁵

Bosch Gimpera aconseguí l'alliberament de Blas Pérez, per mitjà del professor de la Facultat de Dret Miquel Martí. Blas Pérez, catedràtic de dret civil, havia actuat com a auditor i fiscal en la repressió dels fets d'octubre de 1934. Van deixar aleshores en llibertat el degà de la Facultat de Dret, Josep Alguer, catedràtic de dret civil, que havia estat segrestat com a ostatge a la txeca de Sant Elies en lloc de Blas Pérez fins que aquest fos trobat. Blas Pérez s'amagà després al local d'Izquierda Republicana i Bosch aconseguí que el president Companys li facilités el pas a Tolosa de Llenguadoc en un avió. Blas Pérez prometé, sense que ningú li ho demanés, que no es passaria al Govern de Burgos, cosa que féu tan bon punt es pogué reunir amb ell la seva esposa. Fou fiscal de la Causa General i després ministre de Governació del general Franco de 1942 a 1957.

44. P. BOSCH GIMPERA, *Memòries*, p. 295.

45. Més tard encara tindria lloc l'assassinat del catedràtic de l'Escola d'Arquitectura Andrés M. Calzada Echevarría, el 4 d'abril de 1938, tret del vaixell presó *Villa de Madrid* i mort al Garraf amb altres presos.

El secretari del Patronat de la Universitat Autònoma, Joaquim Balcells i Pintó, mà dreta de Bosch Gimpera i amic seu, es va haver d'exiliar malgrat ser un home liberal i lleial a la República, per les amenaces que el titllaven de feixista des d'*El Diluvio* i la *Solidaridad Obrera*. Balcells estava afiliat a la Lliga Catalana, però mai havia figurat políticament per a res. Llatinista eminent i traductor de la Fundació Bernat Metge, havia estat degà del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències entre febrer de 1931 i març de 1934 i havia combatut eficaçment la corrupció que representava l'activitat d'un professor auxiliar de l'Institut Balmes, de nom Chinchilla, que tenia una acadèmia que facilitava els aprovats als exàmens a l'Institut, segons explica a les seves memòries Bosch Gimpera.

Chinchilla era germà d'un catedràtic de l'Institut Balmes, que va ser-ne director entre 1934 i 1935, primer, i entre 1939 i 1956, després. Aquell auxiliar es va fer de la Confederació Nacional del Treball (CNT) en esclatar la guerra i sobresortí en la campanya que es feia des de *Solidaridad Obrera* contra la Universitat com a institució burgesa, reaccionària i cau de feixistes. El grup Conciencias Libres dels àcrates es volia apoderar de la Universitat. Chinchilla, per venjar-se de Joaquim Balcells, apuntà en els seus articles contra ell malgrat que la lleialtat de Balcells envers la Generalitat republicana no oferia cap dubte.

El secretari del Patronat de la Universitat Autònoma va fer de boc expiatori quan la institució estava més amenaçada. Va sortir el 2 d'agost en un vaixell de guerra francès amb un salconduit de la Generalitat facilitat pel conseller de Cultura, Ventura Gassol. Anà a viure a Suïssa. De primer va creure que la seva absència duraria poc, però aviat compregué que n'hi havia per molt. Cambó li oferí un sou, però Joaquim Balcells s'enfonsava. Atacat per una infecció de difícil diagnòstic, morí l'octubre de 1936 a Ginebra, assistit en els seus darrers moments pel seu deixeble Ramon Sugranyes de Franch, que l'havia ajudat a la secretaria del Patronat de la Universitat i havia hagut d'exiliar-se també per catòlic. Més tard Sugranyes de Franch escriuria:

Puc dir que la veritable causa de la seva mort fou la catàstrofe del país. Joaquim Balcells va ser una víctima incruenta de la nostra crudelíssima Guerra Civil. El matà la pena de veure esfondrar-se allò que havia estat el nostre somni.⁴⁶

El 27 de juliol de 1936 es creà el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) i la Generalitat havia de liquidar el seu Consell de Cultura, suplantat pel CENU, que

46. Enric BAGUÉ, Joaquim SUGRANYES i altres, *Homenatge a Joaquim Balcells i a Wilhelm Meyer-Lübke* (Alforja, 26 d'octubre 1976), Barcelona, [s. n.], 1982; Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Militant per la justícia: Memòries dialogades amb el pare Hilari Raguer*, Barcelona, Proa, 1998, p. 56-58.

estava compost per quatre representants de la CNT, quatre de la Federació de Treballadors de l'Ensenyament (FETE), de la Unió General de Treballadors (UGT), i quatre més nomenats per la Generalitat.⁴⁷ El catedràtic Serra Húnter⁴⁸ era un dels representants de la Generalitat dins una institució en mans de la CNT i la UGT i amb el mestre anarquista Joan Puig Elias com a president efectiu i ponent de l'ensenyament primari dins el CENU. Serra Húnter, catedràtic de Filosofia, rector de la Universitat entre 1931 i 1933 i membre d'ERC, semblava una garantia que el CENU no es posaria a intervenir a la Universitat, però el risc existia, sobretot en els primers moments, quan el CENU era l'equivalent en l'àmbit de l'ensenyament d'allò que era el Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMAF) en l'organització de milícies de voluntaris per a anar al front i en la projectada coordinació de les patrulles de control a la rereguarda.

El conseller de Cultura, Ventura Gassol, salvava tot allò i tots aquells que podia, però anava a remolc com tota la Generalitat. Aviat el problema desbordant dels infants sense escola pel tancament dels col·legis religiosos, que incrementà el dèficit de places escolars que ja existia anteriorment, absorbí l'atenció del CENU, que no tingué esma per a ocupar-se de l'ensenyament superior, que es trobava, això no obstant, dins del seu ordre del dia. El CENU, després de suplir l'ensenyament privat, volia unificar les tres xarxes escolars de primària i secundària existents a Catalunya: la de l'Estat, la de la Generalitat i la del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona. No ho aconseguí, perquè s'hi resistiren els mestres i professors de l'Estat, amb el suport de la Federació de Treballadors de l'Ensenyament (FETE), de la UGT.

El 7 d'agost de 1936 el Patronat de la Universitat Autònoma celebrà la seva última reunió per molt temps, amb l'assistència dels membres residents a Barcelona (Fabra, Bosch, Pi Sunyer, Trias i Xirau) després d'haver comunicat telefònicament amb Bolívar i Marañón i ja sense Joaquim Balcells, que seria substituït com a secretari per Josep Xirau. De primer els degans havien respost al requeriment del rector declarant que cap professor s'havia adherit a l'aixecament i, per tant, no procedia cap expulsió. Però la pressió depuradora no cedí.

Obeint el decret del 21 de juliol del Govern de la República, el Patronat decidia, el 7 d'agost, una setmana abans del seu cessament, l'entrega d'una llista dels primers catedràtics destituïts «como notoriamente enemigos del régimen».⁴⁹ Eren Gonza-

47. Enriqueta FONTQUERNI i Mariona RIBALTA, *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil: El CENU*, Barcelona, Barcanova, 1982.

48. Serra Húnter era catedràtic de filosofia de la Universitat de Barcelona, membre de l'Institut d'Estudis Catalans, diputat del Parlament de Catalunya per ERC i vicepresident segon de la cambra. Havia estat rector de la Universitat de Barcelona abans que Bosch Gimpera. No havia compartit la manera de redactar i implantar l'Estatut d'autonomia de la Universitat de Barcelona, però compartia el seu esperit i se n'anà. Fou president del Consell de Cultura de la Generalitat.

49. Llibre d'actes del Patronat, Arxiu de la Universitat de Barcelona.

lo del Castillo (dret polític i filosofia del dret), Blas Pérez González (dret civil), Francisco Gómez del Campillo (dret canònic), Ángel Antonio Ferrer Cagigal (histologia i anatomia patològica), Salvador Gil Vernet (urologia), Martiniano Martínez Ramírez (història universal), Eduardo Pérez Agudo (geografia), Josep M. Trias de Bes (dret internacional), Luis García de Valdeavellano (història del dret) i els auxiliars temporals Francesc Xavier de Salas Bosch (història medieval) i Diego Ferrer de la Riva (histologia). Després s'hi afegirien els noms dels auxiliars numeraris Salvador Tayà (anàlisi química a Farmàcia, assassinat), Rafael García Fando (química a Ciències) i Alfonso Gironza (auxiliar temporal de ciències exactes). A la Generalitat s'afegiren els noms dels catedràtics Eusebio Díaz González (dret romà), Benito Fernández Riofrío (fitografia i geografia botànica), Antonio de la Torre (història d'Espanya, mestre de Vicens Vives i resident a l'estiu de 1936 a Còrdova, en zona nacional),⁵⁰ Tomàs Carreras i Artau (filosofia i sociologia), Arnau Taure Gómez (anatomia), Cándido Torres González (química orgànica a Farmàcia), Enric Soler i Batlle (farmàcia galènica) i Manuel Corachan (professor lliure de clínica quirúrgica i conseller de Sanitat del darrer Govern de la Generalitat abans del 19 de juliol). També fou decretada la jubilació forçosa de Lluís Segalà (catedràtic de grec i mestre de Bosch Gimpera) i la suspensió de Marià Bassols de Climent (catedràtic agregat de llatí, procedent de la Universitat de Granada). Gairebé tots —en concret quinze d'aquests noms— eren signants del manifest dels quaranta-un de començaments de 1934. Els noms que després s'hi afegirien eren de professors que ja havien sortit del país amb passaport i no tornarien fins al 1939, per exemple, Eduard Alcobé (física), Higiní Anglès (musicologia, sacerdot que anà a la Biblioteca Vaticana), Jaume Algarra (economia i legislació financera, un dels estudiants capdavanters del primer Congrés Universitari Català de 1903). Alcobé, Algarra i Segalà havien signat el manifest en favor de l'autonomia de la Universitat el 1918. Cal advertir que també figuraren entre els destituïts i/o exiliats alguns —pocs— dels signants del manifest d'adhesió al patronat a l'estiu de 1934, com Bassols, Anguera de Sojo, Anglès, Tallada o Montoliu. No tots apareixen en les llistes de depurats.

Es va admetre després alguna rectificació. Per exemple, Segalà reclamà contra la seva exclusió i el Claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres demanà el 2 de febrer de 1938 que fos reintegrat i s'aconseguí el vistiplau del Patronat. Però Segalà no arribà a ser rehabilitat perquè va morir víctima del bombardeig del 17 de març de 1938 a les dues de la tarda.⁵¹

50. El cessament d'Antonio de la Torre, que fou degà de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona després de la guerra i s'incorporà molt aviat al Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), a Madrid, no fou obstacle perquè continués protegint el seu deixeble Vicens Vives fins al moment que aquest guanyà la càtedra de la Universitat de Saragossa el 1947.

51. Ferran SOLDEVILA, *Noms propis*, Barcelona, Barcelonesa d'Edicions, 1994, p. 104.

A la reunió del Patronat del 7 d'agost de 1936 s'acordà també suspendre els nous nomenaments proposats per les facultats per a 1936-1937 a fi d'examinar-los detingudament un per un. El Patronat acceptaria informes sobre la fidelitat política republicana de tot el personal docent, però també de l'administratiu i subaltern. La idea de la depuració era excloure aquells que, si hagués guanyat la rebel·lió militar, haurien posat fi a la Universitat Autònoma. S'aprojava el pressupost per al segon semestre de l'any i el pagament del 60 % dels endarreriments —ja s'havia pagat el 40 % del curs 1935 i també el de despeses d'obres i noves instal·lacions.

LA FNEC EN EL NOU CONTEXT REVOLUCIONARI

Aquell mateix dia 7 d'agost la FNEC prenia una decisió molt significativa: adherir-se a la UGT i al mateix temps restablir el contacte amb la FUE. Era l'única manera de fer front a la pressió contra la FNEC per part de la CNT, per mitjà del grup Conciències Llibres i del POUM. Dins la UGT a la FNEC li tocava estar sota la FETE, la Federació de Treballadors de l'Ensenyament, fet que crearia alguns problemes en les relacions amb les autoritats professorals que es trobessin adscrites a aquesta. Prèviament havien estat exclosos del comitè directiu de la FNEC i dels de les facultats aquells que formaven part de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJCC). Es donava el cas que de les darreres eleccions abans de la guerra havia sortit un comitè de coalició del BEN i els fejecistes. Cal tenir present que els fejecistes foren perseguits i alguns foren assassinats en els primers temps de la Guerra Civil, sense tenir en compte que no depenien dels bisbes i que eren catalanistes i demòcrates, no integristes antirepublicans.⁵² Restaren només els del BEN i els propers al nacionalisme català radical.

La decisió d'adherir-se a la UGT ja havia estat presa el 3 d'agost en petit comitè quan aquella sindical no havia començat encara el creixement amb el qual superaria l'anèmia que patia a Catalunya i que li permetria parangonar-se amb la CNT.⁵³

El nou comitè de la FNEC, autodenominat revolucionari,⁵⁴ pogué integrar-se en el supercomitè per a l'ensenyament superior del CENU i en el comitè revolu-

52. Pere CODINACHS, *La Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJCC 1931-1936): La seva mentalitat moral, la seva influència social*, Barcelona, Claret, 1990; *Martirologi de la Federació de Joves Cristians de Catalunya*, Barcelona, La Formiga d'Or, 1992. Josep Benet a les seves memòries esmenta amics seus de la FJCC assassinats malgrat ser contraris a l'aixecament militar. Ell mateix, que només tenia setze anys, patí, a començaments de setembre de 1936, un escorcoll a la casa on vivia, sense conseqüències, gràcies a no haver trobat papers que el comprometessin i a la mediació d'un dirigent de la CNT a Sant Andreu de Palomar, Andreu Capdevila.

53. Pere CARBONELL, *Entre la vocació i el deure: Un estudiant de mestre a l'artilleria de l'Exèrcit Popular*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 51-56.

54. El formaven el mateix president anterior, Josep Aluja, Pere Carbonell, Macià Sugranyes, Eduard Ferrer, Pere Armilles, Manuel Cruells i Andreu Xandri. Cruells i Carbonell eren els únics que a la reunió restringida s'havien manifestat partidaris de la integració a la CNT.

cionari per a la depuració de la Universitat, el creat pels bidells, per mitjà de Josep Aluja i de Guillermo Pérez Enciso, un estudiant comunista arribat de Saragossa, que aniria pujant dins la FNEC. L'exclusió dels fejecistes fou explicada pel nou comitè de manera molt discreta:

Abans que tot fou necessària la constitució d'un nou Comitè Executiu que podem anomenar revolucionari, format per companys que ja hi eren i altres totalment nous en la direcció de la FNEC. Foren substituïts solament els elements que més per inèrcia que per hostilitat haurien entorpit la marxa de les coses i no s'haurien sabut situar en el seu moment.⁵⁵

Que la substitució era imposada ho demostra el fet que desaparegués a la txe-ca de Sant Elies un dels membres del comitè, Macià Sugranyes, que no pertanyia a la FJCC, aleshores perseguida, i era només simpatitzant de la Unió Democràtica de Catalunya (UDC).

El lloc on probablement es féu un canvi intern més profund va ser l'Escola d'Arquitectura, que residia a la mateixa Universitat, però no en depenia. Els estudiants Alexandre Cirici, Oriol Folch, Ernest Coromines, Martí Riger, Joaquim Gili i Josep Sanjoan obtingueren la representació de l'Escola a la FNEC, aconseguiren de Ventura Gassol la incautació de l'Escola per la Generalitat i que es designés director Torres-Clavé. Lluís Sert era a l'estranger. Tots els professors quedaven cessants i havien de demanar el reingrés. S'entenia que els que no estiguessin d'acord amb la nova situació, no ho farien. Això estalviava la depuració. Gairebé tothom presentà la instància de reingrés. En contacte amb el CENU, fou elaborat un nou pla d'estudis per un comitè d'estudiants i d'alguns arquitectes. El pla estigué llest l'octubre de 1936 i suposava un canvi radical en la línia de la Bauhaus.⁵⁶

BOSCH GIMPERA, RECTOR COMISSARI

L'agost de 1936 la pressió anarquista sobre la Universitat anava en augment i el conseller Ventura Gassol, d'acord amb Bosch Gimpera, acordà designar-lo, a partir de l'11 d'agost de 1936, rector comissari amb plens poders «mentre no es promulgui un nou règim de la Universitat de Barcelona». Això comportava el cessament del Patronat. Al mateix temps en els documents oficials la Universitat de Barcelona passà a denominar-se Universitat de Catalunya. Aquesta era la designació més semblant a la d'Universitat Catalana, que havia estat des del començament de segle xx el lema i l'objectiu dels dos congressos universitaris catalans de 1903 i 1918 i del catalanisme en general.

55. Miquel SIGUAN, *Els estudiants catalans*, p. 22.

56. Alexandre CIRICI PELLICER, *A cor batent*, Barcelona, Destino, 1976, p. 34.

A mitjan agost, per tant, la Universitat de Barcelona passava a dependre únicament del Govern de la Generalitat i se n'admetia teòricament la possibilitat d'un canvi radical. Pel que fa als símbols i després d'una intensa campanya de premsa, això es traduí, el 21 de setembre de 1936, en la cobertura amb una senyera de l'escut de la monarquia espanyola a la façana central de l'edifici, amb la bandera catalana onejant al pal de dalt de tot. El 6 de gener de 1937 es retirà la corona de l'escut espanyol i el 31 de juliol del mateix any aquest fou substituït per un altre de pedra amb les quatre barres. Bosch, com a bon arqueòleg, féu guardar l'escut antic, que seria restablert després de 1939.

El rector comissari designà els degans, que seguirien sent els mateixos a Medicina —Trias Pujol— i Farmàcia —Deulofeu— però no a Dret, on nomenà, com ja s'ha dit, Alguer, i a Ciències, on va substituir Mur per Francisco Pardillo, catedràtic de mineralogia. El degà de Filosofia i Lletres, Joaquim Xirau, catedràtic de filosofia i creador de la secció de pedagogia, tingué problemes amb la junta de segon ensenyament, que presidia, i se li permeté marxar a França, on donà moltes conferències i col·laborà a la preparació del congrés de filosofia amb motiu del centenari del *Discurs del mètode* de Descartes. No tornà a Barcelona fins al febrer de 1937. Bosch Gimpera no designà substitut de Joaquim Xirau, i el secretari de la Facultat, Lluís Pericot, fidel deixeble i amic de Bosch, ocupà de fet el lloc del degà en la seva absència.

Segons diu Carles Pi i Sunyer a les seves memòries, el seu germà August, membre del Patronat de la Universitat, també s'hagué d'absentar temporalment del país per les amenaces de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) a causa de ser el president del Comitè Olímpic Espanyol. Quan esclatà la guerra s'havia de celebrar a Barcelona l'Olimpíada Popular, antagònica de l'oficial, que tingué lloc a Berlín i era capitalitzada per Hitler. August Pi i Sunyer hagué de deixar una temporada Catalunya tot i ser una notabilitat d'ERC i germà de l'alcalde de Barcelona, que li aconsellà sortir del país per un temps.⁵⁷

No era fàcil sostreure's a la pressió que s'exercia damunt la Universitat des de *Solidaridad Obrera*. Els anarquistes veien amb hostilitat la Universitat com un lloc del qual, en la pràctica, restaven exclosos els fills de la classe obrera, un lloc reservat a aquells que no es veien obligats a treballar després de l'escola primària, que acabava als deu anys i era teòricament obligatòria. Els anarquistes volien substituir la Universitat de Barcelona per la seva Universitat Popular. Bosch Gimpera diu a les seves memòries que ell, amb el suport del conseller Ventura Gassol, aconseguí desviar aquell projecte d'universitat popular dels àcrates cap al veí edifici del Seminari Conciliar, que havia estat assaltat el 21 de juliol i n'havia resultat cremat

57. Carles Pi i SUNYER, *La República y la guerra: Memorias de un político catalán*, Mèxic, Oasis, 1975, p. 398.

l'edifici de la porteria i malmesos per efecte de les flames el saló d'actes i l'església així com part de la biblioteca i de l'arxiu. Els representants enviats per la Generalitat —els artistes Mallol i Rebull— havien aconseguit rescatar el museu de geologia i altres col·leccions valuoses i portar-les a lloc segur i hi havien deixat uns mossos d'esquadra de retén. El rector i el vicerector del Seminari juntament amb els pocs seminaristes que no eren a casa seva van fugir a temps, però foren detinguts més tard i assassinats Josep M. Peris, Vicens Lorés, vuit professors més i cinc seminaristes.⁵⁸

No sembla que els anarquistes necessitessin gaires indicacions de Ventura Gassol i de Bosch Gimpera per tal d'apoderar-se del Seminari Conciliar i d'aquesta manera deixessin en pau la Universitat. Va ser pocs dies després de l'assalt i crema parcial del Seminari quan els llibertaris prengueren possessió d'aquest. «Ocuparen l'edifici» —escriu Bosch Gimpera— «i s'hi reuniren discutint grans projectes per a la Universitat Popular fins que se'n cansaren.»⁵⁹

Resulta revelador que durant el curs 1936-1937 la Universitat de Catalunya no organitzés els Estudis Universitaris per a Obrers, que havia estat abans el seu signe de progressisme social. Probablement calia deixar aquesta tasca a la veïna Universitat Popular i evitar entrar-hi en competència. La Universitat de Barcelona no tornà a organitzar els Estudis Universitaris per a Obrers fins a l'estiu de 1937, quan la Universitat Popular havia deixat de funcionar i quan la Generalitat, després dels Fets de Maig de 1937, que van significar el declivi del poder anarquista, confiscà el Seminari Conciliar per convertir-lo en alberg de refugiats d'altres parts de l'Espanya republicana abans que el Servei d'Informació Militar (SIM), per ordre del Govern de la República, no el convertís en presó i, més tard, a la tardor de 1938, en hospital per a presos polítics del vaixell *Uruguay* i dels camps de concentració de Catalunya.

Un cop sortejada l'amenaça d'intervenció a la Universitat per part dels anarquistes amb el suport del POUM, i de veure diluir-se la pretensió de reformar-la per part del CENU, la situació de la Universitat no havia quedat encara clara. Es trobava en una posició similar a la del Parlament de Catalunya, que havia deixat de reunir-se després de quedar-ne exclosos la totalitat dels diputats de l'oposició —els quinze de la Lliga Catalana, als quals s'havia facilitat l'exili—, llevat de l'únic diputat de la UDC, Pau Romeva. La Universitat no patí interferències com les de

58. *Un seminario mártir*, Barcelona, Seminario Conciliar, 1940, especialment p. 97-104.

59. A l'*Inventario de los edificios de carácter religioso del territorio de la Audiencia de Barcelona con expresión de su destino actual*, datat el desembre de 1937, el jutge encarregat d'informar diu del Seminari: «En los días inmediatos a la revolución se destinó a Universidad Popular, entidad que fue un verdadero fracaso habiéndose limitado su actividad a unas cuantas conferencias. Actualmente sirve de casa de refugiados número 3 Luis Companys, los cuales han ocupado todos los restos aprovechables del edificio.» (Fons Bosch Gimpera de l'Arxiu Nacional de Catalunya.)

l'Audiència de Barcelona, mediatitzada per un comitè àcrata amb l'advocat Barriobero i la seva oficina jurídica, cobrant rescats i extorsions. Però la Universitat, malgrat la seva conversió en Universitat de Catalunya, restava sota sospita i la depuració no havia acabat.

El comitè revolucionari de la Universitat cessà sense resistència un mes després de la formació, el 26 de setembre de 1936, del govern Tarradellas, al qual entraren els anarcosindicalistes, el POUM i el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Aquest darrer partit ja hi hauria entrat a finals de juliol si l'haguessin deixat la CNT i el POUM. Entretant, a finals d'agost, el rector comissari Bosch Gimpera havia estat a punt de deixar el càrrec per a convertir-se en ambaixador a Berlín per decisió del Govern de la República. Feia poc que l'havien nomenat doctor honoris causa per la Universitat de Heidelberg. Bosch va anar el 4 de setembre en l'avioneta de la Generalitat a Madrid, quan s'acabava de formar el nou govern Largo Caballero, on entraren el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) i el Partit Comunista d'Espanya (PCE). El nou govern confirmà el nomenament fet pel govern Giral a la vista que l'ambaixador espanyol a Berlín estava amb els sollevats encara que la resta del personal era lleial a la República. Bosch Gimpera no va anar mai a Berlín perquè es trencaren definitivament les relacions entre la República Espanyola i el Tercer Reich. A Madrid Bosch ho aprofità per entrevistar-se amb el nou ministre d'Instrucció, el comunista Jesús Hernández, i amb en Bolívar, membre del Patronat, i els pogué explicar la situació.

L'oposició a la FNEC per part dels sectors minoritaris no cessava. Els comunistes del POUM deien el 21 de setembre de 1936:

Si volem que la revolució penetri dins de la Universitat, cal que la FNEC, organització d'estudiants burgesa i dirigida per estudiants burgesos, es dissolgui per deixar pas a una altra organització autènticament revolucionària. Amb aquest objecte l'Agrupació d'Estudiants Comunistes llança la consigna de crear un Front d'Estudiants Revolucionaris, que tindria la missió històrica de substituir la universitat burgesa per una altra de popular, a la qual solament tindrien entrada els joves obrers i camperols.⁶⁰

I cridaven els anarquistes a formar aquell front excloent. Al mateix temps la Federación Estudiantil de Conciencias Libres es queixava de l'obligatorietat de pertànyer a la FNEC en una nota a *Solidaridad Obrera* del 17 de setembre de 1936, que fou contestada per la FNEC.

En substitució del comitè revolucionari d'obriers i estudiants amb una modesta participació del rectorat, el conseller Ventura Gassol nomenà el 24 d'octubre

60. Arnaú FIGUERAS, *Història de la FNEC*, p. 154.

de 1936 una comissió adjunta al rector comissari, formada per Serra Húnter en representació del CENU, Antoni Sbert, membre d'ERC, i el president de la FNEC, Josep Aluja. Sbert era des del 1933 director de l'Institut Social Universitari i Escolar de Catalunya, encarregat de les residències d'estudiants i de les beques, de les quals se n'havien creat aquell any dues-centes per a universitaris. El 21 d'octubre Sbert acabava de ser nomenat professor agregat per Bosch Gimpera, a proposta de Josep Quero Molares, que era director del nou institut o seminari d'estudis internacionals i dret comparat. Sbert esdevenia professor agregat i sotsdirector de l'esmentat institut. Aquest seminari, a més de treballs doctrinals, havia de formar aspirants a diplomàtics, com a l'escola especial de Madrid. Sbert esdevindria molt aviat, el desembre del mateix any, conseller de Cultura de la Generalitat en substitució de Ventura Gassol, que després d'haver facilitat, igual que el conseller de Governació Josep Maria Espanya, multitud de passaports per a persones amenaçades que s'havien d'exiliar, es va haver d'exiliar ell mateix el 23 d'octubre, com abans havia hagut de fer també Josep Maria Espanya. Gassol va ser enviat a París per organitzar l'exposició d'art català. Ni la seva condició de conseller de la Generalitat era suficient perquè el president Companys i el conseller en cap Josep Tarradellas el poguessin protegir de les amenaces anarquistes.

Sbert cedí el seu sou de professor agregat (5.000 pessetes anuals) per comprar llibres del seminari, però, més tard, Josep Xirau, secretari del Patronat, que seguia a càrrec de les obres en curs a la Universitat, posaria en qüestió aquell nomenament en temps del rector comissari com un acte molt discutible de favoritisme polític atès que Sbert no havia realitzat els estudis universitaris propis d'un professor agregat de la matèria.⁶¹ Pel juny de 1937 Antoni M. Sbert passaria a ser conseller de Governació de la Generalitat fins al final de la guerra i el lloc de conseller de Cultura l'ocuparia Carles Pi Sunyer, que havia estat alcalde de Barcelona fins aquell moment.

Quan es formà la comissió adjunta al rector comissari, a finals d'octubre de 1936, els del POUM es queixaren que ells, igual que els anarquistes, no hi haguessin estat inclosos i continuaren criticant que la FNEC tingués l'exclusiva de la representació dels estudiants. Convé remarcar que l'entrada dels anarquistes al Govern de la Generalitat i la dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes no havia representat una reducció de la seva potència. En són mostres no sols l'exili d'Espanya i de Gassol sinó també el de l'anterior cap del Govern i president del Parlament, Joan Casanovas, pel novembre. Només a partir de l'exclusió del

61. Josep MASSOT, *Antoni Maria Sbert, agitador, polític i promotor cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 67-74. Sbert havia estudiat cursos a l'Escola d'Enginyers Agrònoms a Madrid. Fou expulsat el 1925 i confinat a Conca per la seva oposició a la dictadura. El 1928 fou elegit president de la FUE i el 1929 tornà a ser expulsat de la Universitat de Madrid i confinat a Mallorca, el seu país. La dictadura el denominà «l'etern estudiant».

POUM del Govern de la Generalitat pel desembre de 1936 i del pes creixent del PSUC, el poder anarquista començaria a declinar gradualment.

Del 29 d'octubre de 1936 al 29 de desembre el rector comissari Bosch Gimpera estigué a Gran Bretanya donant conferències i parlant per la ràdio a Oxford, Cambridge, Edimburg, Brussel·les i París en una missió mig cultural, mig de propaganda política. Igual feren altres professors de la Universitat de Barcelona, atès que no es feien classes. Josep Quero Molares substituï temporalment Bosch Gimpera al front del rectorat.

Es rumorejà que Bosch Gimpera es quedaria a l'estranger, on ja tenia la seva família. Si la Universitat estava sota sospita també ho estava el seu rector. Molts anys després, Josep Xirau, que amb Bosch col·laborà estretament com a secretari del Patronat, deia a Miquel Caminal:

Eren uns temps en què tothom havia perdut el cap, en què homes de tota mena i de tota procedència es disfressaven de revolucionaris amb gec de couro i pistoles penjades; en què jo, posem per cas, tornant cap a casa, creuava una manifestació de no sé qui, dins de la qual en Bosch Gimpera, mànegues arremangades i puny enlaire, em cridava perquè m'hi afegís; en uns moments així Comorera era, decisivament, i més que tot, un home espiritualment elegant. No es va disfressar mai de res.⁶²

Josep Xirau va formar part, com a representant de la Unió Socialista de Catalunya, del comitè que signà la unificació dels quatre grups que es fusionaren dins el PSUC pocs dies després de desencadenar-se la Guerra Civil. No va tenir càrrecs dins el nou partit i el deixà quan es trobà a l'exili, de manera que el president Irla el nomenaria, en representació dels socialistes, membre de l'únic Govern de la Generalitat que hi va haver a l'exili. El setembre de 1945, però, no va assistir a les reunions i el va substituir Manuel Serra i Moret, amb l'oposició de Joan Comorera dins aquell precari i fugaç consell.

En qualsevol cas els posicionaments públics, incondicionals i reiterats, de suport a la causa republicana i a les transformacions socials en curs per part de Bosch Gimpera contribuïren a millorar la imatge de la Universitat i a crear les bases per a la recuperació de la seva activitat normal.⁶³

62. Miquel CAMINAL, *Joan Comorera: Guerra i revolució (1936-1939)*, II, Barcelona, Empúries, 1984, p. 145.

63. Així, Bosch Gimpera digué, per exemple, en un míting de la FETE a l'Olimpia de Barcelona, el 24 d'abril de 1937: «[...] l'obra social que havia iniciat la Universitat Autònoma fou perseguida ferotgement durant el bienni negre i els seus propugnadors eren empresonats. I quan l'avinentesa d'unes eleccions formava el Front Popular, els professors universitaris lluitàrem pel seu triomf [...]. Sollevats els militars i les castes explotadores, els professors universitaris hem col·laborat en el front i en la rere-

A l'estiu de 1936 la Generalitat es va trobar representant la legalitat republicana i assumint a Catalunya no sols les competències que li atribuïa l'Estatut de 1932 sinó tota la resta de funcions de l'Estat incloent-hi les financeres, les economicosocials i les militars. La Universitat de Catalunya, en substitució de la Universitat Autònoma de Barcelona i el seu Patronat, formava part d'aquesta suplantació per la força dels fets, una substitució que, de moment, no fou censurada pel poder central com ho seria més tard, com si fos una usurpació. Però al mateix temps que la Generalitat assumia la plenitud de l'autoritat política, es veia incapaç d'exercir-la perquè qui efectivament manava al carrer no era ella sinó els grups polítics i sindicals que s'havien armat en enfonsar-se l'estructura militar arran del fracàs de l'aixecament del 19 de juliol.

En el cas de la Universitat de Catalunya això apareix en tota la seva cruessa. La Universitat de Catalunya va ser incapaç de donar les classes durant tot el curs 1936-1937 i quan les classes tornaren a donar-se l'octubre de 1937, ja no era la Universitat de Catalunya sinó que tornava a ser la Universitat Autònoma de Barcelona amb un Patronat paritari, de manera que ja no depenia únicament de la Generalitat. Al llarg de l'agitada història del segle xx, amb conflictes universitaris de grans dimensions, mai s'havia deixat de donar un curs sencer a totes les facultats. En contrast amb aquesta interrupció, el curs 1936-1937 a l'Escola Industrial es donà regularment amb 328 alumnes (337 el curs anterior), tot i que es començà tard per aplicar-hi el nou pla d'estudis elaborat per la corresponent ponència del CENU i publicat el 17 d'octubre de 1936.⁶⁴ Això es degué a l'estreta relació entre tècnica i indústria de guerra. Tampoc s'interrompé l'activitat docent a altres escoles públiques professionals com l'Escola de Bibliotecàries. Però la Universitat era considerada una institució elitista i supèrflua en una situació de guerra, tot i que no s'hi perdés el temps, perquè es va aprofitar per acabar les diverses obres en curs i per portar a terme la reorganització prevista en seminaris, a part de la realització de treballs en els laboratoris.

Pel que fa a la biblioteca general, Bosch en nomenà director Ferran Soldevila, que pertanyia al cos d'arxius i biblioteques i era professor agregat d'història de Catalunya. Soldevila tenia el seu despatx a la torre del rellotge, al costat de la gran sala de lectura de la part de la façana, ajudat per les bibliotecàries Rosa Leveroni i Maria Àngels Royo, de la feina de les quals Soldevila estava molt satisfet. Encara restava molta feina a fer per a preservar el fons antic de la Universitat i actualitzar el fons modern.

guarda, fidels als nostres principis de sempre, per l'aixafament del feixisme i per la cultura popular.» (*La Publicitat* [25 abril 1937].)

64. *L'Escola Industrial de Barcelona*, p. 131-141. La xifra de matriculats anà baixant els cursos següents: foren 250 l'octubre de 1937 i 124 l'octubre de 1938. Però això no modifica el fet de la continuïtat escolar que no es donà a la Universitat.

No va provocar cap protesta pública deixar sense la possibilitat de matricular-se a la Universitat els alumnes que havien acabat el seu batxillerat i que no havien entrat en l'edat militar perquè no tenien vint-i-un anys si eren nois o perquè eren noies, aleshores encara minoritàries. Allò es va veure com una necessitat òbvia i així ho reflecteixen els testimonis. Però tenir oberts els seminaris i biblioteques i atendre els estudiants que s'hi acostaven no compensava la manca de cursos normals.

Fins i tot una organització de tradició tan ponderada com la FNEC veia amb bons ulls que no es fessin classes i declarava el 2 d'octubre de 1936 que «considerarien una vergonya que en les circumstàncies actuals hi hagués un nombre, per reduït que fos, d'estudiants que desentenent-se dels interessos generals es dediqués als seus particulars». No eren «moments d'estudiar, sinó de guerra i revolució». Andreu Xandri, líder del BEN, declarava el 30 de setembre de 1936 al *Diari de Barcelona*, aleshores en mans d'Estat Català, que no era correcte començar les classes:

En aquestes condicions és molt difícil fer-se la idea d'un començament de curs normal. La gairebé totalitat de professors i estudiants de Medicina, posem com a exemple aquesta Facultat, estan mobilitzats als serveis sanitaris del front. Dels altres estudiants, n'hi ha molts a l'Escola de Guerra, altres al front, altres treballant en serveis administratius no menys importants. Resultarà, cas que el curs comenci, que els únics que aniran a classe seran els estudiants més o menys de dreta.

És a dir que fins i tot era políticament sospitós voler que es fessin les classes.

La convocatòria de proves, previstes per als dies 6 a 15 d'octubre de 1936, per accedir a un nou Politècnic Universitari, ideat com a introductor per a batxillers, provocà una onada de protestes de les organitzacions obreres i s'hagueren de suspendre indefinidament aquelles proves.

Es podria suposar que amb l'entrada dels anarcosindicalistes i del POUM al Govern de la Generalitat i la dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes i dels comitès de barri i de municipi a continuació, substituïts pels nous ajuntaments, la situació resultava menys crispada. Però és una idea actual, que difereix de la impressió que es tingué en aquell temps, pensar que s'estava donant el primer pas cap a la recuperació per la Generalitat de la unitat del poder i el monopoli de la violència legítima. En aquell moment el govern d'unitat antifeixista de Tarradellas semblava la consagració del poder de la CNT-FAI, amb un pistoler com Aurelio Fernández de secretari de la Junta de Seguretat Interior i amb Joan García Oliver com a secretari general de Defensa. Si bé els assassinats de carretera s'anaren reduint notablement, les tensions entre els forces teòricament unides en el Govern anirien en augment amb topades i crisis successives fins als Fets de Maig de 1937.

D'ESTUDIANTS A COMBATENTS

Quatre possibilitats s'oferien als estudiants universitaris de Barcelona de cara a la seva participació a la guerra a l'estiu i la tardor de 1936: *a)* incorporar-se a les milícies que al començament de tot havien creat els partits i les sindicals per ocupar l'Aragó; *b)* obeir l'ordre que les lleves de 1933, 1934 i 1935 es presentessin a les casernes, a la vegada que la Generalitat creava sobre el paper l'Exèrcit de Catalunya per decret del 21 de novembre de 1936; *c)* ingressar a l'Escola de Guerra, creada per la Generalitat per a la formació d'oficials eventuals; *d)* incorporar-se a un nou cos, l'únic efectivament dependent només de la Generalitat: el de les Milícies Alpines, després Regiment Pirinenc.

La incorporació a les milícies que sortiren a finals de juliol cap a l'Aragó no deixava de tenir problemes. Sixt Blanco, membre del comitè d'estudiants de Belles Arts i de la FNEC i altres amics de la mateixa Escola van anar a la columna Duruti, on van ser rebuts amb gran recel i d'allí, amb molta sort, es van poder escapar un temps després, com recorda Miquel Siguan. La columna Macià-Companys, amb mil cinc-cents voluntaris, la majoria d'ERC i Estat Català, desfilà pel centre de Barcelona el 5 de setembre i sortí tres dies després amb el coronel Pérez Salas a cobrir la part meridional del front d'Aragó. El 17 i el 23 de setembre van sortir el primer equip sanitari de la FNEC a la columna d'Estat Català, la Macià-Companys, cap a Sástago, i van ser acomiadats per molts estudiants i pel president de la FNEC, Josep Aluja, el secretari general, Andreu Xandri, i el delegat, Ferran Josa. Sembla que aquí les coses van anar millor, però els estudiants allistats foren pocs en aquesta columna nacionalista catalana, que arribà a dos mil homes.

La incorporació a l'exèrcit regular que la Generalitat intentava refer encara era més problemàtica. Alexandre Cirici Pellicer explica com els anà al centenar d'estudiants que havien fet el servei militar de quota durant els sis primers mesos de 1936 a intendència i s'hi presentaren. Resulta que no tornaren a la caserna ni un deu per cent després d'un permís concedit pel seu comandant arran d'haver rebut l'amenaça dels de la FAI que ocuparien la caserna l'endemà i ho farien per la força si trobaven resistència. Aquesta deserció impune va ser promoguda per la manca de resistència d'un comandant a les coaccions anarquistes, que no volien la reconstrucció d'un exèrcit convencional com el que consideraven que havien derrotat el 19 de juliol.⁶⁵ L'Exèrcit de Catalunya només es creà sobre el paper; la militarització i el comandament únic ensopegaren amb moltes dificultats.

De fet, la mobilització general i la militarització no foren efectives fins a l'estiu de 1937 i va ser a partir d'aleshores quan el front d'Aragó es posà en moviment, encara que no s'aconseguí ocupar de manera duradora tant territori com havien

65. Alexandre CIRICI PELLICER, *A cor batent*, p. 44.

conquerit les primeres milícies de sindicals i de partits a l'estiu de 1936. La costósíssima conquesta republicana de Terol el 22 de desembre de 1937 serví de poc, perquè el 22 de febrer de 1938 era reconquerit pels nacionals.

L'opció d'anar a l'Escola Popular de Guerra de la Generalitat, creada el 26 d'octubre de 1936, va ser seguida per bona part del comitè dirigent de la FNEC mentre que la resta anava al Regiment Pirinenc. Armilles, Eduard Ferrer, Pey, Raimon Galí i Pere Carbonell foren alguns dels primers vint-i-cinc que anaren a l'Escola de Guerra pel novembre i arribaren a tres-cents aspirants que es prepararen durant seixanta-cinc dies amb cinc-centes hores d'ensenyament a l'antic col·legi dels Escolapis de Sarrià.⁶⁶ Els primers quaranta universitaris sortiren de l'Escola Popular de Guerra el desembre de 1936. Foren molt mal rebuts pels milicians del front, s'hagueren d'incorporar a la defensa de costes i alguns anaren a parar a Madrid. Les expectatives i frustracions d'alguns dels estudiants catalanistes de l'Escola de Guerra ens són conegudes gràcies a les cartes que un d'ells, Joan Sales, va escriure a Màrius Torres, que no pogué anar amb ell per trobar-se en un sanatori afectat de la tuberculosi que el portà a la tomba.⁶⁷ Certament alguns dels alumnes de l'Escola de Guerra esperaven contribuir a donar una estructura eficient a les tropes, parar els peus als anarquistes i donar efectivitat a l'Exèrcit de Catalunya, però aquella Escola era un centre on militars professors donaven l'ensenyament en castellà i pensaven simplement a formar oficials de complement de l'Exèrcit de la República.

La qüestió de formar una oficialitat de complement és bàsica en qualsevol guerra. Però, mentre que a la zona denominada nacional la militarització i la mobilització foren immediates i forçoses i els estudiants universitaris van ser enquadrats en massa a les acadèmies d'*alféreces provisionales*, a la Catalunya republicana una proporció considerable dels estudiants es consideraven amenaçats a causa de les seves creences o de la seva condició social o de les dues coses alhora, de manera que només en una proporció menor es presentaren voluntàriament a l'Escola de Guerra abans de ser forçats a servir com a soldats rasos quan la mobilització va ser efectiva a l'estiu de 1937. Fins aleshores, pel fet de no donar-se el curs 1936-1937, s'havia evitat a la Universitat haver de col·laborar en la persecució dels no allistats i dels estudiants sospitosos de desafectes al règim, que era el terme emprat aleshores. Després, quan les classes es reprengueren, la Universitat hagué de col·laborar en la persecució dels pròfugues exigint, a l'hora de matricular els alumnes, el certificat d'inutilitat total per al servei militar.

66. Francesc Xavier HERNÁNDEZ i David IÑÍGUEZ GRÀCIA, *La Columna Macià-Companys*, Barcelona, Fundació Josep Irla, 2008, p. 123-125.

67. Joan SALES, *Cartes a Màrius Torres*, Barcelona, Club Editor, 1976; *Cartes de guerra*, Barcelona, Club Editor, 1986.

Després dels Fets de Maig de 1937 la Generalitat perdé el seu Departament de Defensa i l'Exèrcit de Catalunya es convertí en l'Ejército del Este de l'únic Exèrcit Popular. Les esperances dels estudiants catalanistes es veurién del tot frustrades, però els alumnes de la segona promoció de l'Escola de Guerra ja pogueren entrar a les casernes ocupades per milicians i guanyar-se el seu respecte si demostraven el seu valor.

El Regiment Pirinenc era l'opció més coherent per a un estudiant del BEN perquè era una unitat dependent directament de la Generalitat. Andreu Xandri, la figura més representativa del BEN, s'hi incorporà quan es creà aquell regiment el novembre de 1936. Calia ser excursionista experimentat i saber esquiar. L'organitzador era Josep Maria Benet i Caparà, oficial de complement, antic col·laborador de Batista i Roca a la Federació d'Entitats Excursionistes el 1930 i als Guies Excursionistes, dirigent de la Unió Excursionista de Catalunya, organitzador dels campanyaments generals de Catalunya i promotor, el 1933, de la independització dels Boy Scouts de Catalunya respecte a l'organització Exploradores de España.⁶⁸ Els voluntaris del Regiment Pirinenc procedien dels centres excursionistes, de Palestra, d'Estat Català i del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, el CADCI.⁶⁹ Amb base a la Molina, van haver de fer front al Cojo de Málaga —el paleta extremeny Antonio Martín— i al seu escamot anarquista que dominava la Cerdanya. Durant els Fets de Maig de 1937 participaren de forma destacada en la defensa del Palau de la Generalitat i els seus voltants. Dos estudiants del Regiment Pirinenc hi perderen la vida. Després el Regiment Pirinenc va ser desfet i dispersat per diferents unitats, on foren tractats molt malament. Tot i això resistiren l'atac a la Ribagorça i al Pallars i restaren tres mesos isolats, entre març i juny de 1938, a la bossa de Bielsa, on morí en combat Andreu Xandri entre altres.

La FNEC se separà de la UGT i s'apropà a la FUE, que estava controlada per comunistes com el seu secretari general Ricardo Muñoz Suay, i foren convidats Miquel Siguan, secretari general de la FNEC, i els seus companys de comitè a assistir al congrés de la FUE a València el juny de 1937, sense perdre la seva autonomia. Al congrés que la FNEC celebrà a Barcelona a finals d'agost del mateix any, Siguan, Heribert Barrera, Sixt Blanco i els catalanistes evitaren el domini dels comunistes, amb els quals, això no obstant, s'acabaren repartint els càrrecs. Poc després, abans d'acabar l'any tots els membres del comitè directiu de la FNEC, elegits pel congrés d'agost, foren incorporats a diverses unitats de l'Exèrcit Popular i altres, cada vegada més joves, alumnes de les escoles tècniques i dels instituts d'ensenyament secundari, ocuparen els seus llocs, per als quals ja figuraven com a suplents.

68. Albert BALCELLS i Genís SANPER, *L'escoltisme català (1911-1978)*, Barcelona, Barcanova, 1993, p. 99-101.

69. Jaume de RAMON I VIDAL, *El Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2004.

L'abril de 1938, en el context d'una situació militar molt desfavorable per a la República, la FNEC entrà a l'Aliança Juvenil Antifeixista de Catalunya, promoguda pels comunistes de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya, que aconseguiren que fins i tot les Joventuts Llibertàries i les d'Estat Català hi entressin.⁷⁰

Hi ha hagut estudiants d'aleshores que han explicat la seva experiència al front, per exemple, el secretari general de la FNEC, Miquel Siguan, enviat al front de Terol a finals de 1938; Raimon Galí, cap del BEN de Filosofia i Lletres i oficial d'artilleria per l'Escola de Guerra, així com els records de Pere Carbonell. També la famosa novel·la de Joan Sales *Incerta glòria* reflecteix l'experiència de guerra d'un universitari.⁷¹

CONTINUACIÓ DE LA DEPURACIÓ DE PERSONAL DOCENT I EVASIONS AMB PERMÍS

La depuració del professorat continuà a la Universitat. La petició i la concessió de permisos per a anar a l'estranger temporalment constituí una manera d'eludir i ajornar possibles expulsions i exilis no declarats, en espera de l'evolució dels esdeveniments. La manca de classes justificava els permisos per a anar fora. Així, per exemple, demanà permís per a donar ensenyaments a l'Argentina Esteve Terradas, catedràtic de mecànica racional i membre de l'Institut d'Estudis Catalans des de 1911. Terradas i Segalà foren els únics membres que signaren el manifest dels quaranta-un, com ja s'ha indicat. Després, quan es notificà a tots els absents que s'havien de reintegrar el setembre de 1937, Terradas restà a l'Argentina i no tornà fins al 1939. Terradas es disculpà davant les autoritats franquistes adduint que no havia passat a l'altra zona per por de represàlies contra la seva família que romania a Catalunya. Després anà a Madrid, al CSIC. També seguí un camí semblant Manuel de Montoliu, agregat de literatura castellana i col·laborador de Pompeu Fabra a l'Institut d'Estudis Catalans, però en aquest cas entrà de seguida al servei de l'aparell de propaganda a favor dels nacionals a Itàlia. No figuraria com a depurat a les llistes del temps de guerra i, per contra, figuraria a la llista dels expulsats de 1940. En canvi, el catedràtic de filologia semítica Millàs i Vallicrosa, un dels signants del manifest dels quaranta-un l'any 1934, anà a Jerusalem, però tornà quan el reclamaren el setembre de 1937 i, això no obstant, no fou depurat el 1940. Entre els catedràtics que sortiren fora i no tornaren, a més de Terradas, es trobaven Àngel Apraiz (història de l'art), Joan Cuatrecasas (agregat de clínica mèdica, catedràtic procedent de la Universitat de Sevilla), Antoni García Banús (química orgànica), Jaume Peyrí (dermatologia i sifilografia), Antoni Torroja (geometria), Eugenio Cuello Calón (dret

70. Ramón CASTERÀS, *Las Juventudes Socialistas Unificadas de Cataluña: Ante la guerra y la revolución (1936-1939)*, Barcelona, Hogar del Libro, 1982.

71. Miquel SIGUAN, *La guerra a vint anys*, Barcelona, La Campana, 2002; Raimon GALÍ, *Memòries*, Barcelona, Proa, 2004; Pere CARBONELL, *Entre la vocació i el deure*.

penal), Emilio Jimeno Gil (química inorgànica) i Ferran Casadesús (otorinolaringologia). Però Àngel Apraiz es reincorporaria l'octubre de 1938, justificant l'absència per malaltia. Jimeno Gil va ser donat de baixa el 16 de desembre de 1938 per ordre del Ministeri d'Instrucció Pública per haver acceptat un càrrec del Govern de Burgos. Pocs mesos després seria el primer rector franquista de la Universitat de Barcelona. Convé advertir que entre els depurats i evadits no sols hi va haver alguns dels signants del manifest dels quaranta-un el gener de 1934, sinó també com a mínim sis dels que havien subscrit la carta d'adhesió al Patronat de setembre de 1934.⁷²

El conseller de Cultura de la Generalitat, Antoni M. Sbert, nomenà el 14 de febrer de 1937 la comissió depuradora del personal de la Universitat. Un informe signat per Bosch Gimpera, per Josep Deulofeu, degà de Farmàcia i representant de la UGT, i per Lluís Celis Pujol, agregat de propedèutica clínica, en representació de la CNT, va servir de base per a les depuracions definitives aprovades per la Generalitat el 19 d'agost de 1937, confirmant les anteriors sancions. En aquesta relació apareixia Javier Palomas (catedràtic de farmacognòsia vegetal), un esment prou sinistre atès que havia estat assassinat al començament de la guerra, com ja s'ha dit. S'hi afegien Josep Fuset (biologia), Josep Banqué (llengua i literatura gregues) i Miquel Barrera Alsina (auxiliar numerari de química a Ciències). En canvi, es deixaren sense efecte les separacions d'Eugenio Cuello Calón, Josep Mur (geometria), Antoni Ainsa, Antoni Salvat (higiene i sanitat), Manuel Saforcada (encarregat de psiquiatria forense a Medicina), Eduard Pons (auxiliar temporal d'anatomia) i Rafael García Fando (auxiliar numerari de química).⁷³ Al final, dels quaranta-un signants del manifest de 1934, foren vint-i-quatre els cessats o exiliats, és a dir, un 58 %. Val la pena recordar que Deulofeu i Pardillo, degans designats o confirmats per Bosch Gimpera a Farmàcia i a Ciències, respectivament, havien signat també aquell document de 1934 i ara hi col·laboraven lleialment. Altres signants del manifest de 1934 no es veieren afectats per cap de les dues depuracions, ni la de la guerra ni la de la postguerra.

La *Gaceta de la República* del 25 de novembre de 1937 publicà la llista dels professors sancionats a totes les universitats del seu territori i el 2 de desembre del mateix any l'amplià amb altres d'absents.

GESTIÓ DEL RECTOR ACCIDENTAL QUERO MORALES

Com ja s'ha indicat, entre el 29 d'octubre i el 28 de novembre de 1936 Bosch Gimpera donà conferències i establí contactes a les universitats d'Oxford, Cambridge, Edimburg i Saint Andrews, amb l'encàrrec del president Azaña per als

72. Bassols, Cuatrecasas, Montoliu, Anglès, Tallada i Vidal i Guardiola.

73. *La Publicitat* (20 agost 1937).

ambaixadors a Londres, Azcárate, i a Brussel·les, Ossorio y Gallardo, de veure si era factible iniciar converses per aconseguir una sortida negociada de la guerra, ja que Azaña considerava que militarment la República no podia guanyar-la. Un cop tornat, Bosch declarà a la premsa que hi havia anat per encàrrec oficial per contrarestar la propaganda del Govern de Burgos, i digué:

Era necesario dar la sensación de que la vida espiritual en nuestro país no se había interrumpido [...]. Era importante explicar que Franco no conquista una zona ingobernada, sino que lucha contra un gobierno legalmente constituido que dispone de un ejército disciplinado. Dicho cambio de opinión ha ido tomando forma especialmente tras el espectacular fracaso de los fascistas en su intento por entrar en Madrid.

Bosch realitzà un nou viatge a París durant el mes de desembre, del qual també informaria Azaña. Més tard, a finals de febrer de 1937, el rector comissari encapçalà una comissió de professors de la Universitat de Barcelona que anà a Madrid per manifestar el seu suport al general Miaja, cap de la Junta de Defensa de Madrid, i al poble de la ciutat.⁷⁴

Substituí Bosch al rectorat durant els seus viatges de 1936 Quero Morales, que havia estat encarregat de curs a Dret el 1934, havia guanyat una càtedra a la Universitat de Sevilla i havia estat agregat poc després a la de Barcelona com a professor numerari de dret internacional. Pertanyia a ERC i havia estat conseller de Justícia de la Generalitat durant el turbulent estiu de 1936, entre el 6 d'agost i el 29 de setembre, quan el Govern català havia travessat el període de la seva més gran impotència. Més tard fou sotssecretari d'Afers Exteriors del Govern de la República entre el maig de 1937 i el setembre del 1938.

Quan cessà en el rectorat pel retorn de Bosch Gimpera, Quero Morales es considerà obligat a publicar un informe de la seva gestió durant dos mesos, entre el 29 d'octubre i el 28 de desembre de 1936.⁷⁵ La manca d'entrades per drets acadèmics, atesa la manca de nova matrícula i de proves d'ingrés juntament amb la insuficiència de transferències de l'Estat, generà un dèficit notable en el segon semestre d'aquell any, tant pel que feia al pressupost ordinari com a l'extraordinari per a pagar obres i part dels endarreriments de sous del 1935. Quero advertia que el dèficit no era degut al fet que s'hagués ampliat el personal no docent, que no havia crescut, si bé en alguns casos havia tingut un augment salarial a fi d'homologar-lo amb el del funcionariat de la Generalitat. En canvi, s'havien estalviat les dietes del Patronat i els sous dels professors absents i/o depurats. El dèficit s'havia

74. FRANCISCO GRACIA ALONSO, *Pere Bosch Gimpera*, p. 343. La comissió estigué formada per Josep Xirau, Emili Mira, Eduard Nicol, Albert Folch, Jaume Vicens Vives i José García del Cid.

75. J. QUERO MORALES, *La Universitat de Catalunya: Report del comissari rector accidental*.

cobert en gran part, el 8 de desembre, amb un crèdit extraordinari de la Generalitat, de qui ara depenia del tot la denominada Universitat de Catalunya, alhora que s'havien suspès algunes obres previstes, s'havia acordat una rebaixa del cost, en alguns casos, de les realitzades i, en altres, un ajornament dels pagaments en negociació amb els creditors per obres i material. Es va fixar una plantilla del personal no docent, que figura nominalment amb els seus sous a l'informe de Quero Morales, que va ser editat.

Quero Morales preparà el servei d'Universitat Radiada, que havia de començar a funcionar com a extensió universitària a partir del febrer de 1937 amb un cost previ de 30.000 pessetes. Si els ingressos es regularitzaven l'any següent, Quero Morales esperava comptar amb unes entrades procedents de l'Estat d'1.019.400 pessetes entre salaris i obres —poc més que el 1934— i amb 1.930.000 de la Generalitat, alhora que preveia només 100.000 pessetes per matrícules. En teoria la suma de 3.049.423 pessetes cobria equilibradament el pressupost de despeses previst. L'informe del rector comissari accidental contenia una estadística d'alumnes. El curs 1935-1936 havien estat 410 en la Facultat de Ciències, 321 en la de Farmàcia, 293 en la de Filosofia i Lletres, 392 en la de Dret i 710 en la de Medicina.

Resulta significativa la manera com Quero Morales justificava la purga:

La depuració del personal s'ha de fer, d'una banda, amb criteri selectiu, per tal d'apartar de l'ensenyament aquells professors incompatibles amb els ideals que governen avui la vida de Catalunya, i, per l'altra, amb criteri docent, de manera que únicament els més aptes continuïn en els seus llocs. Aquesta depuració, per tant, va lligada al problema de la reorganització de les facultats. Algunes es troben avui sense professors de disciplines fonamentals i, per tant, impossibilitades d'una acció universitària eficaç.

Es referia segurament a la de Dret, la més afectada, atès que s'exiliaren o foren destituïts la meitat dels seus catedràtics.⁷⁶

En les absències del rector comissari Bosch Gimpera durant la resta del curs 1936-1937, va ser sempre el degà de Farmàcia Josep Deulofeu i Poch, catedràtic de química inorgànica, qui el va substituir accidentalment. Així fou el 8 de febrer

76. Resulta curiós que els encarregats de curs a Dret, Tallada i Vidal i Guardiola, no constin a les llistes de sancionats ni dels reposats després de la guerra, quan hagueren d'exiliar-se per ser diputats a Corts per la Lliga Catalana. El mateix es pot dir d'Oriol Anguera de Sojo (CEDA) i de Ramon Coll i Rodés, de la Lliga, professors també a Dret. Tallada fou professor a Salamanca el curs 1937-1938 i la seva biblioteca i la de Vidal i Guardiola van ser requisades per la Universitat de Barcelona, com consta en l'informe de Bosch Gimpera en acabar el seu mandat com a rector comissari. Vidal i Guardiola figura entre els exclosos el 1940, però no Tallada, que no devia demanar la reposició. Oriol Anguera de Sojo també passà a l'altra zona, però apareix a la llista de depurats després de la guerra, que dona Albert Ribas al llibre abans esmentat.

de 1937 quan el rector anà a València per realitzar gestions oficials al Ministeri d'Instrucció Pública; el 6 de març del mateix any per haver de realitzar una missió confiada pel Departament de Cultura de la Generalitat en relació amb l'exposició d'art català a París i haver de donar unes conferències a França; el 19 d'abril per anar a València a fer gestions oficials d'interès per a la Universitat, i el 30 d'abril de 1937 per haver de traslladar-se a París per una tasca cultural encomanada pel conseller del ram de la Generalitat. Curiós cas el de Deulofeu. Després d'haver estat un dels crítics més notoris del Patronat, d'haver publicat l'opuscle *La verdad acerca de la Universidad Autónoma de Barcelona* l'any 1933 i de signar el manifest dels quaranta-un, havia censurat els excessos de la reacció de 1935 i, durant la guerra, esdevingué un col·laborador de Bosch Gimpera, que el mantingué com a degà de Farmàcia mentre que substituïa, en canvi, els degans de Ciències i de Dret. Acabada la guerra, Deulofeu, que no s'exilià, no sols perdé la condició de catedràtic sinó que fou condemnat el setembre de 1939 a catorze anys de presó, segons escriu Bosch Gimpera a les seves memòries. Deulofeu morí el 1947.

Com ja s'ha indicat, Bosch Gimpera durant el mes de març de 1937 tornà a anar a França i Gran Bretanya per fer activitats de propaganda a favor de la causa republicana i a difondre la tasca realitzada en el salvament del patrimoni col·lectiu, aprofitant l'exposició d'art català medieval, organitzada per la Generalitat en el museu del Jeu de Paume de París. Féu una estada breu a Londres i tornà a Barcelona el 16 de març, després de donar una conferència a la Universitat de Tolosa de Llenguadoc. Havia rebut un telegrama instant-lo a tornar al més aviat possible davant els rumors que pensava quedar-se a l'estranger. De fet, ell estava tractant de ser nomenat agregat a l'ambaixada de Londres en representació de la Junta de Relacions Culturals i comptava amb el suport de l'ambaixador Pablo de Azcárate i de Wenceslao Roces, sotssecretari d'Instrucció Pública i Belles Arts. Però arribaren els Fets de Maig i, el mes següent, Bosch Gimpera s'hagué d'incorporar com a conseller al Govern de la Generalitat.

El 24 d'abril, per desautoritzar els rumors contra ell, Bosch parlà en el míting de la FETE a l'Olimpia de Barcelona, i saludà puny en alt els assistents. Atesos els seus poders com a rector comissari, tot allò que Bosch féu en aquell temps tenia singular importància per a l'esdevenidor de la Universitat.

BOSCH GIMPERA, CONSELLER DE JUSTÍCIA ALHORA QUE RECTOR DE LA UNIVERSITAT

A partir del 30 de juny de 1937 Bosch Gimpera esdevingué conseller de Justícia de la Generalitat sense deixar el rectorat de la Universitat. Els anarquistes s'havien oposat al seu nomenament com a conseller sense cartera i el president Companys aprofità aquell veto per deixar fora del Govern de la Generalitat la CNT, que ja havia quedat fora del Govern de la República el mes anterior, amb la caiguda de

Largo Caballero, substituït per Negrín com a president del Consell de Ministres, després dels luctuosos fets de començament de maig a Barcelona.

Arran d'aquella revolta, la Generalitat, incapaç de dominar la situació, havia perdut la competència d'ordre públic per decisió del Govern de la República, a més del Departament de Defensa. De València foren enviats cinc mil policies, que foren emprats per desarmar i dissoldre les patrulles de control i estigueren fins al setembre confiscant arsenals que conservaven els anarquistes. A la pèrdua de competències estatutàries en ordre públic i extraestatutàries en defensa, s'anirien afegint les que perdria la Generalitat en matèria d'indústria d'armaments, en la de proveïments i en justícia política amb els tribunals de guàrdia de repressió de l'espionatge i l'alta traïció, que escaparen a les competències reconegudes a la Generalitat en matèria d'administració de justícia. El trasllat del Govern de la República de València a Barcelona l'octubre de 1937 accentuà el retrocés de la capacitat del Govern de la Generalitat.

Si en temps normals exercir a la vegada el càrrec de rector de la Universitat de Barcelona i el de conseller de la Generalitat hauria estat molt discutible, encara ho podia semblar més en una situació com la de la Guerra Civil, quan s'esperava que Bosch Gimpera restablís les garanties jurídiques, acabés la persecució religiosa i tolerés el culte catòlic privat de cara a la seva normalització mai assolida, retornés la normalitat a les presons (on es produïren fugues espectaculars) i fes front a l'extralimitació per part del poder central en l'àmbit de la repressió no sols de suposats enemics de la República sinó de l'especulació i el mercat negre.⁷⁷

Però era la mateixa situació excepcional la que permetia la discutible compatibilitat de càrrecs de Bosch Gimpera, una compaginació que li seria discutida des de mitjan 1938 dins del mateix Patronat de la Universitat pel secretari Josep Xirau, degà alhora de la Facultat de Dret, que recordava al rector que expirava el seu mandat. El Parlament de Catalunya, pròxima la data en què acabava la legislatura, s'autoprorrogà el mandat i ajornà les eleccions fins a l'acabament de la guerra, i concedí aquesta mateixa pròrroga, com era lògic, al president Companys. Aquests precedents i la indiferència del professorat en aquelles circumstàncies tan greus permetien que Bosch Gimpera anés perllongant la suma de càrrecs. S'escudava, a més, en la dificultat de disposar d'un cens electoral fiable amb tants canvis de professors per a fer eleccions a rector, excusa molt poc consistent a la vista del control del professorat a través de les nòmines, tal com es pot veure en la documentació de l'Arxiu de la Universitat.

El Govern de la Generalitat del qual formava part Bosch Gimpera des del 30 de juny de 1937 era, de fet, un de coalició ERC-PSUC, en què el president Com-

77. Albert BALCELLS, *Justícia i presons, després de maig de 1937, a Catalunya: Intentos regularitzadors del conseller Bosch Gimpera*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1989, col·l. «Episodis de la Història», núm. 274.

panys havia reassumit les competències executives directes. Aquest gabinet duraria fins a l'acabament de la guerra, malgrat l'empitjorament de les relacions entre els dos sectors que el componien. Bosch, d'Acció Catalana, formava part del bloc d'ERC, que es componia de Tarradellas a Finances, Carles Pi i Sunyer a Cultura i Antoni M. Sbert a Governació. Enfront tenien el bloc dels consellers del PSUC: Rafael Vidiella a Treball, Joan Comorera a Economia, Miquel Serra Pàmies a Proveïments i Josep Calvet a Agricultura.

REPRESA DE LES CLASSES I RESTABLIMENT DEL PATRONAT

Dins de la tònica de voler donar la sensació d'un restabliment de la normalitat, el Govern de la República decidí el 2 de setembre de 1937 la restauració del Patronat i la represa de les classes a la Universitat.

El Patronat es va haver de remodelar. De la part de designació pel Govern de la República, s'acceptà la dimissió de García Banús, que estava de permís a l'estranger i que el 30 de desembre seria donat de baixa per abandó de servei; Gregorio Marañón, que s'havia exiliat a París, era substituït per Josep Maria Ots Capdequí, catedràtic d'història del dret a la Universitat de Sevilla, especialista en dret colonial indià.⁷⁸ La guerra havia agafat Ots Capdequí a València, la seva ciutat natal, i allí havia promogut l'Aliança d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura, en què els comunistes tenien notable influència. Ots va ser, el 1937, director general d'Ensenyament Superior del Govern de la República a València. Al Patronat, Ots Capdequí ocupà el lloc de vicepresident. El Ministeri confirmava Cándido Bolívar i Antoni Trias Pujol. La Generalitat confirmava Pompeu Fabra, que seguia de president, Josep Xirau, que esdevenia secretari, i August Pi i Sunyer.

El Patronat, un cop reunit per primer cop el 16 de setembre de 1937, decidí la formació d'una comissió executiva permanent, composta per Fabra, Ots, Xirau i Trias, fet que representava ressituat el rector en una posició relativament subordi-

78. Marañón s'havia vist obligat, el 30 de juliol de 1936 —igual que José Ortega y Gasset—, a signar un manifest, redactat per l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes, d'inspiració comunista, a favor del Govern del Front Popular i a pronunciar-se a favor de la situació des de la ràdio. Malgrat tot, va haver de declarar dos cops a Madrid davant d'una txeca, la primera, socialista i, la segona, comunista. Aconseguí un permís per a anar a París el desembre de 1936 amb tota la seva família per a pronunciar una conferència a la Sorbona. Allí féu declaracions contra la situació que havia viscut. Considerava la victòria del general Franco com el mal menor. Com Baroja, Azorín i Pérez de Ayala col·laboraria amb la causa dita nacional. El seu fill passà a la zona dita nacional i es féu falangista. No obstant això, Marañón desatengué invitacions a passar a la zona del Govern de Burgos. Si per als republicans el seu posicionament era una traïció, per als autodenominats nacionals el passat republicà de Marañón generava notable desconfiança. No tornà a Madrid fins a l'any 1942. No es pogué reincorporar al seu lloc a l'hospital fins al 1944 i no recuperà la seva càtedra fins al 1946. Antonio LÓPEZ VEGA, *Gregorio Marañón: Radiografía de un liberal*, Madrid, Taurus, 2011.

nada. Tot agraint al rector la tasca portada a terme com a comissari, el Patronat, tal com declarava Josep Xirau, es proposava revisar a fons les disposicions del període anterior.

Amb el restabliment del Patronat, Bosch Gimpera es considerà obligat a presentar un informe del seu període de rector comissari, que es conserva al seu fons a l'Arxiu Nacional de Catalunya i està redactat en castellà com les actes de les reunions del Patronat. La Universitat Radiada no es va posar en funcionament per manca del material que calia importar. Tornaren, en canvi, a donar-se, a partir de juny, els cursos dels Estudis Universitaris per a Obrers, amb deu matèries i cent setanta-dos alumnes.⁷⁹ La Universitat de Barcelona havia col·laborat a l'organització de l'exposició d'art català a París amb conferències de Bosch Gimpera, Pere Coromines, Joaquim Folch i Torres (director dels museus d'art de Barcelona) i Agustí Duran i Sanpere. També participaren alguns professors de la Universitat en l'Escola Popular de Guerra donant conferències.⁸⁰

La Generalitat havia aprovat l'homologació de sous del personal administratiu i subaltern amb els seus funcionaris i havia abonat la diferència. Bosch havia encarregat al Seminari d'Història de Catalunya la redacció d'una història de la Universitat de Barcelona de cara al centenari de la restauració d'aquesta, en un acte que havia de tenir lloc el 13 de desembre de 1937 i en el qual es celebraria, a més, l'acabament de les obres de la biblioteca general de la Universitat així com les dels seminaris de nova constitució. Dels tres volums projectats només s'arribà a publicar, a finals de 1938, el de Ferran Soldevila: *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837), contribució al centenari*. Però no es va arribar a distribuir abans de l'ocupació de la ciutat i s'hagué de suprimir el pròleg de Bosch Gimpera. Ferran Soldevila havia aprofitat a fons el curs durant el qual a la Universitat no s'havien donat classes. Mancaren el primer volum, el referent al període que va del segle xv a la supressió de la Universitat en el segle XVIII, que s'havia encarregat a Jaume Vicens Vives, i el de la Universitat a partir de la seva restauració, encarregat primer a Guifré Bosch i després a Enric Bagué. El volum de Vicens es frustrà tot i que es féu ajudar per Joan Ainaud en la recollida de dades.

79. Al fons Bosch Gimpera de l'Arxiu Nacional de Catalunya hi ha la relació següent de matèries dels Estudis Universitaris per a Obrers de juliol a setembre de 1937: llengua catalana, per Jaume Aimà; l'art sociològicament considerat, per Josep Maria Balcells; aspectes socials de la literatura, per Ambrosi Carrión; les funcions de la nutrició, per Leandre Cervera; física, per Antoni Colomer; les cultures primitives, per Lluís Pericot; matemàtiques, per Joan Ras; filosofia, per Jaume Serra Hünter; introducció a la filosofia, per Joaquim Xirau, i les bases del nou ordre jurídic, per Josep Xirau. Es donaren dues classes per setmana de cada matèria. Catedràtics amb tantes responsabilitats com alguns dels docents d'aquests cursos es consideraren obligats durant l'estiu a encarregar-se d'aquella extensió universitària que tenia lloc al mateix edifici de la Universitat.

80. Ferran Soldevila anotava en el seu dietari la conferència que hi donà, el 28 de novembre de 1936, sobre la Guerra de Successió de començaments del segle XVIII.

Vicens consagrà una dedicació prioritària a l'edició de la seva tesi en tres volums el 1937 —*Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*—, i es resistia a embarcar-se tot seguit en un nou treball erudit. Finalment, la seva incorporació a files impedí tirar endavant el segon volum, mentre que del tercer no s'arribà a fer res.⁸¹

Bosch concedia una gran importància a la història de la Universitat, una publicació amb la qual volia fer una comparació entre la restauració del 1837 en plena revolució liberal, durant la Primera Guerra Carlina —una altra guerra civil—, i la renovació que s'estava produint en aquell moment, cent anys després, mentre que associava indissolublement la ciència amb la llibertat. La commemoració del centenari acabaria tenint lloc el 13 de desembre de 1937. Hi prengueren la paraula Carles Pi i Sunyer, conseller de Cultura, el ministre d'Instrucció Pública, Jesús Hernández Tomás, comunista, a la vegada que hi estigueren presents el president de la Generalitat, Lluís Companys, el d'Euskadi, José Antonio Aguirre, i el del Parlament de Catalunya, Joan Casanovas. L'acte va anar acompanyat d'un frugal piscolabis.

En el seu informe al Patronat de mitjan setembre de 1937 Bosch Gimpera recordava que s'havien traslladat els antics laboratoris de física i de zoologia a l'edifici on havia estat l'institut d'ensenyament secundari dins el recinte de la Universitat, s'havien acabat les obres de la biblioteca general i dels seminaris d'estudis internacionals (dirigit per Quero Morales), de ciència política (dirigit per Josep Xirau) i d'economia (dirigit per Sánchez Sarto), i s'estaven finalitzant les dels seminaris de filologia catalana (dirigit per Pompeu Fabra), d'història de l'art català (dirigit per Duran i Sampere), d'història de Catalunya (dirigit per Ferran Soldevila), d'estudis hispànics (llengua i literatura castellanès, dirigit per Àngel Valbuena Prat), de filosofia (dirigit per Serra Húnter), de psicologia (dirigit per Pere Font i Puig) i de pedagogia (dirigit per Joaquim Xirau).

Un seminari gairebé unipersonal o de dues persones no era tal en realitat, i la majoria dels seminaris creats aleshores no superaven aquesta composició insuficient. Però així s'assenyalava una línia de futur, amb programes de recerca oficialment aprovats i, per tant, vinculants. Mentre el nombre d'estudiants no cresqués, era inviable augmentar el professorat fins i tot si tornava la pau.

De la direcció de les obres s'havia encarregat Josep Xirau. S'havia establert l'organització dels seminaris corresponents amb un pla de treball per a cada un, amb els seus directors, que cobraven un complement de 7.000 pessetes anuals, els seus sotsdirectors, amb un complement de 5.000, i els seus professors adscrits, amb

81. Vicens fou mobilitzat a la tardor de 1937, destinat a sanitat i no anà mai al front. Carles Pi i Sunyer li encarregà un llibre per als soldats, que va ser la primera geopolítica de Vicens i la va acabar a finals de 1938. Ferran Soldevila la va haver de revisar i restà satisfet: «Em sembla veure-hi la plasmació de la meua *Història de Catalunya* en molts dels seus aspectes més originals.» Més tard Vicens aprofitaria aquell treball, que havia quedat inèdit, per transformar-lo en la seva *España: Geopolítica del Estado y del Imperio* (1940), obra degudament ajustada a les coordenades ideològiques del primer franquisme.

un de 4.000, més els ajudants, amb un complement de 3.000. La recerca començava així a estar retribuïda dins la Universitat per a aquells professors que formessin part de l'estructura dels seminaris.⁸²

Bosch indicava que s'havien salvat i traslladat a la Universitat l'herbari Sennen del col·legi de La Salle, la col·lecció d'entomologia dels escolapis de Sarrià, el material de l'Institut Químic del Pare Vitoria, les biblioteques particulars confiscades dels professors Tallada, Trias de Bes, Vidal i Guardiola, Cuello, Bassols i la de Cèsar Martinell, especialista en art. S'havia aplicat a la Facultat de Medicina la disposició que permetia als estudiants amb quatre cursos aprovats exercir la seva professió als fronts per mitjà d'uns cursets que havien començat el mes d'abril. Els laboratoris de Ciències i de Farmàcia havien realitzat diversos treballs per encàrrec de la sanitat de guerra. A les seves memòries Bosch nega que es fessin a la Universitat treballs relacionats amb els armaments ni que hi hagués material de guerra.

En el capítol econòmic s'havien reclamat al Ministeri els sous dels professors destituïts, que sumaven 250.000 pessetes, i que s'incorporessin al pressupost de la Universitat per tal que aquesta no perdés aquestes dotacions.

L'informe de Bosch Gimpera acabava amb l'estat de comptes. El 14 d'agost de 1936 existien a la caixa de la Universitat 392.434 pessetes. Fins al 15 de setembre de 1937 se n'havien ingressat 3.600.317 i els pagaments n'havien estat de 2.918.494, restant en caixa 651.323, a més de les 574.537 nominals en valors diversos. Quedaven pendents de cobrament 502.377 pessetes de la consignació de l'Estat i 860.000 de la de la Generalitat, en total 1.362.377.

En un altre document del fons Bosch Gimpera de l'Arxiu Nacional de Catalunya el rectorat preveia uns ingressos de 50.000 pessetes per drets acadèmics i 15.000 per proves d'ingrés. Un any abans se n'havien previst —no vol dir que es cobressin— 300.000 per drets acadèmics i 46.000 per ingrés a la Universitat; per tant, es calculava que la matrícula es reduiria a una sisena part en comparació amb la d'abans de la guerra i el nombre dels nous alumnes que hi podien ingressar seria només equivalent a la tercera part.

82. Aquests complements volien aconseguir la dedicació plena a la docència i a la investigació d'una part del professorat de manera similar a com ho havia permès a alguns professors de la Universitat de Madrid la pertinença als centres i laboratoris de la Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Bosch Gimpera havia comptat per a la investigació amb la direcció del Servei d'Excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans, que el 1935 s'independitzava, adscrit al nou Museu d'Arqueologia, dirigit pel mateix Bosch. Quan l'any 1934 Américo Castro havia criticat Segalà perquè tenia una acadèmia al carrer Pelai, que s'anunciava a la premsa, sembla que oblidava que August Pi i Sunyer, membre del Patronat, conservava la seva consulta privada, com bona part dels catedràtics de medicina, tot i tenir Pi i Sunyer a més la direcció de l'Institut de Fisiologia, i tampoc volia recordar que ell mateix, Castro, era director del departament de lexicografia del Centro de Estudios Históricos de la JAE, a Madrid. Segalà no tenia aquests ingressos complementaris. La crítica es basava en els prejudicis existents sobre la condició en certa forma aristocràtica del catedràtic. A més, la recent adscripció dretna de Segalà explica la resta.

Només s'impartirien els dos primers cursos de les facultats i només s'admetrien els nois menors de dinou anys i els qui documentessin haver estat declarats inútils totals per al servei militar. Els pròfugs amagats ja no es presentarien a matricular-se. Els alumnes procedents d'altres universitats en poder de l'enemic podrien ser matriculats en qualitat de transeünts amb una declaració jurada de les assignatures aprovades, si no en tenien el comprovant. A Farmàcia s'ajornà la matriculació fins que s'hagués definit el nou marc de la professió. Josep Xirau advocava pel trasllat de l'Escola d'Arquitectura fora de l'edifici de la Universitat.

Totes les llicències a l'estranger es donaren per finalitzades i els professors que no es presentaren, que foren la gran majoria, van ser destituïts.

Per a solemnitzar l'inici del curs, que significava un esforç de retorn a la normalitat, el rector José Pucho, de la Universitat de València, on encara residia el Govern de la República, demanà a Bosch Gimpera que hi pronunciés, el 25 de setembre de 1937, el discurs inaugural, que titulà «Espanya». La seva tesi era l'existència d'una pluralitat de pobles a la Península que havia estat sotmesa des de fora a la imposició de superestructures uniformitzadores: romanització, islamització, imperi dels Àustries, monarquia dels Borbons i, finalment, la intervenció italogermana a favor de la casta militar insurrecta el 1936. Però no s'havia pogut evitar que, a cada gran crisi, reaparegués aquella pluralitat, que havia cristal·litzat a l'edat mitjana. La política centralitzadora d'Olivares i dels Borbons no havia pogut impedir el ressorgiment de Catalunya, Galícia i Euskadi. En el futur la «veritable Espanya» seria solidària de tots els seus valors tradicionals veritables amb un projecte comú per als seus pobles. Aparentment adreçada contra la concepció d'Espanya dels enemics de la República, la tesi de Bosch apuntava també indirectament contra el nacionalisme castellanitzador que estava ressorgint amb el govern Negrín, amb el suport del president Azaña. El discurs de Bosch desaparegué de totes les biblioteques el 1939 i no fou difós fins al 1978, amb la nova edició en versió catalana i un pròleg de Miquel Tarradell, publicada a la col·lecció «Antologia Catalana» d'Edicions 62.

A la Universitat de Barcelona es portaren a terme les proves d'ingrés durant la segona meitat d'octubre. Ferran Soldevila apunta el dia 24 d'aquest mes:

No he sortit en tot el dia. He qualificat exercicis d'història. El tema que han posat era Jaume I. N'hi ha molts de bons. D'una trentena, la meitat són vuits, nous i deus. Penso que la major part procedeix de l'Institut Escola. Bon ingrés a la Universitat.

Durant l'estiu s'havien fet els cursos normals a Medicina, que acabaren al desembre de 1937. Per això el nou curs no havia de començar en aquesta Facultat fins al gener de 1938. Però l'acta del Patronat del dia 2 de febrer de 1938 indica que encara no s'havien iniciat i s'instava que comencessin els seus tres primers cursos.

El Patronat es va reunir plenàriament tretze vegades fins al 15 de novembre de 1938, a raó de reunió mensual, tal com es pot veure en el seu llibre d'actes a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona. Va anar nomenant professors agregats circumstancials procedents d'altres universitats en poder de l'enemic o sense docència, i per cobrir en part les vacants deixades per depurats i absents. També s'admetien alumnes d'altres universitats com a transeünts per necessitats de guerra. El personal docent i administratiu mobilitzat percebia la diferència entre la paga de soldat i el sou de la Universitat.

Les classes s'anaren desenvolupant amb relativa normalitat fins al març de 1938. Ferran Soldevila, que estava queixós perquè havien canviat la denominació del seminari d'història de Catalunya per la de simplement història, un retrocés, i perquè li havien assignat el curs d'història universal de primer curs, estava content de l'atenció dels seus alumnes i de les seves pròpies explicacions, així com del seminari d'història medieval de Catalunya que tenia a la tarda. Fins i tot el degà Joaquim Xirau li expressà la seva satisfacció pel curs que Soldevila estava donant.⁸³

La conquesta de Terol per les tropes republicanes féu renéixer un cert optimisme. Soldevila escriu al seu dietari el 4 de desembre de 1937:

Abans de venir, he parlat amb en Bosch Gimpera. Està gras, lluent, optimista. Què ho fa que aquests càrrecs retribuïts, malgrat ser càrrecs d'una gran responsabilitat, acostumen a encomanar greix i benestar? Ha restat satisfet de com he treballat [a la història de la Universitat].

Soldevila, sempre preocupat pel seu propi pes reduït i per la seva salut fràgil, es sorprenia de l'aspecte de Bosch Gimpera, que en el seu cotxe oficial anava als pobles i aprofitava els viatges per recollir bons aliments, que, de vegades, repartia entre el professorat amic. Després els nacionals reconqueriren Terol i el front d'Aragó s'enfonsà. El 4 d'abril de 1938 els nacionals ocupaven la ciutat de Lleida devastada pels bombardeigs aeris.

Del 16 al 18 de març de 1938 Barcelona patí dotze bombardeigs que causaren 875 morts i més de 1.500 ferits de diversa gravetat. El 17 de març se'n produí un dels pitjors per part d'avions italians amb base a Mallorca. A la Gran Via de les Corts Catalanes, a prop del carrer Balma, a les dues de la tarda, una bomba va caure damunt un camió carregat de trilita que travessava la ciutat. L'explosió fou formidable i destruí les cases a banda i banda de l'ampla avinguda i esclafà un tramvia que passava en aquell moment. Soldevila, que es trobava en una pensió de la Ronda Universitat —la seva família residia des de la tardor de 1936 al mas fami-

83. Ferran Soldevila, *Al llarg de la meua vida*, Barcelona, Edicions 62, 1970, anotacions del 26 de novembre de 1937, 15 de desembre, 12 de gener, 16 de gener de 1938.

liar de Palautordera—, va veure sacsejada la seva cambra i, a continuació, sortí i contemplà la catàstrofe:

La bomba havia caigut a can Vehils Vidal. Però en girar-me cap a la Universitat, em va sorprendre l'accentuació de les destrosses: ja no quedava res del rellotge, cap vidre. Però la sorpresa dolorosa fou en mirar el carrer Corts enllà, cap on mirava la gent, i veure l'esvoranc enorme d'una casa i la casa de *La Publicitat* destrossada.

El despatx del rector va quedar molt malmès, però Bosch no hi era en aquell moment ni tampoc Xavier Argüelles, el seu secretari, que explicava que, quan era a la porta de la Universitat, havia tornat enrere un moment per parlar amb una persona i això l'havia salvat perquè, si no, s'hauria trobat a l'epicentre de l'explosió i no a certa distància del carrer Balmes, encara que s'aixecà de terra completament blanc i rodejat de ferits. Soldevila reporta en una anotació del seu dietari, el 20 d'octubre de 1938, la versió de la mort de Segalà explicada per la seva dona, supervivent. Segalà, que viva al carrer Corts, molt a prop de la Universitat, anava a posar-se a taula, però se li va acudir d'anar al despatx a cercar un llibre; el despatx era a la part de davant i tota la façana s'enfonsà.

No hi hagueren a la Universitat danys personals. El centre tenia un gran refugi per als bombardeigs. La part de la Universitat més afectada per l'explosió va ser la més propera al carrer Balmes i, per tant, una part dels seminaris i laboratoris de Ciències. El rectorat també hi patí. Les portes del despatx del rector van caure damunt la taula on Bosch despatxava habitualment. S'enfonsaren les grans claboies del vestíbul del rectorat, del Paranimf i de la biblioteca general així com les d'alguns seminaris. Calgué tapar-les amb lones impermeables. Encara a la tardor de 1938, a la Facultat de Filosofia i Lletres hi havia finestres tapades amb papers i arpillera. El dia 19 de març morí en un altre bombardeig un altre catedràtic jubilat de la Universitat, Francesc Barjau, professor de llengües semítiques i mestre de Millàs-Vallicrosa. La premsa de la zona dita nacional difongué la falsedat que a la Universitat es guardaven i es feien armaments, una justificació del bombardeig que comportava l'amenaça de noves agressions.

Tot i que els laboratoris sense desperfectes greus continuaren operatius, les classes foren suspeses durant dos mesos a les facultats de l'edifici de la plaça Universitat i no es reprengueren fins al maig les de Farmàcia i les de Ciències, però a l'edifici de la Facultat de Medicina, annexa a l'Hospital Clínic, mentre que les de Dret anaren a l'antic Institut Químic de Sarrià. No s'han trobat referències a Filosofia i Lletres, però tot indica que van continuar al seu lloc. Ferran Soldevila, que el 22 de març ja havia anat a la Universitat, escriu al seu dietari que féu la classe del migdia el 24 de març:

No a l'aula d'habitud, perquè no hi ha vidres, sinó a la sala de professors. Sols hi havia mitja dotzena de deixebles. Penombra. Tristesa. Em sentia fatigat. La tos m'entristia, jo, avesat a no tenir res a l'aparell respiratori. He explicat una mica d'esma. De sobte s'ha sentit un soroll. Una de les noies ha botat en el seient: «Què és això?», ha dit. «Potser una porta», he fet mig rient. Però estaven inquietes.

La població tenia els nervis destarotats amb els bombardeigs i les subsistències eren cada vegada més insuficients. Malgrat que el mas de Palautordera proveïa la família d'aliments que mancaven cada vegada més a ciutat, Soldevila recorda que la seva mare deia el 26 de març de 1938: «Fins ara he aguantat, però ara ja no puc més. Per a què serveixo? Ves si no valdria més que me n'anés. Tot se'ns acaba: no tenim sopa, no tenim arròs, no tenim res.» El 14 d'abril de 1938 Soldevila escriu al seu dietari: «Universitat: no hi ha ningú.»

La desbandada després de l'enfonsament del front d'Aragó continuà fins a l'arribada a Vinaròs de les tropes nacionals el 15 d'abril de 1938. Catalunya, després de perdre part del seu territori, restava separada de la resta de la zona republicana. Al mig d'un clima de desfeta, el 6 d'abril tingué lloc a la Universitat, deserta, una reunió singular, en què la veu cantant la portaren el conserge Francisco Crispillo i el seu fill, l'ordenança de primera Antonio Crispillo, com si s'hagués produït una mena de retorn als temps del primer comitè revolucionari. Coneixem el descabellament de la reunió gràcies al dietari de Ferran Soldevila:

Reunió a la Universitat. Tot o quasi tot el personal. Presideix el doctor Deulofeu. Llegeix la comunicació del Ministeri per a l'allistament voluntari. Parla Crispillo, sènior, en nom del personal subaltern; ells ja han pres l'acord que tots els que no arribin als quaranta-cinc anys aniran al front. El doctor Bellido proposa que es comuniqui al Ministeri que tots els presents estan disposats a acudir allí on el Govern decideixi que poden ésser més útils. Què m'has dit? En Crispillo júnior, aquest cop en català, vol que es donin noms. Declara que hi ha molts professors joves emboscats, que haurien d'ésser al front i que no hi són, però que es presenten cada mes a cobrar i que ni solament han cregut haver d'assistir a la reunió. Parla amb gran vehemència i amb un to amenaçador. S. R., que seu al seu costat, referma les seves paraules. Tenen les llistes dels emboscats i els «enxufats»; estan disposats a fer-les valer. Parla amb calma però enèrgicament. Està magra, ullerosa, esperitada. Enraonen altres oradors. Entre ells, el doctor Mira, suficient, atenorat, i una estudianta rossa, serena, que s'expressa molt bé en català i que parla en nom dels estudiants: tots són a les armes, excepte els més jovenets. El president es veu disminuït davant la taula inacabable. Es cargola tot parlant, es congestiona, deixa anar un «punyeta»: «Era abans, punyeta, que calia que els sindicats mostressin tant d'entusiasme i tantes exigències!» Ell pot parlar perquè ha estat sempre en el seu lloc. Volen que s'obrin llistes? Doncs, que s'obrin. Que portin uns fulls. Els que vulguin signar que signin. S'aixeca la sessió... Tot-hom s'aixeca. Un professor jove que ha declarat que ell ja era voluntari dins un altre sindicat, s'avança a signar. No crec que hagin signat gaires més.

El 13 d'abril Carles Riba deia a Bosch Gimpera, davant Soldevila, que ell encara no hi havia signat. Bosch li digué sarcàstic: «Que us voleu fer voluntari?» Candel afegí: «Mireu que us posaran darrere un taulell tot el dia.»⁸⁴

A la Universitat i ocupant el seminari d'història de Catalunya, funcionà, després de l'ensurt del 17 de març, la comissió que havia de redactar una història de la guerra per encàrrec del cap del Govern, Juan Negrín, com a resposta a una altra que se n'estava escrivint a la zona enemiga. Ferran Soldevila, que en formava part, diu que cobraven 500 pessetes mensuals, xifra considerable si es té en compte que el sou anual d'un professor agregat, sense complements, era de 7.000 pessetes. Però la comissió fou ineficaç. Soldevila n'esmenta alguns dels components: Aguilar, Ots Capdequí, Aguado Bleye (que sentí parlar contra els catalans), Santullano, Maria Zambrano, Corpus Barga, Navarro Tomás, Bosch Gimpera, etc. Soldevila apunta el 24 de maig de 1938: «És una empresa patrocinada pel doctor Negrín, en la qual intervenen molts escriptors, però per ara n'hi treballen molt pocs. El que sé és que, si segueix així, no farem res.» A la tardor de 1938 la comissió continuà reunint-se i treballant aparentment.

Aquells dies de mitjan abril de 1938, a la Institució de les Lletres Catalanes (ILC), creada per la Generalitat a la tardor de 1937, els membres parlaven obertament d'una propera evacuació.⁸⁵ L'ambaixada francesa demanava una relació dels membres amb els noms dels seus familiars i recomanava que no esperessin a darrera hora. Soldevila feia innumbrables gestions perquè la seva dona i el seu fill poguessin passar a França, però no aconseguiren els papers fins a finals d'abril, malgrat ser ella francesa i de reclamar-la des de França el seu germà. Tot just passada la frontera, Yvonne Lepage, la dona de Ferran Soldevila, va enviar al seu marit deu quilos de patates i deu d'arròs i altres tants a la seva sogra. Meravella que una mercaderia així arribés al seu destí amb la fam i el desori que hi havia. «Estem salvats per una temporada», escriu Soldevila el 21 de maig de 1938.

A finals d'abril Soldevila havia enllestit la correcció de les galerades del seu llibre sobre la història de la Universitat, però, de moment, no hi havia paper. La propaganda soviètica organitzava viatges col·lectius a la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS). Pompeu Fabra, designat per a anar a Rússia, hi renuncià: «No vull que em prenguin per comunista», digué.⁸⁶

No restava paralitzada del tot l'activitat acadèmica a l'edifici de la plaça Universitat. El 12 de maig de 1938 hi llegia Carles Riba la seva tesi sobre la *Nausica* de Joan Maragall. Riba era director comissari de la Fundació Bernat Metge a més

84. Ferran SOLDEVILA, *Al llarg de la meva vida*, p. 451.

85. Així ho explica Ferran Soldevila a *Al llarg de la meva vida*, p. 444. Per a la història de la Institució de les Lletres Catalanes, vegeu Maria CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista, 1936-1939*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

86. F. SOLDEVILA, *Al llarg de la meva vida*, p. 454.

d'agregat de grec de la Universitat i membre de la ILC. Aquella tesi era la tercera que es presentava a la Universitat de Barcelona des que podia concedir el grau de doctor. Les dues anteriors havien estat les de David García Bacca, professor de lògica matemàtica, el 1935 i la de Vicens Vives el 1936.

Es van celebrar exàmens de carrera a Filosofia i Lletres el 6 de juny de 1938, tal com deia per carta Jordi Rubió i Balaguer al seu fill Manuel, que era al front: «Aquest matí he tingut exàmens i el senyor Bagué formava part del tribunal amb En Pompeu Fabra.»⁸⁷

El 15 de juny de 1938 Soldevila registrava que cada nit l'aviació enemiga venia a bombardejar Barcelona. Arribaven les dates habituals del final de curs i dins el Patronat es va debatre si era suficient el nombre d'hores de classe impartides per a donar els certificats d'escolaritat. El 12 de maig de 1938 el Patronat prengué nota que la Facultat de Filosofia i Lletres considerava que es podia concedir als seus alumnes l'escolaritat; la de Medicina, també, llevat del cas de les matèries no començades. Les facultats de Ciències, Farmàcia i Dret consideraven que, per a concedir l'escolaritat, calia un nombre suplementari de sessions, en una xifra variable segons les assignatures, atès que les classes, a mitjan maig, encara no s'havien reprès.

El Patronat aconseguí aplegar prou informació per a tenir una relació completa i per facultats dels cursos i assignatures donats l'any acadèmic de 1937-1938.⁸⁸

Durant l'estiu de 1938 tingué lloc la batalla de l'Ebre. Les tropes republicanes travessaren el riu en ponts de barques el 25 de juliol, caminaren cap al sud i agafaren per sorpresa els nacionals, que hagueren d'aturar la seva progressió en direcció a València. Però els republicans aviat van ser aturats i en aquesta llarga batalla, la més mortífera de la guerra, Catalunya esgotà les seves darreres reserves humanes i materials. El 15 de novembre de 1938 les darreres tropes republicanes creuaven l'Ebre per Flix cap al nord, en ordre però en retirada.

Malgrat tot, el curs 1938-1939 començà, la segona quinzena d'octubre. Abans, el 12 d'octubre, tingué lloc al Paranimf de la Universitat un acte en certa manera insòlit: la celebració de la Festa de la Raça, amb assistència del ministre d'Afers Exteriors, el socialista Álvarez del Vayo, i del d'Instrucció Pública, l'anarcosindicalista asturià Segundo Blanco. El discurs del rector Bosch Gimpera criticà les interpretacions imperialistes que la monarquia espanyola havia donat a la celebració, malgrat que aquella voluntat de domini a Amèrica havia contribuït a l'emancipació dels seus pobles i que la imposició de la catolicitat religiosa no l'havia evitat. Comparà les guerres d'independència americanes amb els desitjos d'autonomia

87. Jordi RUBIÓ I BALAGUER i Manuel RUBIÓ I LOIS, *Cartes de la guerra (maig 1938 - gener 1939)*, edició a cura de Jordi Galofré, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 26.

88. Arxiu de la Universitat de Barcelona, A-VI (bis) sign. top. 37/1/1/6, caixa 6, carpeta 20.

de Catalunya, Euskadi i Galícia. Clamà contra la insurrecció militar que pretenia refer la superestructura centralista «agrupando en torno suyo la representación de todos los elementos caducos y de todos los ideales anacrónicos que han perdido ya su valor en la Historia». En canvi, l'Espanya republicana era

hermana de nuestros pueblos, y por ello predestinada a realizar una obra común de civilización. Es ahora cuando podemos dar a nuestra fiesta su verdadero sentido. Es la España libre, rica de todos sus pueblos y de toda su cultura, que quiere colaborar con los pueblos americanos.

El 15 d'octubre de 1938 apareixia al llibre d'actes del Patronat la primera menció a aquella reforma de l'Estatut de la Universitat, que s'havia tramitat abans de la guerra. Es diu que es troba a la comissió mixta de traspassos Generalitat - Govern central i que es discutirà allí en els propers dies. Els tràmits de la reforma havien estat reiniciats a començaments del curs de 1937-1938. Pompeu Fabra havia enviat el text al ministre Jesús Hernández el 5 d'octubre de 1937 i dos mesos després al conseller de Cultura de la Generalitat, Carles Pi i Sunyer. El Departament de Cultura ja n'estava al corrent des del maig de 1936. El ministre d'Instrucció Pública el va trametre a la comissió mixta de traspassos i allí s'estava un any després d'enviada i més de dos anys després d'haver estat aprovada pel Patronat. Al Consell de Ministres no arribà fins al 15 de novembre de 1938, però els tècnics del Govern de la República no concebien que l'Estat cedís el control de les entregues i, en el fons, no veien bé les repercussions que podien tenir les reformes per a possibles augments de salaris en el context restrictiu de la guerra, malgrat la inflació galopant que havia reduït dràsticament el seu poder adquisitiu. La reforma de l'Estatut de la Universitat, elaborada pel Patronat amb la col·laboració de les juntes de les facultats i de la Junta Universitària, no havia arribat a ser aprovada ni portava camí de ser-ho quan va ser ocupada Catalunya per les tropes nacionals.

A la reunió del Patronat el 26 i 27 d'octubre de 1938 s'esmenten els nomenaments de vint-i-vuit professors encarregats de curs: onze a Medicina, set a Dret, set a Ciències i tres a Filosofia i Lletres. El sou anual d'aquests professors quedava fixat en 6.000 pessetes si donaven seixanta lliçons i en 3.000 si en donaven menys. El sou anual d'entrada d'un catedràtic s'establia en 8.000.

Finalment, el secretari del Patronat aconseguí fixar les plantilles reals. El personal docent sumava 232 professors, entre els 97 de l'Estat i els 135 propis de la Universitat. Els mobilitzats o absents amb llicència justificada eren nou. El personal tècnic es componia de 70 persones —sumant les 46 de l'Estat i les 24 de la Universitat— i n'hi havia 20 de mobilitzades o absents. El personal administratiu estava format per 40 individus —12 de l'Estat i 28 de la Universitat—, els mobilitzats n'eren 14 i en restaven 26 en servei. Finalment, el personal subaltern suma-

va 78 individus: 30 de l'Estat i 48 de la Universitat, amb 16 de mobilitzats i, per tant, 62 en servei.

El primer de novembre de 1938, després d'un intens bombardeig durant el qual Soldevila i la bibliotecària Maria Àngels Royo no es mogueren de la torre del rellotge malgrat la sirena i el brogit següent, l'historiador començà el seu curs. Deia al seu dietari:

A la una he entrat a classe, on havia de fixar l'horari amb els deixebles. Hi havia una trentena de nois i noies, quasi tots cares conegudes del curs passat. Malgrat que ja tenen l'escolaritat, volen tornar a assistir a la meua classe. Se'ls veia il·lusionats, contents. I jo també me'n sentia.

Era admirable aquesta actitud tant dels alumnes com del professor en unes circumstàncies tan depriments com aquelles, però si gairebé tots venien del curs passat i la matèria d'història universal era de primer any de carrera, vol dir que havia estat ben magre la matrícula per al curs que començava.

Que les classes a Filosofia i Lletres es reprengueren entre l'octubre i el novembre de 1938 també ho confirma Jordi Rubió i Balaguer en una lletra del 18 de desembre al seu fill Manuel, que era al front, quan li diu que estava preparant les lliçons que havia de donar.

L'estoïcisme davant els bombardeigs arribava a les aules. Soldevila explica el dia 23 de novembre de 1938:

A l'hora habitual, malgrat que l'alarma continuava, he fet classe. A mitja explicació ha sonat la sirena de *desalarma*. Mentre sonava el seu bruel, ha calgut guardar silenci. Era el senyal d'acabament; i així i tot jo veia en les cares d'algunes noies com aquell les estremia interiorment. Feia poca estona que havíem sortit de classe, quan hi ha hagut una altra alarma. Al bar algunes noies comentaven la impressió que el senyal ha fet damunt d'en Joaquim Xirau. Era a classe i, al primer so del bruel, s'ha aixecat, ha agafat el barret i, tot vermell, sense dir res, ha sortit precipitadament. La gent és implacable amb els que no se saben dominar. [...] A la tarda, primera classe de lectures i comentaris al seminari d'història. Pot resultar força interessant i no m'ha fatigat gaire (lectura, comentaris, en gran part a càrrec dels deixebles).

Certament, no era gaire prudent confiar en el bar del soterrani com a refugi. Malgrat la doble sortida, els refugiats podien restar sepultats sota la massa de pedra de l'edifici en cas de caure-hi una bomba. Però la sensació de protecció era el que comptava.

Per l'octubre les reunions de la comissió de la història de la guerra es reprengueren a la Universitat de Barcelona. Soldevila escriu sobre la reunió del 21 d'octubre: «Paraules, paraules, paraules...», però en Bosch ha explicat coses molt inte-

ressants de política religiosa.» Es tractava de la negativa de Josep M. Torrent, el vicari general de la diòcesi de Barcelona, a la normalització del culte fora de la clandestinitat i de la seva oposició als serveis religiosos a la presó, tal como volia Bosch Gimpera com a conseller de Justícia. També explicava el primer enterrament catòlic al carrer a Barcelona d'un combatent basc perquè els bascs exiliats s'havien organitzat extraterritorialment i tenien una capella pública.

La relació entre Bosch Gimpera i Josep Xirau —germà de Joaquim, degà de Filosofia i Lletres— s'anava deteriorant des del curs anterior, tal com ja anotava Soldevila el 29 de juliol de 1938. Però el conflicte empitjorà en el primer trimestre del curs següent, tal com escrivia al seu dietari el mateix Soldevila el 9 de desembre, quan mancava tan poc per a l'acabament de la guerra a Catalunya. El secretari del Patronat retreia al rector que el seu càrrec era incompatible amb el de conseller i, a sobre, havia acabat ja el seu mandat de tres anys i calia celebrar eleccions. A més el volia desacreditar impugnant el nomenament de Sbert com a professor de Dret, dictat el 21 d'agost de 1936, sense la intervenció del Patronat, denunciant el cas com un exemple de favoritisme polític sense mèrits científics. Bosch acusava el secretari del Patronat de voler suplantar-lo i de voler governar la Universitat dictatorialment; responia que el cens de professors amb dret de vot era incert per a ser representatiu a causa dels agregats circumstancials i dels absents, però es batia a la defensiva, atès que ja s'havien anat celebrant eleccions o reeleccions de degans i el cens estava, per tant, prou clar. D'altra banda, defensava el nomenament de Sbert, que no tenia estudis de dret sinó d'enginyer agrònom, al·legant que en altres casos, i no sols a Barcelona, s'havien nomenat professors sense la mateixa titulació acadèmica de la plaça —i esmentava el cas de Fabra, que era doctor en ciències exactes i enginyer industrial— o sense cap títol universitari. Aquesta pugna creava una situació molt desagradable al president del Patronat, que era Pompeu Fabra.⁸⁹ La darrera reunió del Patronat va ser el 20 de desembre de 1938. Al llibre d'actes no es veu reflectida aquella pugna, que resulta patètica davant la gravetat de la situació. El 24 de desembre començava l'ofensiva final dels nacionals contra la Catalunya republicana que quedava.

Al final Bosch Gimpera reclamà a Josep Xirau un cens del professorat per convocar un claustre i, com que no l'hi donava, penjà una convocatòria dient que aquells que es consideressin amb dret d'assistir-hi eren convocats a un claustre el 18 de gener de 1939 amb l'únic punt del nomenament com a doctors *honoris causa* de Pau Casals i del professor Walter B. Cannon, de la Universitat de Boston. Aleshores ja no hi havia lloc per a l'oposició de Josep Xirau perquè el dia 15 de gener havia caigut Tarragona en mans dels nacionals.

No es pot explicar l'extrem fins on va arribar l'antagonisme Xirau-Bosch si no es té en compte el context polític, més enllà del temperament i de les ambicions

89. Ferran SOLDEVILA, *Al llarg de la meua vida*, p. 525, nota del 9 de desembre de 1938.

dels dos contendents. Xirau no hauria arribat tan lluny en contra de dos consellers de la Generalitat si no hagués considerat que tenia darrere el PSUC. Bosch no hauria aguantat en els seus tretze si no hagués tingut al darrere ERC i el suport del professorat, potser per indiferència i perquè no se sentia atret a picabaralles com aquella en les circumstàncies que s'estaven patint. No s'ha d'oblidar que les relacions entre els dos socis de govern a la Generalitat —ERC i PSUC— s'havien anat deteriorant, especialment amb motiu de la crisi d'agost de 1937, quan ERC havia retirat del govern Negrín el seu ministre —Jaume Aiguader—, acompanyat per Irujo, ministre sense cartera del Partit Nacionalista Basc (PNB), davant la política de restriccions que patia la Generalitat per part del poder central instal·lat a Barcelona. El PSUC, en lloc de donar suport al president Companys, acceptà substituir per un dels seus el ministre dimitit i això permeté que Negrín superés la crisi, reduint-la a una remodelació, que no exigia la intervenció del president Azaña.

A la tardor de 1938, davant la penúria extrema que es patia a Catalunya, el Servei Internacional dels Amics Quàquers decidí enviar a la Universitat de Barcelona donatius de pa integral, cacau i llet condensada, que professors i alumnes consumien junts i amb delit al bar de la Universitat. Ferran Soldevila apuntava al seu dietari el 17 de desembre de 1938:

Com em resulta agradable la vida universitària! I és que és realment simpàtica. Aquest desdèjuni quàquer al bar encara ens acosta més als deixebles. Estableix una *camaraderia*. Potser el perill també. I pensar que cursos enrere, m'hauria agradat deixar les classes! Em fatigava molt més. A temporades les temia. [...] La torre del rellotge també hi contribueix. L'estufa ja fa dies que funciona; els vidres trencats han estat substituïts per una combinació d'arpillera i de paper. Crec que en tota la Universitat no hi ha un racó com aquest.

Però el dia 31 de desembre, amb l'edifici sortosament buit per ser dies de vacances, hi hagué un bombardeig pels voltants del carrer Diputació que causà seixanta-un morts i setanta-un ferits; una bomba va caure al pati de Lletres —o de Dret— i una altra, al jardí. Soldevila escriu el 3 de gener de 1939:

Han barrat el pas al pati de Dret. El bar era tancat; el desdèjuni quàquer era servit al pati de Farmàcia. Quan hi he arribat el cacau encara no era a punt, però hi havia safates amb les racions de pa. Avui ració doble i pa blanc. Al cap d'una estona han dut el cacau: l'han fet al laboratori de química i era servit en recipients de vidre molt a posta. D'una gran jàssera, ajaguda al pati, uns quants estudiants n'han fet taula i seient. D'altres desdejunaven drets per ci per lla. Jo era tot sol, assegut en un banc, assaborint el bon gust del pa i el cacau. [...] Pati de Dret. La bomba ha destrossat unes llambordes i ha fet un sot no gaire gran ni gaire profund. Algunes columnes i la paret estaven acivellades per la metralla i pels trossos de llamborda. Per aquesta banda, ni ajaient-se a terra no s'hauria

pogut salvar ningú. En canvi, dins les aules, hom no hauria rebut sinó ferides causades pels vidres. En una taula hi ha un cairell de vidre, clavat, dret. No cal dir que tots els papers que havien posat aquests darrers dies, treballant-hi hores i hores, en substitució dels vidres, han estat esbotzats. Però aquí la víctima vivent és un xiprer. El van plantar, amb uns quants més, en reformar el pati. Havia crescut fort i molt bé. L'esclat de la bomba l'ha tallat, millor dit, l'ha esqueixat.

El 21 de gener els dos governs amb seu a Barcelona i els intel·lectuals més compromesos, entre ells el rector Bosch Gimpera i alguns professors, abandonaven la ciutat. El 26 de gener les tropes dels generals Yagüe i Solchaga ocupaven Barcelona sense resistència. El dia 11 de febrer arribaven les tropes vencedores a la frontera, per la qual havia passat un veritable èxode d'unes quatre-centes mil persones que coneixerien les angúnies de l'exili i dels camps de refugiats al territori gal.⁹⁰

El primer rector accidental de la Universitat de Barcelona en mans dels vencedors va ser Enric Soler i Batlle, que havia estat el darrer abans de la República i encara havia format part de la primera comissió gestora nomenada per Macià el 1931 per a la Universitat de Barcelona. El segon rector designat va ser Jimeno Gil i el van nomenar el primer de març de 1939. Començava no sols el retorn dels destituïts i exiliats de 1936 sinó la depuració general dels professors, un per un. Del lema de la Universitat de Barcelona, «Libertas perfundet omnia luce», desapareixia per molt temps la paraula *libertas*. I a la part alta de la façana central van treure l'escut de Catalunya per tornar a posar el monàrquic espanyol.

Els estudis sobre la repressió franquista a la Universitat de Barcelona donen una xifra que està entre els cent trenta-cinc i els cent quaranta-un professors entre exiliats, empresonats o simplement expulsats. La Universitat perdé molts dels seus millors docents.⁹¹ Fins i tot, per exemple, un Manuel Montoliu, que havia estat a Itàlia al servei de la propaganda contra els republicans, figurà a les llistes d'expulsats. En canvi, uns pocs aconseguiren passar la depuració, com Lluís Pericot, que havia estat la mà dreta de Bosch Gimpera i secretari tota la guerra de la Facultat de Filosofia i Lletres i que tornà a ser designat secretari de la Facultat. Les darreres xifres de professors represaliats, les que donen Gràcia, Fullola i Vilanova, són 141, dels quals 61 s'havien exiliat, 76 foren expulsats i 4, empresonats a més d'acomiadats. De Filosofia i Lletres foren 41, de Dret 11, de Ciències 9, de Medicina 71 i de Far-

90. Maria CAMPILLO, *Allez! Allez!: Escrits del pas de frontera 1939*, Barcelona, L'Avenç, 2010.

91. Una primera relació nominal, la d'Albert RIBAS i MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*. Una altra quantificació la donen Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO i Salomó MARQUÈS i SUREDA, *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943) segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*, Barcelona, IEC, 1999, p. 108. Jaume CLARET dona la xifra de cent trenta-cinc a *La repressió franquista...*, p. 89. GRÀCIA, FULLOLA i VILANOVA, després d'una llista detallada, proposen la suma de cent quaranta-un professors represaliats i la seva distribució per facultats al llibre *58 anys i 7 dies...*, p. 88.

màcia 3. La suma total de 141, confrontada amb la de professors que consten a l'Anuari de la Universitat de 1934-1935, que aquí s'ha pres com a base, dóna un percentatge gairebé del 50 % en lloc del 19 % que havia estat el resultat de la depuració i de l'abandó de servei durant la Guerra Civil. Però la repressió franquista queda fora del camp del present estudi.

De l'estat en què la guerra havia deixat aquell edifici a què tants esforços s'havien dedicat a millorar en els anys republicans abans de 1936, dóna una idea que el cost de les reparacions indispensables i urgents es valorés en prop d'un milió de pessetes de l'època i que les obres s'allarguessin fins al 1946.

Els alumnes de la Universitat de Barcelona es trobaren que els vencedors, alhora que els enregimentaven en el Sindicato Español Universitario dels falangistes, invalidaven els estudis que havien cursat durant la guerra. Però si un estudiant demostrava que tenia un caigut a la família o un vexat o presentava avals de persones que mereixien tota la confiança de les noves autoritats, es podia matricular en uns cursets intensius i així gairebé podia continuar la carrera on l'havia deixat. Maria Aurèlia Capmany, que havia començat filosofia i lletres a la tardor de 1937, procedent de l'Institut Escola, en va ser testimoni i recordava:⁹²

A la Universitat no quedava ni un dels professors que jo coneixia. L'esbaldida era impressionant i val la pena de recordar-la perquè té valor històric. Vet aquí la llista d'absents: Enric Bagué, Joan Petit, Ramon Aramon, Domènec Casanovas, Jaume Serra Hünter, Joaquim Xirau, Pompeu Fabra, Carles Riba, Pere Bosch Gimpera, Jordi Rubió... I recordo només els que jo coneixia de prop. A la Universitat hi havia una gent nova, el denominador comú de la qual era un altiu malhumor. Descobríem, així que entràvem a l'aula, que nosaltres havíem canviat. Havíem deixat de ser els deixebles, hereus legítims del patrimoni comú de la cultura, alegrement invitats a participar-ne, i havíem passat a ser alumnes, enemics jurats d'un personatge poderós. [...] El 3 d'agost [de 1939] jo feia vint-i-un anys. Els homes de la meva edat eren de la lleva del 39. Eren els homes que van ingressar a files la tardor del 37; la majoria se'n van anar de dret al front. Acabada la guerra, eren al camp de concentració; en sortir-ne van ingressar a files de nou. Alguns havien aconseguit llicència per a examinar-se, d'altres van haver d'esperar. D'altres van tornar massa cansats per a començar a fer declaracions jurades i emprendre una carrera universitària.

92. Maria Aurèlia CAPMANY, *Pedra de toc*, Barcelona, Nova Terra, 1970, p. 20: «La categoria de vexat era molt elàstica. Si t'havien confiscat una fàbrica o unes terres de bona treta, el *vejamen* era molt gros. L'única cosa que jo podia esgrimir, a favor meu, era la confiscació de la casa dels avis Farnés a Sant Feliu de Codines, la casa de la meva mare i, per tant, en bona llei, el *vejamen* podia arribar fins a mi. Em van preguntar, somrients i sol·licitos, quina mena de finca era l'exconfiscada. Vaig donar les senyes. A mi em semblava una casa gran i bonica, amb el seu jardí porxat i la torratxa senyora, però el tribunal va dictaminar que una casa era poc [...]. No deixava de ser, per a la nostra família, una vulgar casa d'estiueig. / —Res més? —em van preguntar severíssims. / —No teníem res més —vaig dir tot excusant-me. Amb tot, el certificat de bona-noia-inofensiva —encara que no-del-tot-de-fiar— va arribar a punt i vaig matricular-me. Algú m'havia avalat.»

El Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil

EL PARLAMENT ABANS DE L'ESCLAT DE LA GUERRA

Una guerra civil és una fractura profunda de la societat afectada i per això és encara menys compatible amb el lliure debat parlamentari que en el cas d'una guerra entre estats, encara que també en aquest segon cas sol haver-hi una restricció, en major o menor grau, de les llibertats i del pluralisme. El primer Parlament modern de Catalunya, que havia estat elegit el novembre de 1932, va patir un eclipsi durant la Guerra Civil espanyola i es va haver de limitar a sobreviure en espera de temps més favorables, reduït a una funció de símbol dels valors democràtics que la Catalunya republicana volia representar enfront de la dictadura militar després del cop del 19 de juliol de 1936, fracassat a Barcelona però triomfador a mitja Espanya.

Feia només cinc mesos que el Parlament de Catalunya havia reprès el seu funcionament quan esclatà la guerra. Tot just en aquella primavera de 1936 semblava que es començava a arribar a una normalització política després d'un seguit d'incidents greus. Primer havia tingut lloc la retirada de la minoria parlamentària de la Lliga Catalana entre gener i setembre de 1934. Després, la revolta fracassada del Govern de la Generalitat el 6 d'octubre del mateix any, ofegada en deu hores. A continuació vingué la suspensió de l'Estatut d'autonomia de Catalunya fins al febrer de 1936, la condemna del gabinet de Lluís Companys a trenta anys de presidi i la suspensió del Parlament de Catalunya tot i no haver participat en la revolta de 1934.

En el Parlament format arran de les eleccions de 1932, ERC comptava amb 62 diputats, la Lliga Catalana amb 14, Unió Socialista de Catalunya amb 5 —elegits a les llistes d'ERC—, el Partit Catalanista Republicà (Acció Catalana) amb un de sol i també en tenia un Unió Democràtica de Catalunya, però havia estat elegit en

coalició amb la Lliga.⁹³ Després de la victòria electoral del Front d'Esquerres el febrer de 1936, Companys i els seus consellers sortiren de presidi gràcies a l'amnistia i es reincorporaren als seus llocs amb excepció de Josep Dencàs. El Govern de la Generalitat semblava evolucionar vers posicions més properes a l'espai polític de centre. Tingué lloc l'escissió/expulsió de la major part de les Joventuts d'Esquerra Estat Català per a formar en el mes de maig un partit separat i independentista. A la vegada reingressaven a ERC els antics dissidents del grup de *L'Opinió*, adversaris de la fracció d'Estat Català. El 26 de maig sortia del Govern de la Generalitat el socialista Joan Comorera.

ERC semblava adoptar una línia moderada, compartida per la Lliga Catalana, que prenia una posició d'oposició parlamentària correcta, es separava dels seus antics aliats de dreta del dissolt Front Català d'Ordre, es presentava sola a les eleccions de compromissaris del 26 d'abril per a elegir nou president de la República i votava Azaña, en contrast amb l'abstenció practicada per la CEDA. Companys aprofità tant la sortida de Lluhí Vallescà per a convertir-se en ministre de Treball del Govern de la República, com l'anunci de Joan Comorera de sortir del Govern de la Generalitat en un futur indeterminat de cara a la fusió que donaria lloc al Partit Socialista Unificat de Catalunya, per a remodelar el Govern de la Generalitat el 26 de maig de 1936. A part de deixar fora la USC, nomenà com a conseller de Sanitat el metge Manuel Corachan, molt ben vist per la Lliga. Tot plegat indicava per part de Companys la recerca d'algun tipus de cohabitació pacífica entre els dos principals partits catalanistes.

Al mateix temps la Lliga predicava el respecte a la legalitat, desautoritzava la conspiració i rebutjava un cop d'estat. El nomenament de Corachan és un indicatiu que dóna alguna credibilitat a l'existència d'unes negociacions secretes entre els dirigents d'ERC i de la Lliga, tal com va explicar un col·laborador de Cambó, Joan Anton Parpal, a Josep Benet, que les recull a les seves memòries. Segons aquest projecte, el Parlament de Catalunya, quan s'hagués reunit pel setembre, hauria aprovat una llei electoral proporcional i, a continuació, hauria acordat la seva dissolució per celebrar unes eleccions el novembre i preparar la formació d'un govern d'unitat ERC - Lliga Catalana. Quelcom semblant va revelar Cambó, que novament es trobava sense acta de diputat, a un grup de la joventut de la Lliga, tal com ha explicat Marcel·lí Moreta a les seves memòries. La situació espanyola no permetia esperar al novembre. Però el juliol era massa aviat per a un canvi com aquell. No hauria estat fàcil per a ERC passar de la simple convivència a un govern

93. Ismael PITARCH, *L'estructura del Parlament de Catalunya i les seves funcions polítiques, 1932-1939*, Barcelona, Curial, 1977; Joaquim de CAMPS I ARBOIX, *El Parlament de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1976. Quan el llibre present es trobava en la darrera fase del procés d'edició, aparegué el de Mercè Morales, *El Parlament de Catalunya: República, Guerra Civil i exili*, Barcelona, Base, 2012.

d'unitat nacional i saltar del frontpopulisme a governar amb la Lliga. Tot plegat devia ser només una possibilitat encara problemàtica i no decidida, quan sorprenqué els partits catalans l'esclat de la Guerra Civil. Queda només el fet cert que l'editorial de *La Veu de Catalunya* del mateix 19 de juliol condemnà la insurrecció militar, però ningú el va poder llegir perquè no es va poder distribuir.

Que, una vegada començades la guerra i la revolució, els dirigents de la Lliga haguessin de marxar cap a l'exili amb l'ajut del conseller de Governació, Josep M. España, i que la major part —no tots— passessin a la zona denominada nacional i donessin suport, com el mateix Cambó des d'Itàlia i altres llocs, als alçats contra la República, no ha de fer oblidar que la seva posició havia estat tota una altra abans del 19 de juliol de 1936.

Malgrat aquests intents de normalització política, el pretès oasi català no fou més que un miratge en aquells mesos d'intensa conflictivitat laboral. Tot i que la violència política era menor que a Madrid i també inferior a la d'altres temps a la mateixa Barcelona, fets com l'assassinat impune dels germans Badia el 28 d'abril de 1936 i algun atemptat social indicaven que en qualsevol moment es podia desencadenar una espiral de violència com la que estaven patint alguns altres llocs d'Espanya. La Guerra Civil posà fi a l'oasi català, que ja abans es podia haver esvaït com un miratge en qualsevol moment.

Quant temps hauria pogut durar el pretès oasi català sense veure's afectat per la tempesta del centre i sud d'Espanya? El mateix dia que José Calvo Sotelo era assassinat a Madrid per guàrdies d'assalt, el 13 de juliol de 1936, la CNT declarava a Barcelona una vaga de transports de mercaderies que paralitzava el port i es combinava amb una vaga de gasolineres. A l'estiu de 1923 la vaga de transports a Barcelona, ampliada amb la de recollida d'escombraries, havia estat una de les més violentes i amb aquest precedent es podia esperar el pitjor, sobretot si, al final, s'hagués ampliat amb una vaga de tramvies i autobusos com la de desembre de 1933, atès que els acomiadats aleshores havien estat reincorporats a la primavera de 1936 després d'haver-se comés durant els anys 1934 i 1935 sabotatges, agressions i explosió de bombes contra el personal i el material de la companyia de tramvies i contra els autobusos en nombre de cent quaranta. L'aixecament militar aturà la vaga de transports i la CNT confiscà els tramvies i transports públics de Barcelona, que sortiren amb els colors roig i negre de la bandera anarquista i les sigles de la sindical pintats als cotxes.

L'ECLIPSI DEL PARLAMENT ARRAN DE L'ESCLAT DE LA GUERRA CIVIL

El 21 de juliol de 1936, tot just format el Comitè Central de Milícies Antifeixistes d'acord amb el president Companys però superposant-se amb el Govern de la Generalitat, el Parlament declarà suspeses les sessions i ja no hi hagueren més plenaris

fins al 18 d'agost de 1937. Joan Casanovas, president del Parlament català, va rebre del president Companys l'encàrrec de formar un nou govern de base més ampla. De fet, l'encàrrec anava més lluny que la simple delegació de competències executives a un conseller primer o delegat segons l'article 45 de l'Estatut interior de maig de 1933.

Dels setanta-cinc diputats del Parlament, en restaren a Catalunya al llarg de la guerra uns cinquanta. No sols no hi eren els de la Lliga, sinó tampoc els d'ERC destinats a missions exteriors.

Joan Casanovas era president del Parlament des del 20 de juny de 1933. Intenà formar un govern més en sintonia amb el nou context, mantenint una majoria de consellers d'ERC però amb la incorporació de Josep Calvet, màxim dirigent de la Unió de Rabassaires (UR), a la Conselleria d'Agricultura i tres consellers del Partit Socialista Unificat de Catalunya, que s'acabava de constituir el 24 de juliol, per la fusió de quatre grups i s'havia adherit a la Internacional Comunista. Foren Joan Comorera, secretari general del PSUC, Rafael Vidiella i Estanislau Ruiz i Ponseti. El PSUC era encara feble i tant el PCE com la Internacional Comunista consideraven que la situació no estava encara madura per a la fusió, no hi havien donat el seu consentiment i els seus recels persistirien. El govern format per Casanovas el 31 de juliol resultà inviable pel veto que la CNT-FAI oposà a la incorporació del PSUC, amb el qual, malgrat ser encara petit, es pretenia reforçar l'autoritat d'un poder desbordat com era el de la Generalitat. A partir del 6 d'agost, Joan Casanovas presidí un govern feble, format només per ERC, ACR i UR, amb exclusió del PSUC, que encara no comptava amb la potència que conqueriria mesos després amb la base d'una UGT que superaria una anèmia que semblava crònica a Catalunya. Sota la direcció dels socialcomunistes la UGT a Catalunya s'aproximaria en nombre d'afiliats a la CNT, sense perdre aquesta la primera posició.

El fet que el president del Parlament, el segon magistrat de Catalunya, fos nomenat cap de l'executiu trencava la separació de poders i semblava consagrar la hibernació de la cambra, però alhora volia reforçar temporalment l'executiu amb l'autoritat del legislatiu, en un afany de demostrar que la legalitat republicana es mantenia.

El Parlament es trobava, per començar, privat de gairebé tota l'oposició. Els diputats de la Lliga, amb la col·laboració de la Generalitat fugiren a l'estranger. Els seus temors estaven motivats. L'únic diputat de la Lliga que no aconseguí sortir vers l'exili, Joan Rovira i Roure, fou assassinat a Lleida el 27 d'agost de 1936. Entre els morts en la repressió de la rereguarda que s'han pogut identificar políticament, 281 pertanyien a la Lliga Catalana, que presenta el segon grup en víctimes després dels 701 dels carlistes però abans dels 108 falangistes.⁹⁴ Els diputats de la

94. Josep Maria SOLÉ I SABATÉ i Joan VILLARROYA I FONT, *La repressió a la rereguarda de Catalunya: 1936-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990.

Lliga no foren absents voluntaris, encara que així figuressin oficialment sense necessitat de destituir-los.

Cas excepcional fou el de Pau Romeva, l'únic diputat de la UDC. Elegit a la llista de la Lliga Catalana per la província de Barcelona, havia format part inicialment de la minoria d'aquesta, però se'n distancià quan no es va retirar amb els diputats de la Lliga el gener de 1934 i quan aprovà amb esmenes la llei de contractes de conreu, contra la qual la Lliga presentà recurs a Madrid. UDC rebutjà la bipolarització dels dos fronts de dretes i d'esquerres el febrer de 1936 i no presentà candidats. En esclatar la Guerra Civil UDC es declarà lleial a la Generalitat republicana malgrat la persecució religiosa i la revolució social. Mestre públic de professió, Romeva perdé el càrrec de director del grup escolar al qual estava destinat, però no se n'anà a l'exili i assistí a totes les sessions plenàries del Parlament durant la Guerra Civil expressant la seva disconformitat, posició que li fou agraïda atès que donava una mínima aparença de normalitat a la cambra, sense que la seva presència pogués compensar la manca de tots els diputats de la Lliga Catalana. Romeva s'hauria d'exiliar el 1939 i tornaria el 1942 havent perdut la seva plaça i no podent exercir de mestre.⁹⁵

La diputació permanent del Parlament va suplir les sessions plenàries i celebrà sis sessions abans del plenari d'agost de 1937 i concretament els dies 7 i 22 d'agost de 1936, 22 de gener, 1 de març, 8 d'abril i 2 de juliol de 1937. En aquestes reunions la diputació permanent es limità a la concessió i confirmació de la capacitat de l'executiu de governar per decret en tot allò que hauria d'haver tingut l'aprovació de la cambra, i concedí els crèdits que li demanava. Els successius governs es formaren al marge del Parlament, que anà completament a remolc de l'executiu. No existeix ni a l'Arxiu Nacional de Catalunya ni al Parlament cap documentació sobre la diputació permanent ni sobre les comissions parlamentàries durant la Guerra Civil.

Tothom semblava d'acord que la dualitat Govern de la Generalitat - Comitè Central de Milícies Antifeixistes no era operativa. Però existia una discrepància dins la mateixa ERC. Mentre que Casanovas considerava que calia suprimir el CCMAF i les patrulles de control sense donar entrada a la CNT-FAI al Govern de la Generalitat, Companys, Tarradellas —conseller de Finances del mateix govern Casanovas— i la major part del directori d'ERC no creien possible la supressió del CCMAF més que amb la incorporació dels anarcosindicalistes al Govern català. El PSUC era de la mateixa opinió. Joan Casanovas va expressar en un míting el 14 de setembre el seu punt de vista molt crític amb la manca de seguretat que es patia. El seu discurs tingué notable ressonància.

95. Ferran CAMPS VALLEJO, *Pau Romeva i Ferrer, 1892-1968: Un pedagog, un periodista i un polític*, Barcelona, UDC, 1991; Hilari RAGUER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976.

Des del mes d'agost, amb la creació del Consell d'Economia de la Generalitat, el conseller de Finances, Josep Tarradellas, havia anat promovent un acord que havia de donar lloc més tard al decret de col·lectivitzacions i control obrer del 24 d'octubre de 1936. Era un compromís entre maximalistes i minimalistes pel que feia a la nova economia socialitzada amb la regulació de la col·lectivització de les grans empreses —que ja era un fet— i d'una part de les mitjanes juntament amb la preservació de la petita propietat industrial i comercial, de forma paral·lela al compromís en el terreny agrari de garantir la subsistència de la petita explotació individual.

La dimissió de Casanovas tan sols onze dies després del seu discurs, que havia obtingut notable ressonància, indica que havia quedat aïllat i només tenia el suport —i encara no total— d'un grup tan marginat de tots els cercles de poder com era Estat Català. Tarradellas, en canvi, havia esdevingut una figura equidistant, ideal per a substituir Casanovas i presidir com a conseller primer i delegat el nou govern del 26 de setembre de 1936, un consell on entrà la CNT-FAI, amb el POUM i el PSUC. Com a contrapartida es dissolgué el Comitè Central de Milícies Antifeixistes i, a escala local, la dualitat de poders donà pas a uns nous ajuntaments de composició similar a la del Consell de la Generalitat, sense atendre la relació de forces en cada municipi i prescindint del sufragi. Bona part de l'opinió considerà amb raó que l'entrada de la CNT-FAI al Govern català consagrava i consolidava el poder dels anarcosindicalistes. Només la historiografia posterior hi ha vist el primer pas vers una reconstrucció del poder unificat de la Generalitat.

Casanovas fou considerat per la CNT-FAI com un adversari, que semblava aproximar-se a un Estat Català que havia participat en la lluita contra els sollevats el 19 de juliol però havia quedat al marge de tots els organismes unitaris pel veto dels anarcosindicalistes amb la conformitat d'ERC, per a la qual no deixava de ser Estat Català un sector dissident del propi partit. Josep Dencàs, l'antic conseller de Governació el 6 d'octubre de 1934, màxim dirigent d'Estat Català, s'havia vist obligat a exiliar-se el 2 d'agost de 1936 davant les amenaces anarquistes. Cal no oblidar que ja abans de la guerra havien assassinat Miquel Badia, antic cap dels serveis d'ordre públic de la Generalitat, un home que hauria pogut ser una figura emblemàtica del que seria un Estat Català separat d'ERC.

Els llibertaris i els comunistes del POUM consideraven el Parlament de Catalunya com un vestigi d'una època caducada, anterior als canvis posteriors al 19 de juliol de 1936, una entitat burgesa en la qual, a més, no eren presents. El PSUC creia que hi tenia una presència massa reduïda en relació amb la nova importància política que anava adquirint. Però ningú gosava eliminar el Parlament ni substituir-lo com es féu, en canvi, amb els ajuntaments.

D'altra banda, a Madrid, el primer d'octubre de 1936 tingué lloc el primer ple de les Corts després del començament de la guerra i el darrer que es celebrà en

aquesta ciutat. Dels quatre-cents diputats que havien format part de la cambra, n'hi assistiren un centenar, tots del Front Popular. Es reuniren per concedir plens poders al Govern de Largo Caballero i aprovar l'Estatut d'autonomia d'Euskadi.⁹⁶ Tot i haver format el primer govern amb dos ministres comunistes a l'Europa Occidental i d'incorporar poc després quatre ministres anarcosindicalistes, Largo Caballero mantenia la legitimitat republicana amb l'aval del respecte per la legalitat constitucional, representada per les Corts. Els plens següents, convocats pel mateix govern Largo Caballero, foren celebrats a València el primer de desembre de 1936 i el primer de febrer de 1937. Així doncs, la institució parlamentària espanyola subsistia encara que amb un paper menor, i aquest era un altre poderós motiu per a no liquidar el Parlament de Catalunya, sotmès, de moment, a una situació de menor presència i activitat que les Corts de la República ja que la primera sessió plenària del Parlament català no tindria lloc fins al 18 d'agost de 1937.

Aquesta diferència cronològica tan notable responia a diversos factors. L'octubre de 1936 existia la necessitat de reconduir la independència *de facto* de Guipúscoa i Biscaia, assetjades pels enemics de la República, concedint les Corts un estatut d'autonomia al País Basc. D'altra banda, el Govern de la República estava més obligat que el català a donar una imatge a l'exterior de continuïtat constitucional després de la ruptura de juliol de 1936 per mitjà de la convocatòria de sessions plenàries de Corts. La representació parlamentària estava menys allunyada de la nova correlació de forces al carrer en el cas espanyol que en el català, atès que les Corts elegides el febrer de 1936, un cop excloses les dretes, comptaven amb uns noranta diputats socialistes i disset comunistes al costat d'uns cent seixanta republicans, mentre que el Parlament de Catalunya, elegit el novembre de 1932, només tenia cinc diputats del PSUC (elegits en aliança amb ERC com a Unió Socialista de Catalunya) al costat de la seixantena d'Esquerra Republicana, un cop exclosa la Lliga Catalana. L'aparent hegemonia anarcosindicalista a Catalunya encara dificultava més que el Parlament català recuperés una ombra de normalitat com les Corts de la República.

En aquesta situació, el novembre de 1936, es formulà la possibilitat de revalorar el Parlament en lloc de deixar-lo en hibernació. Mentre els llibertaris formessin part del Govern de la Generalitat, reactivar el Parlament no era possible. La CNT no estava representada a la cambra tal com ho estava als dos governs —el de la Generalitat i el de la República— igual que als nous ajuntaments i al Consell d'Economia de Catalunya. Sempre havien estat antiparlamentaris, els anarcosindicalistes, ensems que antiestatals i partidaris de la democràcia directa. En aquella situació, defensaven una nova representació indirecta per mitjà dels sindicats i no del sufragi inorgànic individual. El decret de sindicació obligatòria d'agost de 1936

96. José GUTIÉRREZ RAVÉ, *Las Cortes errantes del Frente Popular*, Madrid, Editora Nacional, 1953.

semblava posar les bases d'aquest sistema encara que implicava la renúncia al monopoli sindical per part de la CNT, perquè ara compartia aquest àmbit amb la UGT i aquesta estava en plena expansió. Encara que els anarcosindicalistes haguessin passat a participar del poder polític en tots els àmbits, seguien mantenint un ideari antiparlamentari.

Pel que fa al POUM, la seva tesi de govern obrer i camperol i de front sindical revolucionari era incompatible amb el manteniment d'una legalitat republicana prerevolucionària, encarnada pel Parlament. L'exclusió del POUM del Govern de la Generalitat el desembre de 1936 no podia més que aguditzar aquest punt de vista, tot i que el POUM restava completament aïllat o potser precisament per això. Pel que fa al PSUC, si bé defensava el Front Popular i la continuïtat constitucional anterior com a expressió d'un front antifeixista de la classe obrera i la petita burgesia, no veia reflectida la força creixent del partit en un Parlament català que responia a una situació anterior molt diferent. D'altra banda, el PSUC i la UGT no volien posar en perill en aquell moment el seu acord amb la CNT-FAI, i menys per una qüestió aleshores secundària per als socialcomunistes catalans com era el paper del Parlament.

En un míting d'Estat Català celebrat al Price de Barcelona el primer de novembre de 1936, Casanovas va ser convidat a parlar. L'acostament entre Estat Català i el sector crític dins ERC, que representava Casanovas, es feia evident i reflectia l'opinió en contra de la continuació d'una situació d'inseguretat pública malgrat l'entrada de la CNT-FAI i del POUM en el Govern de la Generalitat.

En realitat la confusió de poders pel fet d'haver convertit el president del legislatiu en president de l'executiu, amb la pretensió poc plausible de situar la presidència de la Generalitat per damunt de les lluites polítiques, no sols no havia estat beneficiosa per al Parlament català, sinó que havia tret Casanovas del seu paper de moderador, d'autoritat col·locada a la reserva i per sobre dels partits. Al contrari, l'havia submergit en les pugnes al voltant del Govern. Casanovas resultava políticament «cremat» atès que era un president del legislatiu qüestionable i qüestionat i per això mateix invalidat com a possible successor eventual de Companys.

Val la pena recordar que la presidència de la República havia incorregut en el mateix procediment de confusió de poders al començament de la guerra en confiar la presidència del Consell de Ministres al president de les Corts, Martínez Barrio, encara que durà poquíssim en el càrrec perquè no pogué aturar l'aixecament militar negociant amb el general Mola.

A tot això, el Govern de la República, presidit pel socialista Largo Caballero, amb la incorporació, el 4 de novembre, de quatre ministres anarcosindicalistes, decidí abandonar Madrid el 6 del mateix mes pel perill que caigués en mans dels rebels. Abans d'això, el president de la República, Manuel Azaña, s'havia traslladat el 21 d'octubre a Barcelona, que semblava que havia estat el destí inicialment pen-

sat per a tots els ministres abans d'optar Largo Caballero per València, on s'intal·laren el 7 de novembre. Tarradellas oferí a Azaña com a residència el Parlament de Catalunya. Era una elecció desafortunada atesa la significació de la institució com a emblema de la democràcia catalana autònoma. Podia semblar que la mateixa Generalitat considerava inútil el Parlament, que no el valorava prou ni confiava en el seu futur. No es repetiria l'error durant la segona estada del president de la República a Catalunya des de finals d'octubre de 1937, amb l'antic Palau Reial de Pedralbes convertit en lloc de recepció i de despatx oficial d'Azaña, encara que residia fora de Barcelona. El legalisme del president de la República, mal avingut amb els canvis revolucionaris en curs, potser explica l'elecció del Parlament català com a residència seva a finals d'octubre de 1936, però no deixava de ser un error polític, que el *Diari de Barcelona*, en mans d'Estat Català, no deixà de comentar críticament. Cal no oblidar que al Parlament ERC conservava una majoria aclaparadora, encara que no considerava possible, de moment, treure del fet el profit polític corresponent.

Casanovas, que havia quedat aïllat després de la seva caiguda com a cap del Govern, optà per anar de viatge a França el 16 d'octubre i no tornà fins al 27 d'aquest mes, quan Azaña i la seva guàrdia de seixanta homes estaven ja instal·lats al Parlament, al Parc de la Ciutadella. Casanovas tornà a sortir a l'estranger entre el 6 i el 18 de novembre. Quan els periodistes preguntaren a Joan Casanovas quan s'obriria el Parlament de Catalunya, respongué: «No hi visc, hi ha rellogats», una expressió poc cortesa amb el president de la República, que no va visitar a la seva nova residència.

El 19 de novembre de 1936 Manuel Cruells deia al *Diari de Barcelona*: «On són els diputats del Parlament català? Per què continuen cobrant les mil pessetes mensuals? Què fan per a guanyar-les? Es deixen prendre la casa però continuen cobrant.» L'endemà el mateix diari d'Estat Català insistia: «Per què el Govern de la Generalitat no convoca el Parlament de Catalunya?» Aquest comentari es feia arran de la visita que havien fet a Tarradellas, com a conseller primer de la Generalitat, Casanovas i Serra Húnter, com a president i vicepresident del Parlament. I encara el dia 25 el mateix diari deia: «La democràcia catalana té una representació: el Parlament català.»⁹⁷

Aquest debat, que tendia a revalorar la figura de Casanovas i el paper del Parlament, acabà de sobte arran de la repressió d'una suposada conspiració contra el president Companys i contra la permanència dels anarcosindicalistes al Govern de la Generalitat a finals de novembre de 1936. Els anarquistes, amb el suport del PSUC, acusaren el comissari general d'ordre públic, Andreu Rebertés, que pertanyia a ERC igual que el conseller del Departament, Artemi Aiguader, de conspirar amb

97. Manuel CRUELLES, *El separatisme català durant la Guerra Civil*, Barcelona, Dopesa, 1975.

Torres Picart, secretari general d'Estat Català, i amb Casanovas. Rebertés havia utilitzat la seva autoritat per intentar liquidar un tèrbol afer particular i els anarquistes, que comptaven amb Aurelio Fernández com a secretari de la Junta de Seguretat i amb Dionís Eroles com a cap dels serveis de seguretat, provocaren el dia 24 de novembre la destitució de Rebertés, el qual, per a intentar salvar-se, denuncià Casanovas i Torres Picart de conspiració contra el Govern de la Generalitat arran d'una reunió de tots tres al despatx oficial de Rebertés a la una de la matinada. Un primer comentari provoquen el lloc i l'hora. En cas de veritable conspiració, la reunió hauria d'haver-se celebrat a qualsevol altre lloc i no precisament allí. Tots tres consideraven que calia fer quelcom contra el poder assolit pels anarcosindicalistes, però no sembla que tot plegat passés d'una conversa crítica, més o menys indignada.

EL PRIMER EXILI DEL PRESIDENT DEL PARLAMENT JOAN CASANOVAS

Rebertés fou un cap de turc per a tallar el que només era un esbós d'acció sense data ni decisió presa. Preparar un cop contra el govern que presidia Tarradellas tenia poques possibilitats de tenir èxit enfront dels anarquistes, el PSUC i el POUM presents a la Junta de Seguretat Interior, que mediatitzava i limitava la capacitat de maniobra del conseller i del comissari general. El fet mateix de les poques perspectives d'una acció com la suposada explica la creença de Comorera i de Vidiella que devien existir contactes amb França o amb les potències feixistes, tot i que aquesta suposició era una manera de presentar com alta traïció el que era un desig prematur d'aconseguir allò que no arribaria més que amb la prova de força sagnant de maig de 1937. Si algun suport exterior hagués donat alguna possibilitat a un complot com l'imaginat, hauria hagut de ser el del Govern francès i la publicació de la documentació del Quai d'Orsay ha demostrat que desaprovava qualsevol remota possibilitat independentista de Catalunya per múltiples raons i Casanovas, que acabava de tornar de França, devia saber-ho. Els del PSUC feren front comú amb els de la CNT-FAI en aquesta ocasió. Però allò que se sospitava que pretenia Casanovas era el mateix que sis mesos després els socialcomunistes catalans considerarien inevitable: enfrontar-se amb una CNT-FAI, que no havia deixat de tenir un peu al Govern i un altre a l'oposició i amb sectors propis que escapaven al control dels seus mateixos dirigents.

Comorera i Vidiella, consellers del PSUC al Govern de la Generalitat, exoneraren de qualsevol acte delictiu Casanovas, que, malgrat tot, es va haver d'exiliar a França el 29 de novembre, per acord de Companys i de Tarradellas. Això havia de ser un nou cop contra qualsevol possibilitat de recuperació del paper del Parlament català, sobretot mentre els anarcosindicalistes continuessin al Govern. Convé recordar que Casanovas no era la primera autoritat de la Generalitat que s'havia vist

obligada a exiliar-se a França. Abans ho havien hagut de fer l'exconseller de governació Josep M. Espanya, pel setembre, i després Ventura Gassol quan encara era conseller de Cultura, amenaçats tots dos pels de la FAI.

Torres Picart també fou obligat a l'exili, privat de tot suport del seu partit, que es veia amenaçat en bloc, i que el va substituir per Joan Cornudella com a màxim dirigent. Al mateix temps els del Sindicat d'Arts Gràfiques de la CNT ocupaven el 26 de novembre el *Diari de Barcelona*. Rebertés fou assassinat per exigència dels anarquistes, que reclamaven correspondència amb el fet que ells havien liquidat dos dels seus per bandidatge. Les versions són divergents, però tant si Rebertés fou assassinat dins el castell de Montjuïc, com si ho fou després de sortir d'aquella presó oficial —no de la txeca de Sant Elies, quarter general de les patrulles de control—, tant si fou mort per gent de l'escorta del president de la Generalitat com si no, el fet és que no tingué ocasió de defensar-se ni tan sols davant d'un tribunal popular, perquè es temia el que hauria pogut explicar. Va ser un crim comés amb el vistiplau de les màximes autoritats de la Generalitat i naturalment res transcendí a la premsa.⁹⁸

A canvi del seu suport contra Rebertés i Casanovas el PSUC aconseguí el consentiment de la CNT per al nomenament d'Eusebi Rodríguez Salas com a comissari general d'ordre públic, després d'una breu interinitat. Rodríguez Salas era un home d'acció, antic militant de la CNT, membre després del Bloc Obrer i Camperol i finalment militant del PSUC. Cinc mesos més tard Rodríguez Salas seria el protagonista de l'ocupació de la Telefònica que desencadenaria els Fets de Maig de 1937.

De l'afer Rebertés és inútil cercar informació a la premsa catalana. Però Jaume Miravittles en féu unes declaracions a *La Tribune des Nations* el 24 de desembre de 1936. Atesa la condició de Miravittles com a comissari de propaganda de la Generalitat, el que ell digués tenia un caràcter semioficial. Després de declarar que el separatisme no tenia res a fer a Catalunya, que es mantindria lleial a Espanya, denunciava les gestions de Casanovas a França amb intenció separatista i al·ludia al fracàs d'un complot, «el qual es proposava l'establiment d'una república catalana independent». I afegia: «Si aquest complot hagués reeixit, no solament hauria representat una victòria antidemocràtica sinó que hauria separat Catalunya d'Espanya, la qual cosa no volem de cap manera.» Als seus escrits posteriors Miravittles no sols no confirmaria mai aquesta interpretació sinó que més aviat la contradiria.⁹⁹

98. Eduard PUIGVENTÓS, *Complot contra Companys: L'afer Rebertés i la trama catalanista per aconseguir la Generalitat durant la Guerra Civil*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Històrics, 2008.

99. Manuel CRUELLES, *El separatisme català*, p. 133.

Casanovas féu el 16 de març de 1937 al diari de Perpinyà *L'Independent* unes declaracions, que reproduí *La Dépêche du Midi* a Tolosa de Llenguadoc, en què digué una frase que no li perdonarien els del PSUC. Entre altres coses declarava:

Durant vint-i-cinc anys he defensat la llibertat dins la democràcia i la justícia, idees que m'han fet conèixer diverses vegades la presó, l'exili i la desgràcia. No renego de res, però us dic clarament: si en altres temps he estat l'advocat dels anarquistes quan aquests es trobaven acorralats i perseguits fora de tota justícia i de tot respecte humà, no ho seria avui quan tracten d'imposar-nos una dictadura [...]. Catalunya no pot acceptar de portar la careta que li ha imposat gent que no és catalana ni per raça ni per esperit. Per la seva estructura íntima, per les seves condicions físiques, a Catalunya li repugnen tant el comunisme com el feixisme, els quals desconeixen el valor intrínsec de l'individu, com l'anarquisme que nega els lligams de la sang i de la història.¹⁰⁰

El 23 d'abril de 1937 Casanovas adreçà a l'interior un missatge que publicà *L'Independent* el 7 de maig, quan Barcelona patia els enfrontaments armats que astoraven tothom: «El catalanisme no sols no té la culpa de cap dels desastres que han caigut sobre la nostra terra, sinó que és l'única penyora de salvació.» Per a Casanovas el patriotisme era l'única forma de superar els sectarismes i creia que si hagués predominat abans, «no presenciàriem abusos i pensades que no fan sinó entrebancar la formació del nostre exèrcit, comprometre el nostre crèdit a l'estranger i sotmetre la població a una colla de vexacions inútils».

Els Fets de Maig de 1937 foren precedits d'una llarga crisi de govern a la Generalitat. Primer els consellers de la CNT havien aprovat al Consell Executiu de la Generalitat el decret de cos únic de seguretat interior, en què s'havien de dissoldre els patrulles de control. Però el comitè de Barcelona de la FAI s'hi oposà a continuació i desencadenà una crisi inacabable, que només en aparença semblava superada tal com demostrà l'assassinat per anarquistes el 25 d'abril de Roldan Cortada, militant de la UGT i del PSUC, a més de secretari del conseller de la Generalitat Rafael Vidiella.

La violència indiscriminada que s'havia exercit durant mesos contra suposats enemics i desafectes del règim seria emprada ara per dirimir les diferències i les concepcions oposades entre els socis de govern sobre el significat pràctic del front anti-feixista i la manera d'aconseguir la recuperació del monopoli de la força legítima per part d'un govern d'unitat, exigint per la guerra. Les negociacions no es podien eternitzar després de la caiguda de Màlaga el 8 de febrer i abans de la caiguda de Bilbao

100. Joan CASANOVAS I CUBERTA, *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 212.

el 19 de juny de 1937. Les discrepàncies eren entre partits armats, i per les armes, ja que no podia ser per les urnes, era com es resoldrien les diferències polítiques.

S'havia aconseguit una reducció notable dels assassinats polítics, però en vuit mesos de govern d'ERC-CNT-PSUC no s'havia aconseguit ni que les patrulles de control fessin els seus escorcolls amb autorització oficial ni en presència d'agents regulars de l'ordre, ni que entreguessin tots els detinguts als tribunals populars, ni que deixessin d'aparèixer morts a les carreteres i als murs dels cementiris, ni que les patrulles de control dels pobles deixessin de continuar escapant a l'obediència de Barcelona, ni que desaparegués la coacció i la intimidació per a forçar a entrar dins de les col·lectivitats els petits empresaris agrícoles o industrials i de serveis, teòricament preservats pel decret de col·lectivitzacions. La Guàrdia d'Assalt enviada per evitar una tragèdia a la Fatarella, poble de la Terra Alta, no havia estat capaç d'impedir, el 26 de gener de 1937, l'assassinat de trenta-quatre presoners, que s'havien oposat a integrar la col·lectivitat que els volien imposar els anarquistes. Alguns dels assassinats pertanyien a ERC, al PSUC o a la UR i l'única manera de salvar la vida dels quaranta presoners restants va ser tancar-los a la Model de Barcelona i d'allí no sortiren fins després dels Fets de Maig de 1937. El 27 d'abril de 1937 va ser necessari donar mort a Antonio Martín, el *Cojo de Málaga*, a la Cerdanya, per recuperar el control de la frontera per la policia regular. La CNT es resistia a perdre aquelles parcel·les de poder que posseïa autònomament: la Telefònica, serveis públics com els transports urbans de Barcelona, les patrulles de control (que havien estat abandonades pel febrer pels membres del PSUC i d'ERC) i el control de passos de frontera com el de Puigcerdà.

Els Fets de Maig de 1937 costaren 338 morts (280 en combat i 58 assassinats) i molts ferits entre forces que es reclamaven totes antifeixistes, i encara que els combats acabaren oficialment sense vencedors ni vençuts, el resultat fou en primer lloc la pèrdua de la competència d'ordre públic per part de la Generalitat, un cop es va veure obligat Companys a demanar ajuda al Govern de la República. Fou el començament de la restricció progressiva de l'autonomia catalana efectiva. La segona conseqüència dels Fets de Maig fou la sortida dels ministres anarcosindicalistes del Govern de la República, amb la substitució de Largo Caballero per Negrín, i en tercer lloc, el mes següent, la sortida dels de la CNT-FAI també del Govern de la Generalitat. El POUM fou posat fora de la llei i Andreu Nin desaparegué assassinat. Foren dissoltes les patrulles de control i els cinc mil guàrdies enviats pel Govern de la República a Catalunya el dia 7 de maig dedicaren tot l'estiu a desarmar la rereguarda i a localitzar i confiscar els dipòsits d'armes dels anarquistes. El darrer arsenal fou confiscat el 20 de setembre, a l'antic col·legi dels escolapis de Sant Anton a Barcelona.¹⁰¹

101. Albert BALCELLS, *Justícia i presons, després de maig de 1937, a Catalunya*, p. 13.

RETORN DE CASANOVAS I PRÒRROGA DE LA LEGISLATURA FINS A L'ACABAMENT DE LA GUERRA

Casanovas tornà de França el 14 de juny de 1937. *La Vanguardia* del dia 16 de juny donava la notícia del seu retorn de París i de la seva instal·lació al palau del Parlament juntament amb les visites que li feren el vicepresident de la cambra, Jaume Serra Húnter, i el secretari d'ERC, Joan Tauler. Casanovas féu una visita brevíssima —segons el mateix diari— al president Companys i declarà «que se había enterado de la próxima reunión del Parlamento en su forzado alejamiento y que en vista de ello se había apresurado a regresar para ocupar su puesto en Barcelona». Era la convocatòria d'un plenari del Parlament pel Govern de la Generalitat així com la pèrdua de poder dels anarcosindicalistes allò que explicava el seu retorn.

El 21 d'aquest mes es reincorporà al seu despatx i residència al Parlament de Catalunya. Rebé la salutació escrita del cap del Govern, Negrín, i del president de les Corts espanyoles, Martínez Barrio.¹⁰² Azaña s'havia traslladat a València immediatament després dels Fets de Maig de 1937 i havia deixat lliure el Parlament de Catalunya. També tornà de França Ventura Gassol. El Dietari de la Generalitat registra que Casanovas va ser la primera personalitat cridada a consulta pel president Companys el 27 de juny de 1937 de cara a resoldre la llarga crisi de govern que s'arrossegava des de feia tres mesos. Casanovas declarà als periodistes que havia aconsellat un govern dels partits del Front Popular, frase que significava un govern ERC-PSUC, sense els anarcosindicalistes. Companys, que recuperava plenament les funcions executives, encara inclogué en el nou gabinet tres consellers de la CNT, però els llibertaris vetaren la incorporació com a conseller sense cartera de Pere Bosch Gimpera, d'Acció Catalana Republicana. El nou govern format el 30 de juny de 1937 es componia de tres consellers d'ERC (Sbert, Pi i Sunyer i Tarradellas) a més de Companys, que recuperava les funcions executives, un de la UR —Josep Calvet, que ocupà la cartera d'Agricultura tota la guerra—, un d'ACR —Bosch Gimpera de conseller de Justícia sense deixar de ser rector de la Universitat de Barcelona— i tres del PSUC, amb Comorera al front del crucial Departament d'Economia. Aquest govern duraria fins a l'acabament de la guerra. Els anarcosindicalistes, ara dividits i afeblits, haurien fet claudicar Companys en temps anteriors, però ara no estaven en condicions de fer-ho i oferiren al president de la Generalitat el justificant que aquest esperava per deixar-los fora del Govern, entestats a recuperar i mantenir al Govern català la mateixa proporció de llocs que tenien abans de maig, sense perdre'n ni un.

Casanovas es reuní amb la diputació permanent del Parlament de Catalunya el 2 de juliol per resoldre afers de tràmit, segons consta a la crònica diària oficial de la

102. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya, II*, Barcelona, Dau, 2009.

Generalitat. Segons l'Estatut interior, la legislatura durava cinc anys com a màxim i s'havia de procedir a noves eleccions després de la dissolució del Parlament tres mesos abans d'acabar el seu mandat. Amb anterioritat al plenari que havia de resoldre el dilema, Casanovas mantingué una llarga conversa amb el president Companys tal com registra el dietari oficial de la Generalitat. Per al fill de Casanovas tot això invalida la veracitat del pretès complot de novembre de 1936 així com el fet que el seu pare no havia volgut establir cap relació amb Torres Picart durant la seva estada a França.

Una conversa entre el president Azaña i el diputat a Corts Pere Coromines el 12 de juliol de 1937, tinguda a València, a la residència del primer a la Pobleta i ressenyada en el diari personal del president de la República, ens informa del parer d'aquest, favorable a unes eleccions a Catalunya i contrari a la pròrroga.¹⁰³ Azaña no acceptava el precedent que així s'havia fet a França durant la Primera Guerra Mundial. Advertia que França tenia aleshores deu províncies envaïdes, el seu parlament no havia deixat mai de funcionar i entre els seus diputats només tenia unes quantes baixes de guerra. La comparació amb el cas del Parlament de Catalunya no era vàlida. Coromines semblava estar-hi d'acord i lamentava que s'hagués prescindit del Parlament: «Ha sido un error, un disparate, impuesto por los sindicalistas.» «¡Ahora caen ustedes en la cuenta!», li respon Azaña.

Però Coromines temia que unes eleccions resultessin alterades i discutides per diversos motius. Podia produir-se un boicot de la CNT-FAI o, al contrari, l'entrada en el Parlament d'un contingent llibertari pertorbador. Podia ser que la UGT, dirigida pel PSUC, però amb molts afiliats que no eren d'aquest partit i que hi havien entrat per poder exercir la seva professió, intentés reduir els vots republicans en benefici dels marxistes. D'altra banda, l'absència d'una candidatura conservadora catalanista que suplís la Lliga podia treure vàlidesa a la consulta. Enfront d'aquestes objeccions de Coromines, Azaña mantingué, malgrat tot, la seva posició favorable a la convocatòria d'eleccions. Recordava a Coromines que ell ja havia dit al primer consell de ministres que havia presidit a València que calia renovar el Parlament català amb unes eleccions i havia provocat desconcert a Jaume Aiguader, d'ERC, ministre de Sanitat del govern de Negrín.

Aquesta opinió que Azaña formulava a Coromines, anava embolicada amb retrets contra el catalanisme:

Le repito a usted lo que he dicho a otros: el Estatuto está perdido por culpa de ustedes, por desatinadas ambiciones catalanistas y por blandura i lenidad ante las invasiones y chantajes sindicalistas. Deseo que se restablezca, pero todo el sistema, no en pedacitos. No puede restablecerse sin darle su base, que es democrática y parlamentaria. La autonomía no es despotismo de un grupo.

103. Manuel AZAÑA, *Memorias políticas y de guerra, II*, Barcelona, Crítica, 1978, p. 142.

Quan Coromines digué que el Parlament hauria d'aprovar els decrets de la Generalitat dels mesos anteriors, Azaña li respongué que eren una extralimitació de la Generalitat i obligarien el Govern de la República a presentar-hi recurs en contra. Semblava que Azaña no recordava que el Tribunal de Garanties Constitucionals estava fora de combat des de l'esclat de la guerra.

Coromines lamentava que la Generalitat s'hagués ficat en els afers de guerra creant el Departament de Defensa al començament del conflicte i liquidat després dels Fets de Maig. Era el reconeixement d'una extralimitació, un reconeixement segurament compartit per altres catalans. Coromines no tenia bon concepte ni de Tarradellas, ni de Companys ni de Casanovas:

Casanovas se cree el hombre de la situación, superior a Companys, y aspira a suplantarlo. Casanovas es ambicioso y presuntuoso, pero no tiene ninguna cualidad. Companys tiene por lo menos sobre él la ventaja de un cierto tacto, de una flexibilidad de que Casanovas carece.

De Carles Pi i Sunyer tenia Coromines bon concepte, però el veia esgotat. Resulta difícil saber si la majoria dels parlamentaris d'ERC compartien les opinions de Coromines, però segurament que bona part sí. No hi ha dubte que s'estava parlant de la possible successió de Companys, el prestigi del qual havia quedat molt desgastat pels esdeveniments.

De tota manera, aquesta conversa, per interessant que resulti, era un comentari privat entre dos polítics republicans moderats, un diàleg en què s'expressaven desitjos i opinions però no opcions públicament defensables. Val la pena afegir-hi altres consideracions, que no apareixen en aquella conversa. Si ERC i PSUC es presentaven separats a unes eleccions catalanes incrementaven les diferències que els separaven tot i ser socis de govern. Si es presentava una candidatura única ERC-PSUC, caldria discutir-hi les proporcions de cada un, que no podrien ser les mateixes de febrer de 1936, a les eleccions generals del Front Popular, i, d'altra banda, una llista unificada semblaria un plebiscit a favor del govern existent en contradicció amb un correcte pluralisme democràtic. La pròrroga era l'opció més realista i menys conflictiva encara que fos criticable que la decisió la prengué el mateix beneficiat, és a dir, el Parlament, tot i no poder-la prendre cap altra autoritat. Però la pròrroga no podia aconseguir revitalitzar el Parlament. La cambra corresponia a la situació de 1932, no a la de 1937 i, per tant, no podria recuperar el seu paper. Hauria de continuar limitant-se a vegetar fins que arribés la pau, que cada vegada era més improbable que fos favorable a la causa republicana.

Casanovas visità el president Azaña a València el 29 de juliol de 1937. Tots dos havien de passar per alt que no haguessin tingut contacte a Barcelona durant l'estada del president de la República, fet que Azaña continuava veient com a incor-

recció imperdonable. Casanovas li digué que havia hagut de deixar el Govern català el setembre de 1936 per ser contrari a l'entrada de la CNT-FAI. A l'exili havia temut per la seva seguretat i la del seu fill, però ara aquest ja estava en files i el considerava protegit. Casanovas considerava que Companys, Tarradellas i Pi Sunyer estaven desacreditats i calia una renovació en la presidència de la Generalitat. També s'oposava a les pretensions hegemòniques del PSUC: «Es imposible. Cataluña es el país menos comunista posible.»

Casanovas estava en favor de la pròrroga. La seva situació davant Azaña no era gens airosa. Sentia la necessitat de disculpar-se per haver tornat al palau del Parlament, quan era Azaña a qui no pertocava haver-hi estat i, en canvi, el president de la República el continuava considerant la seva residència a Barcelona:

Me explica por qué ha ocupado una habitación para dormir en el edificio del Parlamento catalán, mi residencia oficial. No pretendía apoderarse de ella. Allí sigue la insignia presidencial y los servicios que yo dejé y mis habitaciones, tales como estaban. No tenía donde meterse, y allí está mejor para su seguridad personal. Si yo pienso volver a Barcelona, podría buscarse un palacio. Le digo que hable de eso con el Gobierno.

Abans del plenari del Parlament de Catalunya del 18 d'agost de 1937 Casanovas optà per dimitir, conscient que li calia una revalidació, atesa l'oposició de què era objecte per part del PSUC. Aquest partit comptava només amb cinc diputats que havien estat elegits el 1932 com a membres de la Unió Socialista de Catalunya i com a aliats subordinats d'ERC, però el 1937 el PSUC era el poderós soci de govern d'ERC i estava en posició d'igualtat amb el partit de Casanovas.

Per tant, fou el vicepresident Serra Húnter qui presidí la primera sessió plenària del Parlament català des del començament de la guerra. Era el vicepresident segon, però Martínez Domingo, el vicepresident primer, estava exiliat com la resta dels diputats de la Lliga Catalana. Després de llegir i aprovar l'acta del 21 de juliol de 1936, es va passar a llegir la proposició de pròrroga de la legislatura fins a l'acabament de la guerra amb el compromís de celebrar eleccions dins els tres mesos posteriors al final del conflicte. A la proposició de llei, llegida i defensada pel Lluís Companys, s'argumentava que eren impracticables unes eleccions amb «milers de ciutadans de Catalunya [que] defensen, a centenars de quilòmetres del nostre país, la llibertat i el progrés social». ¹⁰⁴ També s'afegia un segon argument consistent que es podien descomptar de la durada legal de la legislatura els mesos de suspensió del Parlament d'octubre de 1934 a febrer de 1936, però aquest no era el justificant principal.

104. *La Vanguardia* del 7 de desembre de 1937 deia que eren setanta mil els soldats procedents de Catalunya destinats a la zona centre i a altres escenaris de guerra lluny del Principat.

Mentre la comissió es retirava per a dictaminar la proposició, Companys pronuncià un breu discurs. Ara no feia al·lusió als canvis socials ni a la seva identificació personal amb les organitzacions obreres, com havia fet mesos abans, amb el Parlament tancat, sinó que Companys es movia en les mateixes coordenades del govern Negrín, atès que adoptava la tesi que aquella no era una guerra per la revolució socialista sinó per la defensa de la democràcia i la independència nacional contra el feixisme:

La nostra lluita va quedar definida des dels seus inicis com una subversió de la casta militarista, i després s'ha convertit en una lluita per la independència territorial i espiritual d'Espanya, i depassant les nostres fronteres ha penetrat en l'àmbit internacional.

La proposició de pròrroga va ser aprovada per simple assentiment. A continuació es revalidaren els decrets dels governs, que havia aprovat en el seu moment la diputació permanent el 21 de juliol, 7 i 22 d'agost de 1936, el 22 de gener, 1 de març, 8 d'abril i 2 de juliol de 1937, alhora que es renovaven els plens poders concedits a l'executiu.

Llegida la carta de dimissió de Casanovas, s'obrí un debat, en el qual Comorera l'acusà des del banc del Govern i Casanovas es defensà des d'un seient elevat de l'hemicicle. S'ha conservat una foto que en dóna testimoni. En nom de la majoria d'ERC, Francesc Arnau declarà que el seu partit no acceptava els motius de la minoria del PSUC per a declarar la seva incompatibilitat amb el president del Parlament i no acceptava la dimissió de Casanovas. La versió del complot de novembre de 1936 semblava desmentida pel partit de la majoria, que no hauria pogut donar suport a Casanovas si realment aquest hagués intentat destituir Companys. Malgrat l'antagonisme latent entre Casanovas i Companys, ERC havia de rehabilitar el president del Parlament per mitjà de la seva majoria, ara que s'havia imposat la tesi de Casanovas de l'exclusió dels anarquistes del Govern, tesi que li havia costat l'ostracisme onze mesos abans.

Comorera recordà que, quan Casanovas havia arribat dos mesos abans a Barcelona, el PSUC havia declarat que no faria vida parlamentària mentre la presidís aquell personatge perquè «no havia justificat la seva intervenció en l'afer Rebertés i tampoc no havia justificat la seva deserció de Catalunya en les hores de perill per a la vida del nostre país». El PSUC sabia que no prosperaria el seu veto a Casanovas, però així l'esperava excloure de la successió en cas que Companys es veiés obligat a deixar la presidència de la Generalitat. No pensava en el benefici de Companys, però de fet l'afavoria. No es podia menystenir aquest suport indirecte després de l'evident desgast que Companys havia patit des de l'inici de la guerra. La reiterada condemna del separatisme per part del PSUC trobava un blanc idoni en la seva

oposició a Casanovas, malgrat que amb això deteriorava la imatge del Parlament, que el mateix PSUC, amb el seu frontpopulisme estricte, hauria d'haver reforçat. Era una manera de refermar el seu paper de soci insubstituïble de govern a Catalunya, en aliança amb el PCE, un paper que dins el Parlament català, donada la seva configuració derivada de la situació inactual de 1932, no es veia reflectida i que la pròrroga de la legislatura perpetuaria.

Comorera i el PSUC no podien perdonar a Casanovas que hagués equiparat comunisme i feixisme en les seves declaracions a Perpinyà. Casanovas es veia implícitament inclòs en la condemna de qualsevol tendència separatista per part del PSUC, una condemna que responia al propòsit de desmentir les acusacions de «nacionalisme petitburgès» que arribaven a Moscou contra el partit socialista unificat català.

La resposta de Casanovas a Comorera va ser contundent. Li recordà que el secretari general del PSUC havia optat per ser diputat de les Corts espanyoles i no podia votar en el Parlament català. L'observació era tan encertada que Comorera hagué de renunciar a votar en aquella sessió. Comorera no podia impugnar la permanència de Casanovas a la presidència parlant com a conseller d'Economia ni menys encara en nom del Govern. Ho feia, per tant, com a secretari general del PSUC sense permetre que fos Manuel Serra i Moret, que havia estat conseller i era el més notable dels diputats del PSUC, qui pronunciés l'atac contra Casanovas. El fet resulta significatiu tant si era per afany de notorietat del mateix Comorera, com si era per renúncia o repugnància a fer-ho per part de Serra i Moret, que ja havia patit desautoritzacions i sancions després del 6 d'octubre de 1934 dins la Unió Socialista de Catalunya i se'l suposava poc addicte al comunisme del partit. Casanovas també recordà al secretari general del PSUC que l'agost de 1936, quan havia naufragat el primer govern que ell mateix havia format amb tres consellers del PSUC pel veto dels anarcosindicalistes, també Comorera, Vidiella i Ruiz Ponseti havien hagut de deixar per un temps el país.

Aquesta escaramussa parlamentària no ha merescut cap atenció per part de l'excel·lent monografia de Pitarch sobre el Parlament català en els anys trenta, ni a la completa biografia de Comorera escrita per Miquel Caminal. Sols n'ha parlat i extensament el fill de Casanovas al llibre dedicat a la vida política del seu pare. I aquell debat resulta significatiu, sobretot de cara als esdeveniments posteriors. Al Diari de Sessions del Parlament de Catalunya se'n pot consultar la versió íntegra.

Comorera, que afirmava haver llegit la declaració de Rebertés davant del conseller de Governació, Artemi Aiguader, i del president de l'Audiència, Josep Andreu Abelló, digué que havia existit un complot per a eliminar el Govern de la Generalitat i que Casanovas s'oposà que la mateixa sort tingués el president Companys, assentint tàcitament a la resta. Era un delicte d'alta traïció. Segons Comorera, Rafael Vidiella, també conseller en aquell moment, havia demanat que l'afer fos

jutjat «secretament» per un tribunal popular, però ho fou per la Junta de Seguretat i Rebertés, empresonat a Montjuïc, «va desaparèixer». Aquí l'acusació de Comorera resultava relliscosa perquè el Govern en ple —i ell n'era aleshores conseller— no podia eludir la responsabilitat de la liquidació de Rebertés. També silenciava que Casanovas havia marxat a França amb coneixement ple del Govern de la Generalitat, un fet que Casanovas s'encarregà de remarcar.

Casanovas digué que la conversa al despatx del comissari general d'ordre públic Rebertés havia tingut lloc en anar ell, Casanovas, a intercedir per presos que eren detinguts injustificadament a presons clandestines. Casanovas havia coincidit casualment al despatx del comissari general amb Torres Picart, que anava a protestar per la detenció de membres d'Estat Català. Estigueren de seguida d'acord en la necessitat d'un canvi polític total. Casanovas havia dit que calia preservar el president de la Generalitat, que era la clau de volta del sistema. També llegí Casanovas un paràgraf de l'acta de la reunió de la Junta de Seguretat Interior, on Vidiella havia dit que Casanovas no havia comès cap acte delictiu. Ell, Casanovas, no havia desertat, sinó que havia marxat a l'estranger aconsellat per representants del Govern de la Generalitat, volia dir Tarradellas.¹⁰⁵ I hi afegí: «De la desaparició de Rebertés i de tants altres, la història en demanarà comptes.»

Llevat dels quatre diputats del PSUC que reclamaven una comissió investigadora de la conducta de Casanovas, els quaranta d'ERC votaren contra aquesta proposició i rehabilitaren amb el seu vot nominal la presidència de Casanovas. Romeva s'abstingué. Abans havia advertit que si bé aprovava la pròrroga del Parlament, no revalidava els governs formats al marge del Parlament excepte el format per Casanovas el primer d'agost de 1936 perquè era l'únic que corresponia a la correlació de forces present al Parlament. Romeva tampoc aprovava, com s'acabava de fer, l'obra i els plens poders concedits a tots els altres gabinets. S'abstingueren en la votació de rehabilitació de Casanovas el president Companys i els diputats d'ERC que eren consellers de la Generalitat.

Azaña persistí en privat en el seu parer que s'haurien d'haver celebrat eleccions a Catalunya i així ho manifestà en una conversa tinguda a València amb Comorera en presència de Dolores Ibárruri i de Checa el 13 d'octubre de 1937. Després de parlar de l'imminent trasllat del Govern de la República a Barcelona, decisió que la Pasionaria desaprovava, els comunistes plantejaren la conveniència de la reincorporació de la CNT al Govern de la República. Comorera preveia i considerava inevitable la reelecció de Companys com a president de la Generalitat, perquè no acceptaven Casanovas i el PSUC no podia presentar candidat. Azaña els recordà

105. Les actes de la Junta de Seguretat Interior han estat publicades a *Ordre públic i violència a Catalunya (1936-1939): Comitè Central de Milícies Antifeixistes, Junta de Seguretat Interior, Conselleria de Seguretat Interior*, introducció de Josep Lluís Martín Ramos, Barcelona, Dau, 2011.

que pel novembre hauria acabat la legislatura catalana, que la data s'havia vist llunyana quan s'havia votat la pròrroga: «Ya estamos en noviembre, y se ha perdido la ocasión de hacer una cosa buena, restaurando el sufragio universal en Cataluña.» Comorera digué que era de la mateixa opinió, però que ignorava la del president de la República. Azaña li respongué: «No iba yo a plantarme en Barcelona para decírselo a usted, Comorera.» La Pasionaria afegí: «Claro, si usted no ha venido a hablar con el Presidente.»

Azaña ho approfità per remarcar que amb el Govern a València o a Barcelona calia esmenar les extralimitacions de la Generalitat. Era clar que el trasllat del govern Negrín a Barcelona apuntava en aquesta direcció, confirmada pels fets posteriors, de minimitzar la capacitat de la Generalitat. Quan Comorera justificà les extralimitacions de la Generalitat per la desaparició de l'Estat, Azaña li respongué: «Muy bien, se aprovecha la rebelión militar para acabar con el poder del Estado en Cataluña y luego quiere usted disculparlo todo, alegando que el Estado no existía. Si hubieran ustedes cumplido con el deber de respetarlo, se habrían ahorrado el placer de la suplantación.» Comorera respongué: «No hay que olvidar la situación social en Cataluña, a consecuencia de la rebelión.» Azaña insistí: «No lo olvido. Pero no espere usted hacerme admitir el absurdo de que su revolución social y las usurpaciones de la Generalidad son la misma cosa y obedecen a los mismos móviles.» No hi havia manera de modificar el punt de vista d'Azaña, expressat per ell a altres polítics catalans, que la suplència del poder central havia estat una usurpació deslleial durant els primers mesos de la guerra. Azaña i Negrín, cada vegada més discrepants en matèria de guerra, estaven d'acord en la minimització de la Generalitat.

El PSUC persistí en la seva incompatibilitat amb Casanovas i no assistí a la sessió plenària següent del Parlament de Catalunya, que tingué lloc el primer d'octubre de 1937. La reunió corresponia a una obligació establerta a l'Estatut interior de Catalunya i va ser de pur tràmit. El Parlament s'havia de reunir com a mínim dues vegades durant l'any per a no considerar-se autodissolt. Només hi assistiren vint-i-quatre diputats aquesta vegada. S'honorà la memòria del diputat d'ERC Amadeu Colldeforns, mort en combat el 19 de juliol de 1936 a Barcelona a la Porta de la Pau; es decidí dedicar-li una placa a l'hemicicle i concedir una pensió a la seva vídua. Abans de tancar la breu sessió, Casanovas anuncià que es reunirien les comissions parlamentàries per a dictaminar els projectes de llei.

Aquest plenari del Parlament de Catalunya tenia lloc al mateix temps que es celebrava a la Llotja de València, a començaments d'octubre de 1937, una sessió plenària de les Corts de la República. Aquesta reunió, sense proposar-s'ho, hauria pogut contribuir a estimular la revitalització aparent del Parlament català. Era la quarta reunió plenària de les Corts des del principi de la guerra i hi assistiren cent vuitanta-cinc diputats; fins i tot alguns vingueren de l'estranger com Portela Valladares, el darrer cap del Govern abans del canvi provocat pel resultat de les elec-

cions de febrer de 1936. La cambra renovà la confiança a Negrín per aclamació després d'escoltar el seu informe ministerial. Negrín s'enorgullí del restabliment de l'ordre públic i de les garanties jurídiques. Joan Coromines, en nom d'ERC, protestà per les insídies que circulaven per a desacreditar la Generalitat atribuint-li gestions per a una pau de Catalunya per separat. En realitat aquells rumors servien per a justificar la reducció de l'autonomia catalana partint de la base de la desconfiança en la lleialtat del Govern català. Però, naturalment, això no ho va dir Pere Coromines a les Corts. Es tracta d'un comentari de l'historiador.

L'editorial del primer d'octubre de 1937 de *La Vanguardia*, portantveu aleshores de Negrín, remarcava la revaloració del Parlament espanyol i això afectava indirectament el de Catalunya:

Abundantes han sido las opiniones expuestas a lo largo de estos catorce meses, que daban por muerto i pedían el entierro definitivo del régimen parlamentario, piedra angular de la República [...]. Nadie piensa ya, dentro de la realidad española actual, que sea un armatoste inútil. Se le considera que es fuente de legalidad necesaria, expresión de la fuerza popular que nos asiste contra los rebeldes y que pudo, repetimos, tomar otros cauces, pero no lo hizo. Hace un año, lo recordamos bien, el mismo hecho [la convocatòria de les Corts] fue acogido con absoluta indiferencia. Hoy se advierte que el Parlamento representa uno de los soportes de nuestra razón contra los rebeldes, y como tal se le recibe reverentemente.

El plenari següent del Parlament de Catalunya tingué lloc el 9 de novembre de 1937, un mes després de l'anterior i a aquest sí que hi assistiren els diputats del PSUC perquè calia ratificar com a president de la Generalitat Lluís Companys i li concediren els seus vots. Acabava de traslladar-se a Barcelona el Govern de la República i amb aquest el president Azaña. Companys era conscient del desgast de la seva autoritat en haver estat incapaç d'evitar els excessos comesos a la rereguarda durant la primera part de la guerra i de l'amenaça que el trasllat del poder central republicà a Barcelona representava, fet que reclamava reforçar la posició del president de la Generalitat. El 9 de novembre declarava davant el Parlament que no es presentava a la reelecció. No existint cap alternativa, Companys anava a un èxit segur i per quaranta-vuit vots va ser revalidat en el càrrec, cosa lògica atès que s'havia prorrogat el mandat del Parlament que l'havia escollit. Només hi hagué un vot en contra, el de Pau Romeva, que justificà la seva posició, no perquè discrepés de la majoria en la justificació de la continuïtat del president de la Generalitat, sinó pel vot de confiança que la decisió comportava i per l'aprovació de la seva gestió fins al moment, cosa que Romeva no podia concedir. Companys, des de la seva posició triomfant, es pogué permetre elogiar el valor del vot de Romeva i presentar-lo com una mostra de la llibertat que regnava aparentment a la cambra.

Però segurament el paràgraf més significatiu del discurs de Companys després de la seva reelecció és el següent:

Hem viscut jornades que ens han colpejat i hem assistit impotents en l'acció però mai callats [...] al procés d'absurditats, d'infantilismes, de virtuts, d'heroïsmes, d'il·lusions, de desenganys, de neurosis col·lectives, tot el procés biològic pel qual passen els pobles quan de l'encadenament de la història sorgeixen commocions que presenten sempre la mateixa fase i que la història després ha de judicar i enalteix o blasma en els pobles i en els homes.

Recança i disculpa mostren a la vegada aquestes paraules del president d'una Generalitat que havia anat a la deriva i ara es trobava capdiminuída.

Convé advertir que sembla que algunes comissions del Parlament recuperaven certa activitat, encara que, pel fet de no deixar-ne constància en el diari de sessions, resulta molt difícil documentar aquesta activitat. Així, pel desembre de 1937, el conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer, va comparèixer davant de la Comissió de Cultura per donar compte de l'obra realitzada pel seu Departament, un discurs recollit al llibre *Una veu*, publicat per la Fundació Carles Pi i Sunyer el 1992, a cura de Francesc Vilanova. Però no sembla que la promesa activitat dictaminadora de els comissions permanents, una per cada departament de la Generalitat, recuperés el seu antic paper, encara que la diputació permanent decidí substituir finalment els membres de la Lliga Catalana, feia temps «absents», per uns altres.

La quarta reunió plenària del Parlament de Catalunya tingué lloc el primer de març de 1938, abans de l'ensorrament del front d'Aragó i de la ruptura de la comunicació terrestre de Catalunya amb la resta de l'Espanya republicana pel mes d'abril. Consistí en un extens informe de Josep Tarradellas com a conseller de Finances sobre l'obra en aquest terreny del Govern català des del 19 de juliol de 1936. Atès que l'informe no va anar seguit de debat, es pot considerar aquell un plenari de tràmit per més interessant que fos el resum que Tarradellas presentà de la seva obra. A més de trobar-se reproduït al Diari de Sessions del Parlament, va ser publicat en forma d'opuscle: *L'obra financera de la Generalitat de Catalunya*. Aquest plenari del primer de març de 1938 es celebrà un mes just després de la sessió plenària de les Corts de la República, celebrada a Montserrat. A partir de la tardor de 1937 s'observa que les dates de les convocatòries de l'assemblea catalana són molt properes o coincideixen amb les de l'assemblea espanyola, com si una reunió de l'espanyola exigís ser imitada per la catalana a fi d'evitar la sensació d'inactivitat d'aquesta.

El discurs de Tarradellas partia d'una tesi bàsica: si la Generalitat no hagués superat els límits que l'Estatut de 1932 posava a les seves competències, no s'hauria pogut ocupar la meitat oriental de l'Aragó, s'hauria produït el col·lapse de la

banca, del comerç i de la indústria a Catalunya, no s'hauria pogut convertir una part considerable d'aquesta darrera en productora d'armaments i la sort de la República sencera hauria estat molt diferent. Era una resposta a les acusacions d'extralimitació que les autoritats republicanes espanyoles retreien a la Generalitat, a la vegada que aquelles posaven en dubte la rellevància de la contribució catalana a l'esforç de guerra. Naturalment, una explicació de la política financera de la Generalitat, creant noves fonts fiscals, no tenia per què referir-se al marc econòmic advers, però, de fet, Tarradellas l'eludia en no fer-ne referència. El cost de la vida s'havia quadruplicat mentre que els salaris només s'havien duplicat i l'índex de la producció industrial havia baixat a la meitat del que presentava abans de la guerra. La penúria d'aliments era greu i encara ho seria més.

EL SEGON EXILI DE CASANOVAS EN PLE RETROCÉS DEL PODER DE LA GENERALITAT

Després de la reunió de març, el Parlament català ja no celebrà més sessions plenàries fins al primer d'octubre de 1938. I és que un fet afeblí la seva existència ja prou precària. Casanovas marxà de Catalunya a França a finals de març de 1938 i ja no hi tornà malgrat la gestió del vicepresident del Parlament, el catedràtic de filosofia de la Universitat de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans Manuel Serra Hünter, que, per mitjà del fill de Casanovas, l'instà que tornés perquè la seva absència era mal vista per molts diputats. És possible que Casanovas marxés per fer gestions a França per aconseguir la intervenció del seu Govern de cara a un armistici a la Guerra Civil espanyola, gestions que fracassaren. Si el primer exili —forçat i temporal— del president del Parlament —de novembre de 1936 a juny de 1937— havia afeblit el legislatiu català, el segon —voluntari i definitiu— havia de tenir efectes encara pitjors damunt la mateixa institució, sobretot amb la dimissió que el seu president presentà del seu càrrec a Tarradellas com a secretari general d'ERC el 13 d'abril per telegrama i el 23 del mateix mes amb una carta lacònica. El fet de posar el seu càrrec a disposició de la directiva d'ERC i no de la mesa del Parlament, com hauria estat regular, permetia al partit majoritari retenir la dimissió de Casanovas en espera de nous esdeveniments, però era una situació força incòmoda encara que el partit de la majoria parlamentària va optar per no resoldre-la fins al primer d'octubre de 1938, gairebé cinc mesos més tard.

A finals de març de 1938, la marxa de Casanovas amb passaport diplomàtic, emès el 3 de febrer d'aquell any «en misión oficial, para Europa, valedero por un año», tingué lloc quan el front d'Aragó s'havia començat a enfonsar, quan Barcelona patia els pitjors bombardeigs des del començament de la guerra, però quan encara Lleida no havia caigut en mans dels nacionals, fet que esdevindria el 3 d'abril. Encara, però, no havien arribat els enemics de la República a la Mediterrània, fet

que tingué lloc el 14 d'abril, amb què es tallà la comunicació terrestre entre Catalunya i la resta del territori republicà. La dimissió de Casanovas coincidí pràcticament amb aquest fet, que semblava condemnar la República a capitular.

Aquesta vegada Casanovas no concedí entrevistes ni publicà missatges com en el seu exili anterior. No era fàcil justificar la seva renúncia i no ho podia fer fins que fos acceptada pel seu partit. Esperaria que la successió estigués resolta per parlar. Mentrestant, a l'estiu de 1938, Catalunya esgotava les seves darreres reserves humanes i materials en la batalla de l'Ebre, destinada a demostrar a l'exterior que la República encara podia emprendre ofensives, encara que la de l'Ebre fos de seguida neutralitzada.

No es podia convocar un altre plenari del Parlament sense afrontar la qüestió de la presidència i es deixaren transcórrer cinc llargs mesos. Potser es confiava de convèncer Casanovas que retirés la seva dimissió. Segurament es temia la reacció del PSUC, soci de govern, quan es comunicés oficialment la dimissió. Potser s'intentà, sense èxit, convèncer Serra Húnter que succeís el president dimissionari, que era la solució més simple i menys conflictiva a causa del seu caràcter automàtic. Probablement es temia que, en cas de substituir Casanovas, aquest restés amb les mans lliures per a fer declaracions enutjoses des de França, com així passaria. Tot plegat pot explicar el gran retard a afrontar la situació generada per la dimissió del president del Parlament, un retard que paralitzava la convocatòria d'un plenari de la cambra.

Manuel Serra Húnter no volgué succeir Casanovas i presentà la dimissió, tal com ell mateix declarà, sense més explicacions, davant la sessió del Parlament que presidí inicialment el primer d'octubre de 1938, de manera que el Parlament, sense president ni vicepresident, havia de cobrir les vacants.¹⁰⁶

Poc abans, el 30 de setembre de 1938 les Corts de la República celebraren la seva sisena sessió plenària des del començament de la guerra i es reuniren a Sant Cugat del Vallès. La batalla de l'Ebre havia fracassat; a Munic els governs de Londres i de París acabaven de concedir a Hitler, amb el suport de Mussolini, l'annexió dels Sudets en perjudici de Txecoslovàquia. La República espanyola estava sentenciada internacionalment de forma definitiva. Cap esperança d'un armistici amb mediació anglofrancesa, seguit d'un plebiscit, amb la salvaguarda de l'autonomia catalana, tal com Josep M. Batista i Roca havia proposat a Londres com a representant oficiós del president Companys.

106. Serra Húnter romangué a Barcelona fins a l'evacuació del personal polític poc abans de la rendició de Barcelona el 26 de gener de 1939. La seva dimissió havia estat un acte d'independència i la seva actitud discretament crítica li valdria la designació, el 18 d'abril de 1940, ja a l'exili, com a membre del Consell Nacional Català, nomenat per Companys, seguint el parer majoritari a ERC que aquells dels seus membres que havien manat durant la guerra havien de restar apartats a més d'excloure els del PSUC. Serra Húnter representava el sector crític del partit pel que feia a Companys.

Davant cent quaranta-nou diputats Negrín explicà les dues remodelacions de govern que havien tingut lloc des del març anterior, la d'abril amb la dimissió d'Indalecio Prieto al Ministeri de Defensa, i la crisi d'agost, en la qual ERC havia retirat el ministre que la representava, Jaume Aiguader, per manifestar la seva oposició a la política d'absorció constant de competències i de minimització de la Generalitat, alhora que el Partit Nacionalista Basc retirava el seu ministre, Manuel de Irujo, en senyal de solidaritat. Negrín havia pogut substituir un ministre d'ERC per un del PSUC i un ministre del PNB per un d'Acció Nacionalista Basca. Així Negrín havia eludit la intervenció del president Azaña en reduir les proporcions de la crisi a una simple remodelació. Quan Santaló, en nom d'ERC, va prometre el seu suport al Govern però criticà l'absència dins d'aquest del nacionalisme català i del basc, Negrín li respongué que no acceptava suports condicionals i advertí que si se li posaven dificultats podia recórrer a la declaració de l'estat de guerra, que encara restringiria més les minses llibertats subsistents i portaria a l'eclipsi total de les mateixes Corts. Amb aquesta amenaça i la manca de cap alternativa efectiva, Negrín aconseguí novament la confiança i els plens poders per aclamació, una forma poc parlamentària i poc rigorosa d'aprovació.

Aquesta sessió va resultar humiliant per a ERC a causa de la manera com Negrín explicà la crisi d'agost. Presentà els dirigents catalans oferint una suspensió temporal de l'Estatut català a canvi d'una major presència catalana al Consell de Ministres, proposta anterior a la crisi d'agost. En haver rebutjat aquesta proposició, Negrín es presentava com a fidel garant de l'Estatut de Catalunya enfront de les discutibles maniobres dels dirigents del catalanisme republicà, que apareixien com a disposats a una renúncia d'autonomia a canvi de ministeris. Ni ell ni Azaña volien admetre que, si l'Estat havia ampliat enormement el seu poder damunt la societat en funció de la guerra i la revolució, pretendre mantenir l'àmbit de la Generalitat com abans de la guerra i encara sense la competència d'ordre públic i de censura, equivalia a reduir la seva esfera a la d'una antiga diputació provincial, tal com escrivia Companys a Negrín el 23 d'abril de 1938.

Arran de la remodelació del Govern de la República l'agost de 1938, el Govern de la Generalitat sortí molt afeblit perquè ERC considerava que el PSUC, el seu soci de govern, no sols no li havia donat el suport necessari en defensa del Govern autònom sinó que s'havia posat incondicionalment a les ordres de Negrín, del PCE i de la seva política inflexible de guerra.

El PSUC, que es podia considerar entre els vencedors a les jornades de maig de 1937, s'havia trobat afectat per la pèrdua d'autogovern de Catalunya, que era el marc en què s'havia mogut el partit, de forma independent, des de la seva fundació, sense esperar el vistiplau ni de Moscou ni de Madrid. Després de maig de 1937 l'única manera d'evitar convertir-se en simple filial del PCE fou prometre a Moscou convertir-se immediatament en un partit comunista, és a dir, estalinista, tal

com va fer Comorera el 20 de febrer de 1938.¹⁰⁷ Això comportava imitar el PCE, trencar amb els orígens socialistes de molts dels dirigents i aparcar el catalanisme, que Togliatti condemnava en els seus informes a Moscou com a «nacionalisme petitburgès». Tot plegat, després de la guerra, havia de comportar severes pèrdues per expulsió o abandó, de manera que, el 1943, al comitè central del PSUC només quedaria un terç del comitè del moment de la fundació, esdevinguda set anys abans.

EL PARLAMENT A LES ACABALLES DE LA GUERRA CIVIL

Però hem de tornar enrere. Fou en el context depriment i amenaçador de la tardor de 1938 quan es reuní, el primer d'octubre de 1938, el Parlament de Catalunya per resoldre la successió de Casanovas i de Serra Húnter. Fou elegit president Josep Irla per 36 vots, amb 4 en blanc, com a vicepresident primer fou escollit Antoni Rovira i Virgili per 38 vots i 2 en blanc i com a vicepresident segon sortí Manuel Serra i Moret per 32 vots i 8 en blanc.

Josep Irla, de seixanta-dos anys, era un polític amb llarga trajectòria i notable influència dins de la circumscripció de Girona. Tenia amb els seus germans una fàbrica de manufactures de suro a Sant Feliu de Guíxols. El darrer dels successius càrrecs que havia tingut Irla des del 1931 fou el de director general de Patrimoni i Rendes sota les ordres del conseller de Finances, Josep Tarradellas, que el tenia com a home de confiança.¹⁰⁸ També estava ben considerat per Companys. Figura de segona fila, Irla no havia participat en les pugnes internes del partit, dins el qual no tenia enemics.

El Parlament també ratificà els acords de la diputació permanent, reunida els dies 2 i 20 de setembre de 1937, 6 de novembre i 9 de desembre del mateix any, 12 de gener de 1938, 14 de març, 20 d'abril i 1 de setembre del mateix any, reunions totes de pur tràmit i destinades a prorrogar els pressupostos trimestrals de la Generalitat i a aprovar transferències de crèdits entre partides d'aquests.

A la presidència del Parlament Irla no era per a Companys un antagonista potencial com havia estat Casanovas. Rovira i Virgili, l'intel·lectual de més prestigi d'ERC, no podia ocupar el càrrec per la seva sordesa progressiva, però, elegit com a vicepresident segon, bloquejava el possible ascens a la presidència d'un membre del PSUC, com era en aquell moment Serra i Moret, en cas de vacants successives. ERC s'assegurava el control de la mesa del Parlament davant un futur que es preveia molt difícil i dramàtic. També foren renovats els secretaris del Par-

107. Josep PUIGSECH, *Nosaltres, els comunistes catalans: El PSUC durant la Guerra Civil*, Vic, Eumo, 1999, p. 78.

108. Felip CALVET i Josep M. ROIG I ROSICH, *Josep Irla, president de la Generalitat de Catalunya a l'exili*, Barcelona, Teide, 1981; Mercè MORALES, *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, Barcelona, Base, 2008.

lament perquè Martí Rauret havia dimitit. Josep Folc i Pere Lloret foren elegits tots dos per trenta-vuit vots i dos en blanc. Se sabia que Irla es mantindria en l'estricta legalitat estatutària, com així succeiria, i que estava lluny de la tendència autode-terminista i independentista, existent abans de la derrota republicana i a la qual Casanovas se sumaria al mes següent de l'elecció d'Irla. Durant l'exili Irla no es va deixar portar en aquesta direcció, que un moderat com Carles Pi i Sunyer compartiria, en canvi, a Londres durant un temps.

El president Irla encara convocà una sessió informativa el 24 de desembre de 1938 per tal que Pere Bosch Gimpera expliqués en seu parlamentària el treball realitzat pel Departament de Justícia durant el darrer any i mig amb el propòsit de recuperar la normalitat del funcionament dels diferents serveis, centrada l'atenció en els tribunals i les presons.¹⁰⁹

Arran de la seva dimissió Casanovas havia quedat lliure per a oposar-se a la política imperant, però també restava fora de l'organigrama i descartat de la possible successió de Companys, alhora que el seu exili voluntari força abans de la derrota definitiva era molt discutible i reduïa la seva autoritat. Si no hagués dimitit hauria ocupat la presidència de la Generalitat a l'exili després de l'afusellament de Companys, de manera similar a com Martínez Barrio succeí Azaña com a president de la República. Res feia preveure la mort de Casanovas el 1942 a França.

Va ser el dia 11 de novembre de 1938 quan aparegué novament a *L'Independent* de Perpinyà un missatge de Casanovas titulat: «Jo demano la pau i l'aplicació a Catalunya del principi de les nacionalitats». El seu judici era sever:

El joc dels partits i dels partidismes ha durat massa; és hora d'enterrar-los. Temps ha que els partits són morts, temps ha que no responen a cap realitat viva i que no obeeixen a cap altra cosa que a l'obstinació cobejosa dels qui, en llur nom, usdefruitzen càrrecs i monopolitzen representacions.

Per a Casanovas només el patriotisme català podia superar aquella situació depriment. Calia «abreujar el martiri de Catalunya i refer la Pau com més aviat millor»:

Els catalans no han volgut aquesta guerra, que no era dins la tradició de la nostra política i que, moralment i materialment, ens ha estat imposada des de fora. Cal, doncs, retrobar el clima de convivència civil i de solidaritat patriòtica. La reconciliació de tots els catalans és el preludi de la pau.

109. FRANCISCO GRACIA ALONSO, *Pere Bosch Gimpera*, p. 379; ALBERT BALCELLS, *Justícia i presons després de maig de 1937 a Catalunya*; RAFAEL TASIS, *Les presons dels altres: Records d'un excarceller d'ocasió*, Barcelona, Pòrtic, 1990.

Era prematura aquella proposta de reconciliació nacional catalana, que no podia ser escoltada en aquell moment pels homes de la Lliga Catalana, que molt aviat tornarien a Catalunya com a vencedors encara que després veurien que com a catalans també estaven derrotats. Però —fora dels àmbits anarquista i marxista— la proposta de Casanovas era encertada a llarg termini, encara que a massa llarg termini per a tenir validesa política pràctica.

Casanovas considerava peril·litzada la legislació constitucional vigent. Entrava a una crítica dels tretze punts de Negrín. No creia en un plebiscit en què l'autonomia catalana no tindria cap paper:

Sols una Catalunya reconciliada i unida, acarada amb les seves responsabilitats supremes, purificada d'influències estranyes, però conscient de les seves afinitats de raça i de cultura, esdevindrà, entre els Pirineus i la Mediterrània, un factor d'equilibri i d'ordre.

Se sobreentenia que, per a una solució com aquella, calia la intervenció protectora de França, la resignació del general Franco i la revolta contra el govern Negrín. Cap de les tres condicions era plausible i el missatge de Casanovas semblava més escaient de cara al futur exili que per a trobar una solució apta per a la realitat d'aquell moment precís.

El president Negrín pensà que era millor publicar a *La Vanguardia* el missatge de Casanovas que deixar que corregués de mà en mà clandestinament. Esperava així obligar ERC a condemnar Casanovas i a refermar l'obediència al seu govern per part del principal partit catalanista. Li semblava tan evident l'alta traïció de Casanovas que no es parà a pensar que la maniobra se li podia girar en contra, com així fou. *La Publicitat* i Acció Catalana, per indicació de Nicolau d'Olwer, es prestaren a la condemna de Casanovas, però *La Humanitat* i el *Diari de Catalunya*, portantveus respectius d'ERC i d'Estat Català, mantingueren silenci, un silenci que sorprengué i ofengué tant Negrín com els comunistes com les autoritats espanyoles republicanes en general. El diari portaveu de Negrín, *La Vanguardia*, declarava el dia 16 de novembre: «Si retorna Casanovas, se le llevarà ante el Tribunal de Alta Traición.» I, adreçant-se amenaçadorament a la resta dels catalanistes, afegia: «Y si algunos, que no comprendiendo el entronque fatal del destino catalán al destino de la hispanidad, sirven el espíritu de capitulación, noble es advertirles que están más cerca del piquete de ejecución que del éxito.»

Malgrat que el missatge de Casanovas incloïa implícitament ERC dins les seves crítiques, els seus dirigents compregueren que no els convenia fer el joc al govern Negrín en aquelles circumstàncies tan negatives per al futur nacional de Catalunya.

Fins al 21 de gener de 1939 Negrín no donà l'ordre d'evacuació dels parlamentaris i del Govern catalans cap al nord, cinc dies abans de l'entrada dels nacionals

a Barcelona sense trobar resistència. L'ocupació total de Catalunya finalitzà el 10 de febrer.

Independentisme, unió dels catalanistes, retirada de tots els polítics que no havien aconseguit evitar la catàstrofe —incloent-hi el president Companys, però sense esmentar-lo— serien les tesis que reapareixerien dins del missatge de Casanovas del 23 d'abril de 1939, diada de Sant Jordi. Casanovas no renunciava a tenir un paper polític rellevant, però estava encara més fora de joc que la resta dels dirigents exiliats. Moriria el juliol de 1942 en un poblet proper a Besiers.

Com a recapitulació es pot dir que el Parlament de Catalunya estigué condemnat a la inoperància durant tota la Guerra Civil. L'oposició parlamentària era a l'exili. L'oposició lleial de Pau Romeva només podia ser testimonial. Els governs de la Generalitat es formaren al llarg de tota la conflagració al marge del Parlament i, llevat del presidit per Casanovas a començaments d'agost de 1936, no guardaren relació amb la correlació de forces de la cambra, que corresponia a una consulta electoral celebrada tres anys i mig abans de la fractura del 19 de juliol de 1936.

El primer exili —forçat i de gairebé set mesos— del president del Parlament, entre novembre de 1936 i juny de 1937, afeblí encara més el paper de la institució, mentre que la seva seu era ocupada pel president de la República entre octubre de 1936 i maig de 1937, a proposta del Govern de la Generalitat, un fet que revelava manca de valoració del Parlament i de confiança en el futur d'una institució per a la qual ERC hauria hagut de tenir més consideració, si més no perquè era on conservava una gran majoria, i el Parlament era una carta de la qual, de moment, no podia fer ús però podia ser valuosa en un futur hipotètic.

Foren cinc les sessions plenàries que el Parlament de Catalunya celebrà al llarg dels tres anys de la Guerra Civil, però la primera no es convocà fins al 18 d'agost de 1937, davant la necessitat de prorrogar la legislatura atesa la proximitat del seu final legal.

La inoperància del Parlament català persistí després que sortiren del Govern els anarcosindicalistes, hostils al règim parlamentari, del qual eren absents. Per a sortir de la seva hibernació, la cambra necessitava una renovació electoral que resultava inviable arran de la dràstica restricció imposada al pluralisme polític per la Guerra Civil. Així doncs, el Parlament, institució bàsica i encarnació de la democràcia autònoma catalana, romangué marginat durant tota la guerra, abans i després dels Fets de Maig de 1937, i la seva minimització assolí dimensions superiors a la de les Corts de la República, que també en resultaren molt afectades malgrat que la Guerra Civil es presentava com la lluita aferrissada entre els enemics i els defensors de la democràcia republicana nascuda el 1931.

El segon exili, aquest ja voluntari, emprès pel president del Parlament, Joan Casanovas, a partir de març de 1938, seguit de la seva dimissió des de França, no beneficià la institució durant un llarg parèntesi de temps i la qüestió només es

solucionà amb l'elecció d'un nou president el primer d'octubre de 1938, quan la guerra estava virtualment perduda per a la República i quan el Govern de la Generalitat, compost bàsicament de dos partits: ERC i PSUC, feia aigües fins al punt de desfer-se quan passà la frontera el febrer de 1939. Casanovas es presentà com a alternativa a Companys els primers mesos de l'exili sense aconseguir substituir-lo malgrat les crítiques que rebia el segon.

La vida anòmala i eclipsada del Parlament de Catalunya és la representació d'una legalitat i d'una legitimitat no abolides pel canvi revolucionari, però alterades per aquest, en un context bèl·lic incert i desfavorable. Durant el període en què Catalunya arribà a una situació pràctica d'estat associat, entre final d'agost de 1936 i maig de 1937, el Parlament, la màxima expressió d'autonomia democràtica catalana, no funcionà i això fou un reflex de la insalvable divisió dels catalans.

Les Corts de la República celebraren sis sessions plenàries entre octubre de 1936 i octubre de 1938, sense comptar la dramàtica reunió al castell de Figueres abans de passar la frontera. El Parlament de Catalunya celebrà cinc plenaris entre l'agost de 1937 i l'octubre de 1938, amb la diferència que tingueren lloc tres plenaris de les Corts abans del primer del Parlament català.

A diferència de la diputació permanent de les Corts republicanes, que encara intervingué després de la desfeta i durant el primer exili a França, la diputació permanent del Parlament de Catalunya no hi tingué cap paper.

El tema tractat aquí és útil per a analitzar la pervivència d'un organisme representatiu d'una època anterior als canvis revolucionaris com a resposta a una guerra civil, durant la qual el Parlament no podia desaparèixer mentre predominés la tesi que l'antiga legalitat no havia de ser abolida, sinó que havia de legalitzar els canvis que aquella no havia previst. Font legitimadora del poder, el Parlament català subsistí fins a la desfeta encara que resultà força minimitzat.

Però, quinze anys més tard, encara s'hagué de recórrer al vot dels seus diputats supervivents quan Josep Tarradellas, després de la renúncia d'Irla, fou investit, el 1954 a Mèxic, com a president de la Generalitat a l'exili, una situació que havia de durar vint-i-tres llargs anys fins al retorn de Tarradellas a Catalunya el 1977. Gairebé la meitat dels diputats del Parlament català moriren fora de l'Estat espanyol, mentre que dins el seu territori n'acabaren els seus dies un trenta-dos per cent.

La reconstrucció del poder de la Generalitat durant la Guerra Civil espanyola

Una societat on no hi ha normes clares i on els qui se les salten no corren perill de ser perseguits ni exclosos, camina vers la seva disgregació i encara més si està en guerra. Durant els primers nou mesos de la Guerra Civil això ho sabien tan bé els revolucionaris de la CNT, de la FAI i del POUM com les forces que veien més clara la qüestió, com ERC, ACR, la Unió de Rabassaires i el PSUC, producte aquest darrer de la fusió recentíssima de socialistes i comunistes a Catalunya, un partit adscrit a la Internacional Comunista, però peculiar, amb una procedència majoritària socialdemòcrata i per això els denominarem socialcomunistes i no comunistes a seques malgrat que havien de seguir la mateixa línia que el partit «germà», el PCE.

Una situació revolucionària en el context d'una guerra civil es caracteritza per la pèrdua de validesa de les normes anteriors sense que les noves s'hagin establert i això genera l'angoixa corresponent a la inseguretat. Com declarava Nicolau d'Olwer, màxim dirigent d'ACR i governador del Banc d'Espanya, al començament de la guerra: «Tots estem d'acord que el triomf sobre els militars insurgents ha portat un nou ordre de coses; el que n'hem dit ordre revolucionari. Que sigui tan revolucionari com es vulgui, però que sigui un ordre.»

No hi ha llibertat sense seguretat i sense respecte a la legalitat. La revolució venia a suspendre la legalitat vigent en nom de la igualtat. La justícia és alhora legalitat —un fet social— i igualtat o equitat entre els individus —una virtut—, però la revolució considerava que la legalitat era incompatible amb la igualtat perquè la primera defensava la propietat privada dels mitjans de producció. De cop restà deteriorat greument l'estat de dret. Sense aquest desapareix la seguretat, que és la primera de les llibertats. Quan manca el poder arbitral d'un poder suprem per haver perdut aquest el monopoli de la força legítima, la inseguretat tendeix a la desintegració de la societat.

La violència incontrolada a la rereguarda catalana i aragonesa no fou superior a la que exerciren els sollevats contra la República allí on s'imposaren des del primer moment amb assassinats polítics en nombre fins i tot superior en molts casos, després canalitzats per l'Estat dels insurrectes amb consells de guerra sense garanties mínimes. Però això no alterava el fet que a la zona republicana, mentre la vida dels ciutadans i el seu dret a defensar-se davant d'un tribunal no estiguessin garantits pel poder polític, resultava que la violència no sols amenaçava els sospitosos d'identificació amb l'enemic, sinó també tota la resta que no participava en la suplantació de la justícia per la venjança i en la substitució del combat arriscat a camp obert per la represàlia sense risc per part dels botxins a la rereguarda.

Com escrivia el cenetista Joan Peiró el 24 de setembre de 1936 al diari matoroní *Llibertat*:

[...] els moderns vampirs, els irresponsables, vessen la sang per vessar-la, com si el seu fi únic fos la deshonra de la revolució i dels revolucionaris, que avui sols poden triomfar damunt les terres hispàniques i a l'ànima del poble, palesant amb els propòsits i per la superioritat dels fets la superioritat universal de la causa de la llibertat i de la justícia que tots diem defensar.

En altres paraules, no podia ser comparable el comportament dels antifeixistes, defensors de la democràcia, i dels feixistes, enemics d'aquesta. D'altra banda, a Peiró, treballador industrial i urbà, li preocupava el divorci que podia produir-se entre la pagesia i la revolució. Amb aquest motiu escrivia al mateix diari el 29 de setembre de 1939:

Aneu, ara, a parlar-li de revolució, a la pagesia de les diferents contrades de Catalunya. Us diran que es malfien de vosaltres. Us diran que els emissaris de la revolució ja han passat pel camp. Per redimir-lo? Per ajudar-lo a redimir? Hi han passat per robar els qui, a través dels anys i dels segles, han estat robats pels qui la revolució acaba de vèncer.

Sobre la indefensió de republicans lleials només cal recordar el cas del comandant Frederic Escofet, comissari general d'ordre públic de la Generalitat, cap de la victòria damunt el cop militar del 19 de juliol de 1936 i, això no obstant, obligat a exiliar-se temporalment; el del conseller de Governació de la Generalitat, Josep M. Espanya, obligat a fer el mateix un mes i mig després; el del conseller de Cultura Ventura Gassol, que hagué de fugir a França per les amenaces de la FAI en el mes d'octubre; el del mateix president del Parlament i conseller primer fins al setembre de 1936, Joan Casanovas, exiliat el novembre del mateix anys acusat sense proves de complot contra el Govern de la Generalitat. El cas d'Escofet fou exemplar. Enviat a França a comprar armes, no acceptà ser agregat a l'ambaixada a Brussel·les,

tornà a Catalunya pel maig de 1937, anà la front d'Aragó, on fou ferit pocs dies després d'arribar-hi a la contraofensiva de la batalla de Belchite. Un cop curat, es reincorporà a temps per a participar a la conquesta de Terol. Tornà a ser ferit i Companys el féu cap dels Mossos d'Esquadra, simple guàrdia personal del president aleshores.

Les persones abans esmentades, com a mínim, salvaren la vida, però no així el dirigent sindicalista portuari de la UGT Desideri Trillas, assassinat pocs dies després del 19 de juliol de 1936, el periodista catalanista republicà Josep M. Planas, assassinat el mes d'agost, els trenta-quatre pagesos de la Fatarella que pel gener de 1937 s'oposaren a la col·lectivització forçosa que els volien imposar uns anarquistes, o Roldan Cortada, ugetista i secretari del conseller Rafael Vidiella, del PSUC, assassinat el mes d'abril del mateix any per anarquistes de l'Hospitalet de Llobregat, un feu de l'anarquisme intransigent. I aquests són només uns pocs exemples.

En una situació de transició com aquella els revolucionaris extrems no poden ajornar indefinidament la seva integració en el poder públic en procés de recuperació i quan ho fan intenten imposar-li les seves concepcions, que són contràries a les del marc en què s'han inserit, propi d'unes circumstàncies menys conflictives i sense que, en un context revolucionari, no es pugui confiar més que en una part probablement minoritària dels jutges, policies, militars, secretaris d'ajuntament i altres funcionaris amb capacitat executiva i que procedien de la legalitat anterior amb la seva normativa corresponent.

Durant els dos primers mesos de la guerra els anarcosindicalistes renunciaren a liquidar la Generalitat i la República per necessitat i no per ingenuïtat ni per generositat ni per càlcul. El Comitè Central de Milícies Antifeixistes no s'arribà mai a plantejar la substitució de la Generalitat i la destitució del partit del Govern, ERC, tot i que tant l'una com l'altra es veien sotmesos a una condició d'impotència. La mateixa ERC formava part de manera subordinada del CCMAF. No hi hagué dualitat de poders sinó atomització del poder a la Catalunya de l'estiu de 1936. El cop militar fracassat provocà el col·lapse del poder estatal a Catalunya i amb aquest el de la Generalitat, al mateix temps que tenia lloc una reacció revolucionària socialitzadora dels mitjans de producció, sense direcció central, acompanyada d'una repressió incontrolada dels suposats enemics de la República: empresaris, propietaris, votants de dreta i, sobretot, catòlics seglars i clergues, la majoria dels quals havien estat totalment aliens al cop militar i ni tan sols n'eren partidaris.

Impotents per a salvar les vides de moltes persones que sabien que no havien preparat ni desitjat el cop del 19 de juliol ni hi havien participat, els governants de Catalunya, aquell estiu tràgic de 1936, facilitaren el seu exili del país desafiant la vigilància de llibertaris i comunistes del POUM. Unes vint mil persones pogueren sortir de Barcelona en vaixell cap a França i cap a Itàlia, abans de la ruptura oficial de relacions amb la segona. Un governant és primordialment responsable de la

vida i la seguretat dels seus ciutadans i promoure l'exili d'aquells que no podia defensar generà una justificada mala consciència al president Companys, malgrat que a la zona denominada nacional no hi hagué cap fenomen semblant a aquella emigració de gent amenaçada.

En realitat no era sols la Generalitat la que no controlava la gent armada del CCMAF, sinó que ni aquest mateix dominava els comitès locals i de barriada encara que la premsa oficial de la CNT, del POUM i fins i tot d'Estat Català incitava, justificava i aprovava la crema d'esglésies, la persecució religiosa i el terror. El mal que féu tot això al crèdit de Catalunya a l'exterior fou enorme i no va ser únicament efecte de la propaganda dels agents del Govern de Burgos.

Precisament perquè el CCMAF no controlava els comitès locals ni les patrulles denominades de control ni les columnes de voluntaris que anaven al front d'Aragó, el seu destí necessari era la seva integració-dissolució en el Govern de la Generalitat com succeí el 26 de setembre de 1936, incloent-hi la força més contrària a fer-ho, que era el POUM. I això fou el preludi de l'entrada, el 5 de novembre, de quatre anarcosindicalistes com a ministres del Govern de la República, presidit pel socialista Largo Caballero, quan la progressió de les tropes dites nacionals feia témer la caiguda de Madrid i això portà al trasllat del Govern de la República a València i del president Azaña a Barcelona. Amb l'entrada de la FAI al Govern de la Generalitat, es tancà l'aixeta de l'exili sota protecció i només restà la via, molt perillosa, del pas individual per la muntanya, practicat per unes quinze mil persones.

No cal dedicar gaire atenció a la contradicció que significava ser anarquista i ser ministre, sobretot amb la dificultat inherent a l'anarquisme per a establir un programa comú a totes les seves tendències internes i que anés més enllà de la simple utopia, com havia passat en el dictamen del congrés de la CNT a Saragossa de maig de 1936 sobre el comunisme llibertari. Però cal remarcar que les contradiccions polítiques no eren només pròpies dels llibertaris sinó característiques de totes les organitzacions i més en un context tràgic i sobretot imprevist com aquell.

En canvi sí que mereix atenció la manera en què anarquistes i poumistes van concebre com havia de funcionar el Govern quadripartit de la Generalitat, amb Josep Tarradellas de conseller primer per delegació del president Companys. Avui és vista l'entrada dels anarcosindicalistes i del POUM en el Govern de la Generalitat, amb la dissolució corresponent del CCMAF, com el primer pas vers la reconstitució de la recuperació de la unitat del poder polític a Catalunya. Però el setembre de 1936 la ciutadania veié en l'entrada dels anarcosindicalistes al Govern de la Generalitat la consolidació de l'hegemonia que havien conquerit aparentment al carrer.

Els anarcosindicalistes pretengueren introduir en el Govern català, a cada conselleria i especialment a la de Seguretat (abans Governació), el mateix funcionament que el del dissolt CCMAF. Això volia dir reduir el paper del conseller a

simple executor dels acords per consens d'un consell quadripartit, que en el cas de la crucial Conselleria de Seguretat Interior es denominà Junta de Seguretat, però era totalment diferent de l'anterior, que representava una comissió mixta del poder central i del català en matèria d'ordre públic. La nova Junta de Seguretat tingué com a secretari general amb poder un anarquista amb llarga tradició pistolera com Aurelio Fernández a la vegada que Dionís Eroles, també de la FAI, fou el cap de serveis, mentre que Joaquim Olasso, del PSUC, ocupà el lloc d'inspector general i Josep Coll, del POUM, el de secretari general d'ordre públic. En aquest sentit són molt il·lustratives les actes de la Junta de Seguretat publicades per Edicions Dau el 2011 amb una introducció de José Luís Martín Ramos: *Ordre públic i violència a Catalunya (1936-1937). Comitè Central de Milícies Antifeixistes, Junta de Seguretat Interior, Conselleria de Seguretat Interior*.

El conseller Artemi Aiguader, d'ERC, no aconseguí cap dels seus objectius: ni sotmetre les patrulles de control de Barcelona a la dependència del Departament de Seguretat, ni obligar-les a renunciar als escorcolls i les detencions sense una ordre del Departament i sense la presència de la policia regular. Ni tampoc que els presos fossin ingressats en una presó regular i no a la txeca central de Sant Elies, ni l'entrega de tots els acusats als nous tribunals populars amb la renúncia al tribunal executor que funcionava en aquell quarter general de les patrulles, ni, encara menys, sotmetre els grups armats de la resta de Catalunya, un cop integrats els comitès locals per decret en els nous ajuntaments segons un prorrateig calcat de l'aplicat al Consell de la Generalitat, un prorrateig que no corresponia generalment a la presència i implantació prèvia de les diverses organitzacions a cada localitat ni responia a cap consulta electoral lliure. Només es suprimí l'Oficina Jurídica d'Eduardo Barriobero, que mediatitzava el Palau de Justícia de Barcelona amb extorsions, decisions arbitràries i apropiacions indegudes. Això s'aconseguí sent conseller de Justícia Andreu Nin.

L'evolució política catalana entre el fracassat cop militar del 19 de juliol de 1936 i la prova de força del maig de 1937, i fins i tot més tard, no pot ser considerada únicament des del punt de vista de la pugna pel poder entre els socialcomunistes del PSUC i els anarcosindicalistes, amb l'ERC com a força basculant entre les dues i el POUM com a força cada vegada més marginada, una posició que el feia candidat probable a pagar els plats trencats si es produïa una prova de força com la del maig de 1937. La història està plena de complots, però convertir-los en la clau explicativa dels moviments de masses no sols és insuficient sinó desorientador. En aquest sentit tan impropï és veure en els Fets de Maig de 1937 una conspiració i una provocació estalinista per a prendre tot el poder, com veure-hi un complot trotskista per a boicotejar la imprescindible reestructuració que exigia la defensa de la República enfront del feixisme, un boicot que podia ser presentat com una acció en benefici del bàndol enemic.

De la mateixa manera, interpretar el conflicte en clau de traïció a la seva base per part dels líders anarcosindicalistes, acomodats als nous llocs de poder, és ignorar que només una petita fracció dels afiliats de la CNT eren de la FAI i que entre la FAI de Barcelona i els consellers anarcosindicalistes de la Generalitat esclatà el març de 1937 una discrepància que precipità una crisi de govern només apedaçada i no resolta el mes d'abril. Ni la CNT era tota la classe obrera, ni la UGT i el PSUC eren organitzacions al servei de la contrarevolució petitburgesa, com els presentava la propaganda anarcosindicalista i del POUM abans de la prova de força de maig de 1937. El restabliment de l'estat de dret amb unes garanties mínimes per als acusats d'enemics de la República era una necessitat urgent i no era un luxe ni unes ganes de salvar la cara davant les reticents potències democràtiques arrapades a la no-intervenció.

Sempre és més lenta i complexa la presa de decisions en un govern de coalició com els presidits successivament per Josep Tarradellas, primer quadripartit fins a l'expulsió del POUM el 17 de desembre de 1936, i després tripartit (ERC, PSUC-UGT, CNT-FAI), sense que la remodelació del 3 d'abril de 1937 en modifiqués la correlació interna de forces. Però en una situació de guerra civil com aquella, el temps s'escurça i les urgències s'acumulen, de manera que com les discrepàncies internes del front antifeixista no es podien resoldre a les urnes i com el Parlament de Catalunya es trobava reduït a la inoperància ja que no reflectia la nova correlació de forces, les diferències s'hagueren de resoldre per la força entre les organitzacions, gairebé totes armades des del 19 de juliol de 1936.

El maig de 1937 la divisió interna dels anarcosindicalistes, amb els seus ministres i el secretari de la CNT demanant la deposició de les armes, va fer que triomfessin els partidaris d'un govern jerarquitzat, els partidaris de la reconstrucció inacabada del poder republicà damunt l'atomització del poder, però calgué la intervenció de la policia enviada pel Govern central des de València. La revolta anarquista aixecant barricades a Barcelona no pretenia la presa de tot el poder —només el grup dels Amigos de Durruti i el POUM deien tal cosa— sinó la conservació d'àrees autònomes de poder en mans dels anarcosindicalistes com els transports públics de Barcelona, el control de la frontera —perdut amb la liquidació del Cojo de Málaga a Puigcerdà poc abans dels Fets de Maig—, el control dels telèfons i les comunicacions i, en el camp de l'ordre públic, les patrulles de control. La CNT es trobava alhora al Govern (de la Generalitat i de la República) i a l'oposició o, si es vol, amb uns membres seus al poder i altres a l'oposició. El POUM, aïllat des de desembre de 1936, anà a remolc dels anarcosindicalistes, que es mantingueren sords a la seva consigna de govern exclusivament revolucionari CNT-POUM.

Només el trasllat de les tropes anarquistes del front d'Aragó a Barcelona hauria assegurat la victòria de la revolta del 3 al 7 de maig de 1937, però la invasió de l'Aragó pels nacionals i la tramesa de tropes des de València hauria portat al risc

d'una catàstrofe gravíssima, que els anarcosindicalistes no van estar mai disposats a assumir.

La demostració de força només serví per a negociar la conservació de posicions a les institucions públiques sense comprendre que la CNT-FAI, tot i haver desautoritzat la revolta per boca dels seus dirigents, havia de perdre poc després els quatre ministeris al Govern de la República i la seva presència al Consell de la Generalitat el mes següent.

La tesi de Pierre Vilar que la disciplina s'imposà massa tard i per això no es pogué evitar la desfeta republicana, no sols és una hipòtesi contrafactual inverificable, sinó que no té en compte l'imperatiu, mantingut per homes com Tarradellas, de preservar el front antifeixista, que era més ample que el Front Popular. El front antifeixista era l'opció que s'havia imposat a l'estiu de 1936 en lloc del Front Popular. Els voluntaris que anaren a combatre al front d'Aragó no es deien republicans sinó antifeixistes. El mot *republicà* servia per a denominar només els partits com ERC i ACR, que portaven l'adjectiu a les seves sigles.

En canvi, el Front Popular en lloc de simple front antifeixista fou l'opció que s'imposà després de maig de 1937 amb la subordinació dels anarcosindicalistes, fora ja dels governs de la República i de Catalunya. Perquè, si costà molta sang governar sense els anarcosindicalistes, no es podia governar contra ells ni eliminar-los com es féu amb el POUM. Els guàrdies arribats de València foren indispensables per a desarmar la rereguarda i confiscar els arsenals anarquistes fins al setembre de 1937. Però la CNT conservà les seves posicions als consells municipals, al Consell d'Economia i als comitès de les grans i mitjanes empreses col·lectivitzades.

La mobilització de les lleves cridades a combatre no fou efectiva fins després dels Fets de Maig de 1937. Ferran Soldevila, professor universitari i intel·lectual totalment compromès amb la Generalitat malgrat no compartir tot el que es feia, escrivia al seu dietari, a Palautordera (Vallès Oriental), el 9 de juliol de 1937:

Si arreu de Catalunya hi ha un esperit tan hostil envers la revolució com en aquesta contrada, els franquistes serien ben injustos d'odiar Catalunya. Les crides dels minyons han curullat la mesura. Ja detestaven el que els havia tocat conèixer de la revolució i dels revolucionaris, malgrat que aquí es pot dir que no hi ha hagut crims ni abusos revoltants. Però això que se'ls enduguin els fills per a defensar el que detesten no poden acabar-s'ho. [...] I pensar que molts d'aquests xicots ja van acudir a la primera crida i van haver-se'n de tornar sota la pressió de la FAI!

És molt difícil, per no dir impossible, establir fins on arribaven les concessions inevitables dins un front antifeixista, que ni tan sols combregava en la seva totalitat amb la tesi de l'antic Front Popular, i escatir a partir de quin punt i de quin moment s'ha de considerar que foren claudicacions excessives que comprometien

l'autoritat del president Companys i dels seus col·laboradors directes. Fins i tot, i dins del camp republicà catalanista, un personatge tan crític amb Companys com Claudi Ametlla va estar d'acord amb la creació del CCMAF amb tot el que això comportava.

Però el fet és que el primer deure del poder polític és garantir la vida dels ciutadans i un judici just i amb garanties en cas de ser acusats, i ni l'una ni l'altra cosa es pogueren garantir abans del maig de 1937, si bé la corba dels assassinats polítics als murs dels cementiris i als vorals de les carreteres va anar en notable descens encara que amb oscil·lacions mensuals fins aquella prova de força. La integració de la CNT-FAI i del POUM en el Govern no impedí que encara en el novembre de 1936 es donessin cent noranta-sis morts —i només a Barcelona, sense comprendre els de la resta de Catalunya— i que només el deu per cent ho fossin per sentència dels tribunals populars, uns jurats intensament polititzats, que eren nomenats pels partits i sindicals, però seguien judicis amb formalitats mínimes processals. Que l'agost de 1936 les víctimes d'aquella repressió indiscriminada i irregular haguessin estat quatre-centes cinquanta i que les del març del 1937 fossin unes cent vint no era un consol suficient. No n'hi havia prou amb que la xifra d'assassinats polítics es reduís; calia que desapareguessin del tot.

El Govern de la Generalitat, amb la CNT formant part d'aquest, aprovà el primer de març de 1937 la dissolució de tots els cossos de seguretat i la seva unificació en un de sol, amb la desaparició de les patrulles de control i el desarmament de la rereguarda. La FAI de Barcelona s'hi oposà i s'inicià una interminable crisi de govern amb l'agreujant que el país estava en plena guerra.

Si no es restablí l'estat de dret, la violència política desregulada i incontrolada contaminava els mateixos que deien que s'hi oposaven. Perquè cal no oblidar que fins al febrer de 1936 ERC i PSUC formaven part de les patrulles de control igual que la CNT-FAI i el POUM, i, per tant, eren igualment responsables de les malvestats de les patrulles. La liquidació sense judici a finals de novembre de 1936 ni més ni menys que del comissari general d'ordre públic de la Generalitat, Andreu Rebertés, d'ERC, per un suposat complot, mai aclarit, contra el domini anarcosindicalista i contra el president Companys, fou el testimoni que la liquidació de suposats indesitjables per mitjà de crims d'estat es feia amb la complicitat o l'encobriment de les més altes institucions de la Generalitat. Al mateix temps el president del Parlament de Catalunya i antic conseller primer, Joan Casanovas, havia de sortir vers l'exili, tot i ser rehabilitat després de maig de 1937, i el mateix li passava al secretari general d'Estat Català, Torres Picart. I això que Estat Català era un partit lleial a la Generalitat i que havia combatut el 19 de juliol els militars alçats i veia destinats a Madrid una part dels seus efectius al front d'Aragó, després d'haver vist desarmats els seus homes en tornar de la desgraciada expedició a Mallorca.

En realitat, el presumpte complot de novembre de 1936 va ser l'avançada prematura de l'enfrontament armat de maig de 1937, però quan aquell afer tingué lloc, el novembre de 1936, el PSUC estava al costat de la CNT contra Estat Català, que podia atreure la part més crítica d'ERC en relació amb la situació, com havia evidenciat el posicionament públic de Casanovas poc abans. El fantasma separatista i la impostura d'un complot per a una pau per separat, serví per a criminalitzar els corrents més disconformes amb la situació política. Avui se sap documentalment que la diplomàcia francesa era completament contrària a una Catalunya independent i tothom sabia a Catalunya que sense protecció francesa era del tot inviable la possibilitat del tot hipotètica del que s'atribuïa als presumptes conspiradors.

Els projectes de les diverses forces antifeixistes eren en el fons incompatibles entre si i la violència contra els suposats enemics de la República a la rereguarda acabà convertint-se en violència entre els components d'aquell front antifeixista. Els fets de la Fatarella, a finals de gener de 1937, trencaven el pacte del respecte a la petita propietat agrària amb la coacció en pro de la col·lectivització, amb una pila de morts i la intervenció de patrullers de l'Hospitalet de Llobregat a favor de la col·lectivització àcrata a l'altra punta de Catalunya. Aleshores els del PSUC i els d'ERC abandonaren les patrulles de control, però s'endugueren les armes.

Res més lluny de la sorpresa pel que fa als Fets de Maig de 1937. Els del PSUC es van apropiar a Barcelona carros de combat el 7 de març de 1937, uns tancs que sortiren al carrer en els combats de maig. Des del balcó de la seu d'ERC al carrer Corts Catalanes, es muntà una metralladora durant els Fets de Maig, segons un observador tan desfavorable als revoltats com John Langdon Davis, que pot ser considerat el testimoni britànic dels esdeveniments amb un punt de vista oposat al d'Orwell.

Les tensions que acabaren desembocant en la prova de força de maig de 1937 a Barcelona i altres indrets de Catalunya no procedien simplement de la pugna pel poder entre forces rivals dins el camp republicà català, sinó que s'han de considerar en funció de dues qüestions bàsiques: la primera era la preservació —en funció de la lluita contra el feixisme— del front entre classe obrera industrial i productors autònoms, sobretot al món agrari, i aquest era un pacte acceptat oficialment per la CNT-FAI. Més del 25 % de la població activa catalana estava ocupada en el sector primari en aquell temps i, durant la guerra, Catalunya, importadora habitual d'aliments bàsics, cada vegada dependria més de la seva insuficient producció autòctona.

Una segona qüestió era la reconstrucció institucional republicana, amb la responsabilitat solidària i les renúncies mútues dins un govern d'unitat a la Generalitat. Aquest segon punt tenia dues vessants: per un costat, la de l'ordre públic, amb la seguretat i la justícia, i, per un altre, la de la militarització i despolitització

de les milícies que havien marxat al front, organitzades per partits i sindicals, sense la centralització que tot esforç militar requereix.

En definitiva, quatre eren les qüestions en litigi entre la tardor de 1936 i la primavera de 1937 a Catalunya. En primer lloc, la limitació del procés col·lectivitzador, amb la salvaguarda dels productors autònoms, sobretot al camp però no sols allí, per a preservar el front antifeixista amb els obrers de les empreses i les explotacions agràries col·lectivitzades, i això d'acord amb el decret de col·lectivitzacions del 24 d'octubre de 1936. Els conflictes al camp, especialment al sud de Catalunya i, el més famós però no l'únic, el de la Fatarella (Terra Alta) el 26 de gener de 1937 —abans havien tingut lloc topades a Centelles i a la Garriga—, posaven en greu perill aquell front. A la Fatarella s'evidenciaren totes les contradiccions explosives de la situació: els petits pagesos individualistes s'oposaren a la col·lectivització imposada per anarquistes, que comptaren amb la intervenció de patrulles de control vingudes de l'Hospitalet de Llobregat; l'arribada de la policia no impedí l'assassinat de trenta-quatre pagesos, molts d'ells d'ERC, de la Unió de Rabassaires i del PSUC, i quaranta dels resistents a la col·lectivització foren portats detinguts a Barcelona com a única forma de preservar les seves vides i no sortiren de la presó fins després dels Fets de Maig de 1937.

Menys amenaçadora era la qüestió de la col·lectivització dels petits productors autònoms urbans. Encara que fou conflictiu en el cas dels vaquers. El subministrament de llet encara depenia d'aquesta forma artesana i a petita escala a les ciutats. Els defensors dels agrupaments —la fusió col·lectivitzada de petites empreses— han dit que amb aquells s'aconseguí alhora reduir la desocupació encoberta i palesa a cada sector on s'implantaren, concentrar les unitats, oferir economies d'escala, pujar els sous i tot això sense encarir els serveis de cara al públic. Sembla un prodigi, atès que aquestes diverses millores eren difícils de conjugar entre si. L'agrupament de les barberies de Barcelona era un dels que els llibertaris exhibien amb més satisfacció. Josep Benet, a les seves memòries, recorda el cas del seu barber, a Sant Andreu de Palomar, obligat per la col·lectivització a anar a treballar a l'altra punta de Barcelona, a Sants, on s'havia de quedar a dinar, per a tornar a la nit al seu pis, damunt la seva antiga barberia, on ara treballava un altre barber. Aquell barber del barri de Sant Andreu, liberal i catalanista fins aleshores, desitjava l'arribada de Franco per recuperar la seva barberia.

En segon lloc, ja s'ha indicat la dificultat insuperable per a recuperar la unitat del monopoli imparcial de la violència legítima i la seguretat dels ciutadans, amb l'oposició de la FAI de Barcelona al decret, acceptat inicialment pels consellers anarcosindicalistes a la Generalitat, un decret que preceptuava un cos únic, no partidista i professionalitzat, de seguretat, en què havien d'integrar-se i dissoldre's les patrulles de control, desarmant la rereguarda. El problema no era el cos únic sinó la previsió que no serien els anarquistes els qui el dirigirien en la nova estruc-

tura jerarquitzada. El POUM, ja fora del Govern, coincidia en l'oposició anarquistal al desarmament de les patrulles de control.

La manca d'unitat de criteri entre els dirigents de la CNT que ocupaven llocs de responsabilitat a les empreses i a l'Administració pública i la majoria de la FAI, contrastava amb la unitat de criteri de la UGT i del PSUC que la dominava, sense que existissin a Catalunya les divisions entre prietistes i caballeristes, entre moderats i esquerranistes, que afeblien el PSOE i la UGT a la resta de l'Espanya republicana. El POUM havia estat exclòs dels llocs de poder per exigència del PSUC, en criticar la premsa del partit d'Andreu Nin la política del govern del qual formava part i en denunciar les purgues estalinistes a l'URSS, cosa que els comunistes del PSUC consideraven un afront alhora que molts que no eren comunistes la consideraven inoportuna ja que desacreditava l'única potència que ajudava la República. L'oposició del POUM al desarmament de les patrulles de control i altres mesures tenia menor importància que la llibertària, perquè es manifestava des de l'oposició externa, encara que seguia irritant profundament el PSUC perquè li atribuïa el paper de força contrarevolucionària burgesa.

Les patrulles de control no serien dissoltes fins al 6 de juny, amb la intervenció dels cinc mil guàrdies d'assalt enviats des de València i arribats el dia 6 de maig. Els enfrontaments de maig costaren dos-cents vuitanta morts a tot Catalunya més cinquanta-vuit assassinats per represàlies un cop acabats els combats. Encara s'estigueren confiscant arsenals anarquistes fins al mes de setembre i el president de l'Audiència, Andreu i Abelló, patí un atemptat del qual sortí il·lès per casualitat. Per a imposar un ordre públic bàsic, havia calgut treure'n la competència i el control al Govern de la Generalitat, aprofitant que aquest s'havia demostrat incapaç d'imposar-lo.

El tercer problema era la militarització de les milícies per tal de constituir l'Exèrcit de Catalunya, amb la incorporació de les lleves de 1932, 1933, 1934 i 1935 a unes unitats regulars i no a milícies de partit. La mobilització general seguia no sent respectada i l'Exèrcit de Catalunya només existia sobre el paper. Quan s'imposà realment, a l'estiu de 1937, ja no existia l'Exèrcit de Catalunya sinó simplement l'Exèrcit de l'Est, així d'impersonal. Abans del maig, la dimissió del conseller de Defensa, que era de la CNT-FAI, després d'haver aprovat la militarització de les milícies, i davant les crítiques del PSUC a la inactivitat del front d'Aragó, havia indicat l'existència de dificultats que semblaven insuperables.

Els cossos de seguretat de l'Estat no havien secundat l'aixecament militar del 19 de juliol de 1936 a Catalunya amb excepcions individuals. Les baixes registrades entre la Guàrdia d'Assalt el 19 de juliol dona testimoni d'això. Les poques municions gastades per la Guàrdia Civil no volen dir que la seva intervenció no fos transcendental per a precipitar la rendició dels revoltats. Fou un cop decisiu per a la moral dels insurrectes, a més de la importància numèrica i tècnica que aportà la Benemèrita.

Però després del 19 de juliol aquelles forces regulars eren ineptes per a impedir la repressió incontrolada i la crema d'esglésies per diversos motius: *a)* el procés de depuració obert en el seu interior contra els sospitosos de simpatia amb els revoltats, amb la creació de consells a les unitats per la CNT-FAI, que fins feia dos dies havia estat vista com l'enemiga nata de la policia; *b)* la condescendència i fins i tot la col·laboració de les autoritats que encarnaven l'ordre republicà anterior amb la revolució social en marxa i l'adopció pels governants d'ERC d'un discurs revolucionari; *c)* la concentració de guàrdies civils a les capitals de província per ordre de la Generalitat i la consigna de passivitat que reberen havien de desmoralitzar-los alhora que deixaven lliure el camp als «incontrolats»; *d)* la paràlisi de l'Administració de justícia ordinària i la incapacitat de la justícia militar sense declaració de l'estat de guerra, al revés que a la zona dominada pels revoltats, una decisió que resultava justificada en funció de la preeminència civil inherent als principis republicans.

Companys convidà Santiago Gubern, president del Tribunal de Cassació, a l'exili davant les amenaces anarquistes i ordenà als guàrdies civils que deixessin Barriobero i el seu grup llibertari apoderar-se del Palau de Justícia, mentre que designava algú que no pertanyia a la carrera judicial com Andreu Abelló alhora com a president de l'Audiència i del Tribunal de Cassació. Així doncs, la policia es trobà sense un poder judicial regular i només amb els tribunals populars, uns jurats designats pels partits i sindicals, presidits cada un pels pocs jutges professionals entre els pocs disposats a exercir una repressió contra persones de dretes, tement els altres les represàlies posteriors dels militars quan arribessin a Barcelona.

A poc a poc la competència amb les patrulles de control, amb les quals la policia no s'havia barrejat, juntament amb el discurs a favor del restabliment de l'ordre públic i la seguretat de les persones i el control dels passos fronterers amb França, anaren confortant els guàrdies enfront de les patrulles de control i preparant-los per a la prova de maig de 1937, però quan aquesta arribà no foren capaços d'imposar-se.

Els esforços per acabar amb els assassinats de presumptes enemics polítics a la rereguarda no respongueren a impulsos humanitaris, sinó a la necessitat de recuperar el monopoli de la violència legítima per part del poder estatal en procés de reconstrucció a les dues zones. Canalitzar la repressió per mitjà dels antics consells de guerra a la zona dita nacional i per mitjà dels nous tribunals populars era indispensable per a legitimar els governs de Burgos i de València —i el de la Generalitat— davant la massa neutra majoritària de les zones que respectivament dominaven, i també davant les potències estrangeres, atesa la dimensió internacional presa immediatament per la Guerra Civil espanyola. El col·lapse de l'aparell judicial ordinari i la seva incapacitat per a emprar contra els enemics polítics les normes de l'estat de dret anterior donaren lloc a una justícia política d'excepció, que,

malgrat la seva notòria manca de garanties, era preferible a l'assassinat a les vores de les carreteres i als murs dels cementiris. La justícia revolucionària i la contrarevolucionària només coneixen la liquidació dels enemics, trencant la barrera entre enemic polític i criminal, i tota discussió esdevenia col·laboració amb l'enemic en guerra.

La Guerra Civil espanyola és una de les més clares manifestacions de la guerra civil europea de 1914 a 1945. Això no vol dir que no respongués a factors interns i que els contendents fossin simples peons de l'eix Roma-Berlín o de Moscou. Significa constatar que les atrocitats comeses formaren part del procés de violació de les antigues normes de la guerra entre estats, pretesament civilitzats, a partir de 1914 i fins al 1945, amb la manca de respecte a les poblacions civils no combatents, als monuments, a la neutralitat dels mars, etc. Aquest canvi, durant la Segona Guerra Mundial, donaria a la resistència contra l'ocupació alemanya, des dels Balcans i Grècia fins a Itàlia i França, la ferocitat d'una guerra civil. La meitat nord d'Itàlia conegué al final els horrors de la guerra civil. En una capitulació el vençut no deixa de pertànyer a un estat reconegut pel dret internacional. En una guerra civil o en una rendició sense condicions, l'estat vençut deixa d'existir. Keitel, el cap de l'exèrcit alemany, fou afusellat el 1946 i igual sort tingué Hideki Tojo, mentre que Petain no va ser executat per Hitler el 1940 tot i haver format part del darrer Govern de la República Francesa.

Com diu Enzo Traverso a *A sangre i fuego. De la guerra civil europea (1914-1945)* (València, PUV, 2009), no podem projectar les categories de la nostra democràcia liberal per jutjar l'Europa d'entreguerres. La guerra civil fa caducar totes les normes i s'imposa als combatents, fins i tot als que prenen les armes per defensar o restaurar la democràcia enfront del feixisme. No hem de considerar la democràcia sols com un conjunt de normes sinó també com a producte històric. Si no, no podem entendre els lligams genètics que la uneix a una època de guerra civil.

L'equivalència entre comunisme i feixisme com a pertanyents al món dels totalitarismes, tal com han fet François Furet a *El pasado de una ilusión. Ensayo sobre la idea comunista en el siglo xx* (Madrid, FCE, 1995) i Ernst Nolte a *La guerre civil européenne 1917-1945, national-socialisme et bolchevisme* (París, Syrtes, 2000), fa de l'antifeixisme una projecció del comunisme. Aquesta resulta una versió retrospectiva i anacrònica de la historiografia anticomunista de la guerra freda.

L'antifeixisme va néixer abans que s'incorporessin els comunistes a un front antifeixista a Itàlia el 1925 i a França poc després dels avalots del 6 de febrer de 1934 a París. No va ser un producte dels comunistes, sinó un moviment al qual els comunistes s'acabaren incorporant. De manera paral·lela, encara que l'anticomunisme fos un reforçament del feixisme i del nazisme, les arrels antiliberals de tots dos són més antigues alhora que són històricament inseparables de la barbàrie massiva de la Primera Guerra Mundial.

Democràcia contra feixisme no va ser una màscara dels comunistes per a estendre la seva influència, sinó un imperatiu del Front Popular, considerat indispensable per a aturar el feixisme abans i després del 18 de juliol de 1936. Es pot considerar que era una contradicció insalvable defensar la democràcia a l'occident i al mateix temps el comunisme estalinista a l'URSS. Però fou el mateix feixisme qui va provocar la unitat dels seus enemics, una unitat que es desferia tan bon punt el nazifeixisme hagués estat derrotat militarment i comencés la guerra freda. A Europa, amb excepció d'Espanya, l'antifeixisme deixà de definir un espai públic després de 1947-1949 i esdevingué un afer problemàtic en el marc de l'ús públic de la memòria.

Però, el 1936, sense els comunistes i sense l'URSS no es podia fer front al feixisme i a la contrarevolució franquista. I per això hi va haver un silenci davant els processos de Moscou. Els intel·lectuals antifeixistes que els denunciaren foren l'excepció i restaren inevitablement aïllats perquè l'alternativa semblava el pessimisme impotent. Foren els casos de l'André Gide de *Retorn de l'URSS* (1937), del George Orwell d'*Homenatge a Catalunya*, del Víctor Serge de *16 fusillés: ou va la revolution russe?* (1936), *S'il est minuit dans le siècle* (París, 1939) i *De Lenin a Stalin* (1937), i de l'Arthur Koestler de *Darkness at noon* (1941). Fins i tot un Romain Rollan i un Víctor Basch, president de la Lliga dels Drets de l'Home, avalaren els processos de Moscou. És cert que la comissió Dewey, formada als Estats Units, el maig de 1937, denuncià com a maquinació sense fonament els processos de Moscou i ho féu des d'un camp que no era anticomunista. Però fou una excepció encara que ben notòria.

Els intel·lectuals progressistes d'arreu es trobaren amb una difícil papereta. Si eren antifeixistes, havien de ser partidaris de l'URSS i del que significava. Era l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes per la Defensa de la Cultura, creada quan va esclatar la Guerra Civil com a secció espanyola de l'Associació Internacional d'Escriptors en Defensa de la Cultura, fundada el 1935 a París. Encarnà aquelles contradiccions un José Bergamín, catòlic i «company de viatge» incondicional, promotor del segon congrés de l'Associació Internacional a València, el 1937, amb una jornada a Barcelona.

La lluita contra el feixisme necessitava un missatge emancipador i universal que només semblava que oferís l'URSS. Si una dictadura totalitària podia encarnar aquells valors era perquè els seus orígens eren totalment diferents dels del feixisme, segons Traverso.

Tant l'holocaust com el gulag posaven en qüestió la fe en el progrés, perquè no constituïen un parèntesi ni una regressió temporal sinó un producte genuí d'occident, l'autodestrucció de la raó, que deia Adorno. La defensa de la fe en el progrés contribuï a la ceguesa temporal enfront de l'holocaust i de l'estalinisme.

Traverso sembla massa indulgent amb la revolució russa de la qual procedia l'estalinisme. Per més que Lenin denunciés abans de morir el perill de la dictadu-

ra de Stalin, totes les bases d'aquesta havien estat posades abans de 1924. Primer fou el cop dels bolxevics contra l'Assemblea Constituent elegida el novembre de 1917, davant del fet que ells havien perdut les eleccions. Després vingué la liquidació dels anarquistes, dels socialistes revolucionaris i dels menxevics en el transcurs de la Guerra Civil. El pas de la dictadura del proletariat a la dictadura del partit comunista i el pas d'aquesta a l'autocràcia de Stalin es produïren gradualment en el marc del socialisme en un sol país, del fracàs de l'esperada revolució mundial i d'una industrialització forçada a costa de bona part de la pagesia. El deliri de les purgues estalinistes, que, entre l'agost de 1936 i 1938, acabaren pràcticament amb tota la vella guàrdia bolxevic, la que havia fet la revolució de 1917, i amb la major part dels mariscals de l'Exèrcit Roig, va ser la culminació d'unes tensions, que foren exacerbades pel perill d'un atac de l'Alemanya nazi i de l'expansionisme japonès juntament amb els dubtosos resultats de la col·lectivització agrària. Però aquesta és una altra història. Cal tornar a la Catalunya de 1936-1937.

A Catalunya i a Espanya succeí que la defensa del Front Popular col·locà els socialcomunistes del PSUC —i el PCE— al centre de l'espectre polític, i, per tant, en una posició avantatjosa entre els partits republicans, impròpiament denominats «burgesos», i la CNT-FAI, sense comptar el POUM, falsament considerat trotskista, que era un insult en aquell moment. I cal sumar-hi que l'URSS era l'única potència amiga de la República i que era el refugi de l'or del Banc d'Espanya per a pagar la guerra al comptat, davant el boicot anglofrancès. Davant tot això resulta explicat l'ascens polític d'una força minoritària abans del 19 de juliol de 1936. No cal recórrer ni a una especial sagacitat política ni a una excepcional disciplina interna per explicar aquell ascens. L'obligació de sindicar-se féu créixer la UGT a Catalunya en una proporció superior a l'increment, també molt notable, de la CNT, encara que aquesta probablement continuà sent més nombrosa. I la UGT estava controlada pel PSUC, sense que l'afeblissin la lluita de tendències que afectava la mateixa sindical a la resta de l'Espanya republicana.

El PSUC pogué comptar amb el suport d'ERC en el moment culminant de maig de 1937, malgrat els equilibris de Tarradellas. I, un cop eliminat el POUM i reduïts i desarmats els llibertaris, els del PSUC no dubtarien de pactar a escala local amb els anarcosindicalistes a costa d'ERC. El cas de Terrassa no fou excepcional. El PSUC era el centre o, si es vol, el centreesquerra i, davant les exigències de la Guerra Civil, tenia totes les de guanyar i més amb un partit «germà» al poder central com era el PCE, malgrat totes les reticències i reserves d'aquest darrer enfront del fet nacional català.

Després de maig de 1937 es volgué restablir la llibertat religiosa i acabar amb els assassinats polítics quotidians. Però els bons propòsits de restablir plenament les garanties jurídiques i d'eradicar el partidisme tant al cos de seguretat com a les forces armades foren contradits sovint pels fets. La manca de control del Servei

d'Informació Militar, SIM, es féu aviat palesa. La millora de l'ordre públic i de la seguretat fou notable a partir de la segona meitat del 1937. Però es feia evident en alguns casos que els detinguts passaven mesos i mesos a la presó sense judici i, de vegades, al final, eren posats en llibertat sense explicacions. Els tribunals de guàrdia contra l'espionatge i l'alta traïció no tenien la deguda independència de la policia i de l'exèrcit ni eren escrupolosos amb les proves aportades.

El desconeixement per part del SIM de la complexa realitat catalana féu que confongués amb el Socorro Blanco franquista un servei de distribució d'ajuts als capellans que portaven a terme persones lleials a les institucions republicanes com Maurici Serrahima. La detenció —per breu temps— del vicari general de la diòcesi de Barcelona, Josep M. Torrent, el confirmà en la seva resistència a col·laborar en el restabliment del culte públic, tal com desitjaven les autoritats republicanes. Encara aparegueren, el mes de març de 1938, els cadàvers de dinou presos d'un vaixell de l'Estat a Barcelona, assassinats al Garraf, i n'hi hagueren més casos.

A l'estiu de 1937 foren destituïts cent agents de policia a Catalunya substituïts per tres-cents o quatre-cents comunistes, segons denunciava Carles Pi i Sunyer al president Azaña en una entrevista del 19 de setembre, recollida en detall pel president de la República al seu dietari. La neutralitat política del cos de seguretat continuava sent una meta irrealitzable.

A les unitats de l'exèrcit comandades per comunistes, s'exercia sobre els soldats de lleva una gran pressió perquè ingressessin al partit i s'arriscaven a severes represàlies aquells que s'hi resistien. Així ho ha testimoniat a les seves memòries Josep Benet, aleshores soldat de la lleva del biberó, i Benet fou decennis després company de viatge dels comunistes, que el proposaren com a candidat a la presidència de la Generalitat.

Les ofenses a la catalanitat per part de funcionaris de la República, forasters traslladats a Catalunya, obligaren a cursar instruccions de la superioritat per corregir-les, però l'èxit fou dubtós.

La conclusió sobre el tema proposat en el títol d'aquest capítol és que la Generalitat mai recuperà tot el poder a Catalunya com a garant de la seguretat interior. L'ordre públic i el desarmament de la rereguarda foren imposats pel Govern de la República i després la Generalitat perdé les competències que havia assumit en indústries de guerra, en subministrament de les subsistències i fins i tot en administració de justícia. Passà de la condició pràctica d'estat associat amb l'autonomia ampliada de guerra, a la d'una diputació regional. Així ho denunciava el president Companys en una carta al cap del Govern espanyol, Juan Negrín, el 23 d'abril de 1938, quan ja una part de Catalunya havia estat ocupada per les tropes antirepublicanes:

En la hora en que se necesita exaltar todos los resortes sentimentales, patrióticos e históricos que forman la característica de la opinión catalana, el

Gobierno de la Generalidad y los hombres de nuestro pueblo no tienen intervención, no ya en los aspectos fundamentales de orden y dirección política interior, ni de guerra, ni casi en las funciones propias administrativas, enlazadas con sus servicios; y la esfera de los derechos estatutarios ha quedado dibujada a la semblanza de su antigua Diputación Provincial.

La divisió de les forces antifeixistes catalanes havia donat aquest resultat i aquesta seria la situació amb la qual Catalunya arribaria a la desfeta de la República espanyola el 1939.

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAVALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAVALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Vallldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)

- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolingi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-ʿAmal Bi-l-aṣṭurlāb» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ. Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (Segles X-XIII)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari català' (1789-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)

- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 (1908; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 (1921; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* (1947; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFAALCH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)
- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)

- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, Barcelona: Biblioteca de Catalunya (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsimil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952; ed. facsimil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955; ed. facsimil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955; ed. facsimil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* (1925; ed. facsimil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. IV (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)
- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)

La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936

Dues institucions pensades per a un context de pau s'hagueren d'enfrontar amb l'impacte que per a les dues representà la Guerra Civil de 1936-1939: la Universitat de Barcelona, dotada d'un estatut d'autonomia el 1933, al qual es dedica molta atenció en aquest estudi, i el Parlament de Catalunya, el primer del segle xx, constituït a finals de 1932. La vida de l'una i de l'altre havia estat accidentada abans de l'esclat de la Guerra Civil, però la conflagració representà un col·lapse en els dos casos, després del 19 de juliol de 1936. No obstant això, la necessitat de recuperar ni que fos una aparença de normalitat, i el fet que les dues institucions encarnaven dos aspectes bàsics de la democràcia autònoma catalana, expliquen que, després dels Fets de Maig de 1937, el Parlament semblés que es redreçava i la Universitat reprengués les classes. Però la guerra feia inviable l'esforç per recuperar la normalitat. Com a teló de fons, es presenten les peripècies i les limitacions del procés de recuperació del poder de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra Civil.

